โลกนีติ

นีติธรรมนำชาวโลก

พระมหาสมปอง มุทิโต

สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก วัดวิหารธรรม

E-Book 67

โลกนีติ

นีติธรรมนำชาวโลก

พระมหาสมปอง มุทิโต

สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก วัดวิหารธรรม

E-Book 67

ชื่อคัมภีร์ **โลกนีติ นีติธรรมนำชาวโลก**

รหัสคัมภีร์ ISBN 974-88561-1-9

ผู้เรียบเรียง

พระมหาสมปอง มุทิโต

ผอ.สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก

วัดวิหารธรรม ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๖๑๗๗๓๕

ออกแบบปกและจัดรูปเล่ม

พระมหาสมปอง มุทิโต

ภาพประกอบ

สุรสีห์ ธุระงาน วัชรพงษ์ คณะครุฑ

ธรรมรัตน์ โภคัย อิ่มหทัย สุวัฒนศิลป์

จัดพิมพ์

ครั้งที่ ๑	๒๑ กันยายน ๒๕๔๔	จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
ครั้งที่ ๒	๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๔	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ครั้งที่ ๓	๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๔	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ครั้งที่ ๔	๑ ธันวาคม ๒๕๔๔	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ครั้งที่ ๕	๓ กันยายน ๒๕๖๗	จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่

คำนำ

โปตฺถเกสุ จ ยํ สิปฺปํ ปรหตฺเถสุ ยํ ธนํ
ยทา กิจฺเจ สมุปฺปนฺเน น ตํ สิปฺปํ น ตํ ธนํ.

ศิลปศาสตร์ใดอยู่ในตำรา ทรัพย์ใดอยู่ในมือผู้อื่น คราวใด มีกิจธุระเกิดขึ้น ศิลปศาสตร์นั้นย่อมใช้ไม่ได้ ทรัพย์นั้นย่อมใช้ไม่ได้

บ่จำความรู้ไว้ ใบลาน
ทรัพย์ฝากท่านสาธารณ์ ป่นปี้
คาบใดกิจบันดาล ดลเกิด บ้างแฮ
ทรัพย์และความรู้นี้ ห่อนได้เป็นคุณ

คาถาบาลี คำแปล และโคลงสี่สุภาพที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ มีอยู่ในคัมภีร์โลกนีติฉบับนี้

ชาวโลกทั้งมวลย่อมต้องการความสุข ยิ่งเป็นสันติสุขคือความสุขอันเกิดจากความสงบเพราะไม่ถูกกิเลสรุมเร้าจิตใจ เป็นสิ่งที่ทุกคน ปรารถนาไว้สูงสุด แต่เมื่อยังไม่สิ้นอาสวกิเลส ยังข้องอยู่ในโลก ก็ควรดำรงตนให้เป็นชาวโลกที่ดี มีตันติประเพณีอันดีงาม มีนีติธรรมนำชีวิต เพื่อสร้างพื้นฐานให้มั่นคง เพื่ออบรมจิตและปัญญาให้ควรแก่การบรรลุถึงสันติสุขในวันข้างหน้า

คัมภีร์โลกนีติ เป็นคัมภีร์แสดงนีติธรรมนำชาวโลก มีความเป็นมายาวนาน นักนีติคดีบางท่านกล่าวว่ารจนาขึ้นโดยนักปราชญ์ชาวมณีปุระ ประเทศอินเดีย ซึ่งอพยพลงมาอยู่ทางตอนเหนือของประเทศพม่า ต้นฉบับเดิมรจนาด้วยภาษาสันสกฤต มี ๑๐๙ คาถา ต่อมาได้ปริวรรตเป็นภาษาบาลีอักษรพม่า และได้เพิ่มเติมอีกเป็น ๑๖๗ คาถา บางท่านกล่าวว่า คัมภีร์โลกนีติเป็นผลงานการรวบรวมของนักปราชญ์ชาวพม่าชื่อจตุรงคพละ มหาอมาตย์ในราชสำนักแห่งราชวงศ์ปินยะ (วิชยปุระ) ผู้เชี่ยวชาญทั้งภาษาบาลี

และภาษาสันสกฤต รัชสมัยของพระเจ้าสีหตู แห่งพม่า ราวพุทธศักราช ๑๘๕๙-๑๙๐๒

อาศัยเนื้อความในคาถาแรกของคัมภีร์โลกนีตินี้ว่า

โลกนีตึ ปวกฺขามิ นานาสตฺถสมุทฺธฏฺ
มาคเธเนว สงฺเขปำ วนฺทิตฺวา รตนตฺตยं.

ข้าพเจ้านอบน้อมพระรัตนตรัยแล้ว จะกล่าวคัมภีร์โลกนีติ ที่โบราณาจารย์ท่านยกมาจากคัมภีร์ต่างๆ เป็นภาษามคธ โดยสังเขป

คาถาบาลีในคัมภีร์โลกนีติบทนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า ท่านรวบรวมมาจากคัมภีร์ต่างๆ บางคาถาเป็นพุทธศาสนสุภาษิตจากพระไตรปิฎก บางคาถานำมาจากอรรถกถา บางคาถานำมาจากคัมภีร์ที่เป็นนีติธรรมภาษาสันสกฤต เมื่อรวบรวมได้แล้ว ก็ปริวรรตเป็นภาษาบาลีทั้งสิ้น

คัมภีร์โลกนีติได้รับความนิยมอย่างมาก และได้เผยแผ่เข้ามาในประเทศไทย ประมาณหลังพุทธศักราช ๑๙๐๓ ได้รับการปริวรรตมาเป็นภาษาบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย เป็นที่นิยมศึกษากันมาก ในยุคกรุงศรีอยุธยา มีนักปราชญ์นำคาถาในคัมภีร์โลกนีติมาแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพหลายสำนวน

พุทธศักราช ๒๓๗๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และมีพระราชกระแสรับสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร เป็นผู้ตรวจชำระโคลงโลกนีติและนิพนธ์เพิ่มเติม เพื่อจารึกลงแผ่นศิลาไว้เป็นธรรมทาน โดยอาศัยต้นฉบับภาษาบาลีประกอบการวินิจฉัย

พุทธศักราช ๒๔๒๘ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ได้แต่งโคลงโลกนีติ โดยมีคาถาบาลีเป็นบทตั้ง แล้วแต่งโคลงสี่สุภาพประกอบไว้เกือบทุกคาถา

คัมภีร์โลกนีติฉบับแปลเป็นภาษาไทยมีหลายฉบับ หลายสำนวน ฉบับที่นับว่าสมบูรณ์คือ โลกนีติไตรพากย์ ที่โรงพิมพ์ไทจัดพิมพ์เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๖๑ ; โลกนีติ-สุตวัฑฒนนีติ ราชบัณฑิตยสถาน ; โคลงโลกนิติ การศึกษาที่มี ของ ศ.ดร. นิยะดา เหล่าสุนทร และโลกนีติ ในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ที่คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานสมโภชหิรัญบัฏ และฉลองอายุวัฒนมงคล ๘๔ ปี ของพระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสฺสานุกโร ป.ธ.๔) เจ้าอาวาส วัดพระเชตุพน ซึ่งเป็นฉบับที่ผู้เรียบเรียงได้อาศัยเทียบเคียงในการรวบรวมครั้งนี้

คัมภีร์โลกนีติ กล่าวถึงนีติธรรมอันเป็นระเบียบแบบแผนของชาวโลก เป็นหลักธรรมเครื่องตักเตือนตนเอง ตักเตือนซึ่งกันและกัน ตามวิสัยของผู้ข้องอยู่ในโลก สุภาษิตในคัมภีร์โลกนีตินี้ยังใช้ได้ดีทุกกาลสมัย มีคุณค่าเหมาะสมที่จะเป็นสมบัติของนักนีติคดี และผู้ปรารถนาความเป็นพหูสูต สุภาษิตที่รวมไว้ในคัมภีร์โลกนีติเล่มนี้ ล้วนเป็นนีติธรรมที่มีเนื้อหาสาระน่าศึกษาและควรค่าแก่การนำไปปฏิบัติตามอย่างยิ่ง บางคาถาเป็นพุทธศาสนสุภาษิต บางคาถาเป็นโบราณสุภาษิต ส่วนใหญ่มีเนื้อความคล้อยตามพระพุทธพจน์ มีบางคาถาเท่านั้นที่เนื้อความไม่คล้อยตามพระพุทธพจน์

คาถาที่เป็นพระพุทธพจน์ เช่น ในธรรมบท พาลวรรคว่า

โย พาโล มญฺญตี พาลฺยํ ปณฺฑิโต วาปิ เตน โส
พาโลว ปณฺฑิตมานี ส เว พาโลติ วุจฺจติ.

คนพาล รู้ว่าตนเป็นคนพาล พอจะเป็นบัณฑิตอยู่บ้าง ส่วนคนพาลคิดว่าตนเป็นบัณฑิต นั่นแหละเรียกว่าพาลแท้

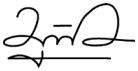
ส่วนคาถาที่ไม่เป็นพระพุทธพจน์ โปรดใช้วิจารณญาณดูเถิด เห็นว่าดีมีเหตุมีผล จึงควรปฏิบัติตาม

การจัดพิมพาครั้งนี้ ได้ตรวจชำระแก้ไขให้ถูกต้องยิ่งขึ้น บางคาถาอาจแปลกไปจากฉบับไทยที่มีอยู่ปัจจุบัน คาถาบาลีใดเป็นพุทธศาสนสุภาษิตก็ได้บอกที่มาอ้างอิงไว้ในคาถานั้นๆ คาถาใดที่เป็นโบราณสุภาษิตก็ได้ตรวจชำระแก้ให้ถูกต้อง คำแปลนั้นได้พยายามใช้สำนวนให้อ่านเข้าใจง่าย ส่วนโคลงโลกนีติสี่สุภาพ ได้รวบรวมมาจากหนังสือโลกนีติหลายฉบับ บางโคลงก็ทราบนามผู้แต่ง บางโคลงก็ไม่ทราบ บางโคลงผู้เรียบเรียงก็แต่งขึ้นใหม่เพื่อให้มีโคลงสี่สุภาพครบทุกคาถา ซึ่งได้บอกไว้ในคาถานั้นๆ และได้เขียนคำอธิบายความไว้ทุกคาถา เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจนีติธรรมบทนั้นๆง่ายยิ่งขึ้น

เนื้อความในคัมภีร์โลกนีติฉบับนี้ มี ๕ ประเภท คือ

๑. คาถาบาลีตามต้นฉบับเดิม ๑๖๗ คาถา
๒. คำแปลภาษาไทย
๓. โคลงสี่สุภาพ
๔. คำอธิบายเพิ่มเติม
๕. ปฐมปาทานุกรม (ลำดับบาทแรกของคาถา)

กราบขอบพระคุณท่านพระครูวรปัญญาคุณ เจ้าคณะ ๒๕ วัดมหาธาตุที่มีเมตตาให้คำแนะนำและสนับสนุน ขอบคุณผู้มีส่วนช่วยให้คัมภีร์โลกนีติฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ด้วยดี และขออนุโมทนา ในความตั้งใจของทุกท่านที่ปรารถนาให้เกิดสันติสุขแก่ชาวโลกทั้งมวล

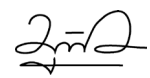
พระมหาสมปอง มุทิโต
ประธานชมรมนิรุตติศึกษา
๒๑ กันยายน ๒๕๔๔

คำนำ
พิมพ์ครั้งที่ ๒

คัมภีร์โลกนีติฉบับนี้ จัดพิมพ์เผยแผ่ครั้งแรก ๓,๐๐๐ เล่ม มีผู้ให้ความสนใจมาขอรับจำนวนมาก เพราะเห็นว่ามีเนื้อหาสาระดี อ่านแล้วได้สาระ ได้ความเพลิดเพลิน ทำให้หนังสือไม่พอแจกจ่าย ผู้ช่วยศาสตราจารย์มยุรี เจริญ จึงมาขออนุญาตจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ โดยเพิ่มโลกนีติภาคภาษาอังกฤษเข้าไว้ด้วย จะได้เป็นสาระประโยชน์อย่างกว้างขวางมากขึ้น

ขอให้ชาวโลกทั้งหลายจงช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชี้โทษและแนะนำประโยชน์ให้กันและกัน สร้างสรรสังคมโลกให้เจริญโดยธรรม

ขออนุโมทนาสาธุ

พระมหาสมปอง มุทิโต
ประธานชมรมนิรุตติศึกษา
๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๔

คำนำ
พิมพ์ครั้งที่ ๓

การจัดพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ คงเนื้อหาสาระไว้เหมือนฉบับพิมพ์ครั้งแรก คณะศิษย์ชมรมนิรุตติศึกษา วัดมหาธาตุ คณะ ๒๕ รวบรวมเงินกัน ขออนุญาตจัดพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม เพื่อให้เพียงพอแจกจ่าย จะได้เป็นสาระประโยชน์อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ขออนุโมทนาสาธุมา ณ ที่นี้

พระมหาสมปอง มุทิโต
ประธานชมรมนิรุตติศึกษา
๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๔

คำนำ
พิมพ์ครั้งที่ ๔

มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่น เพราะมีนีติธรรม มีระเบียบ มีแบบแผนในการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีเมตตาปรานีต่อกันและต่อสัตว์ที่เกิดมาร่วมโลกเดียวกัน เมื่อไม่มีนีติธรรม มนุษย์ก็จะไม่แตกต่างจากสัตว์เหล่าอื่น จะเอารัดเอาเปรียบกัน ผู้มีกำลังมากก็ข่มเหงรังแกผู้มีกำลังน้อย คนโง่ไม่รู้เท่าทันก็จะตกเป็นเหยื่อคนฉลาดขี้โกง สังคมโลกจะมีแต่ความวุ่นวายไม่สงบสุข

นีติธรรมนำชาวโลกที่บัณฑิตท่านเรียกว่า โลกนีติ จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นธรรมที่ชาวโลกจะต้องปฏิบัติมาทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นธรรมสุภาษิตของนักปราชญ์ผู้หวังสันติสุขให้เกิดแก่ชาวโลก ผู้ใดรู้นีติธรรม ผู้นั้นย่อมได้รับการยอมรับนับถือจากคนทั้งปวง

ขอให้ชาวโลกจงช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยธรรมเถิด

พระมหาสมปอง มุทิโต
ประธานชมรมนิรุตติศึกษา
๑ ธันวาคม ๒๕๔๔

คำนำ
พิมพ์ครั้งที่ ๕

ในยุคที่ผู้คนให้ความสนใจเรื่องวัตถุเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีพมากเกินไป มุ่งแต่ให้ได้ตามใจปรารถนา จนทำให้หลงทาง จนละเลยหลักธรรมเครื่องดำรงชีพเพื่อความผาสุก ผู้คนจึงละทิ้งความถูกต้องดีงามอย่างไร้ยางอาย อันจะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ภายหลัง

โลกนีติ คือหลักนีติธรรมนำชาวโลก ที่นำหลักการดำรงชีพทั้งส่วนตัวและส่วนรวมมาไว้ ซึ่งเป็นแนวทางนำไปสู่ความสุขความเจริญอันถาวร

ขอให้ชาวโลกจงใส่ใจในการดำรงตนที่ดีงาม และให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคมโดยธรรมเถิด

พระมหาสมปอง มุทิโต
ผอ.สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก
๓ กันยายน ๒๕๖๗

อักษรย่ออ้างอิง

ขุ.ธ.	ขุททกนิกาย ธรรมบท
ขุ.ชา.	ขุททกนิกาย ชาดก
สัง.สคาถ.	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
วิสุทธิ.	วิสุทธิมรรค
เดชาดิศร.	พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร สมัยรัชกาลที่ ๓ ช่วงปี พ.ศ. ๒๓๗๔-๒๓๗๘
สำนวนเก่า	สำนวนเก่ามีมาก่อน ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์
สำนวนใหม่	ผู้เรียบเรียงฉบับนี้ประพันธ์ขึ้นใหม่

สารบัญ

เรื่อง	**หน้า**
คำนำ พิมพ์ครั้งที่ ๑	[๕]
คำนำ พิมพ์ครั้งที่ ๒	[๙]
คำนำ พิมพ์ครั้งที่ ๓	[๑๐]
คำนำ พิมพ์ครั้งที่ ๔	[๑๑]
คำนำ พิมพ์ครั้งที่ ๕	[๑๒]
อักษรย่ออ้างอิง	[๑๓]

โลกนีติ
ภาคภาษาบาลี

โลกนีติ ภาคภาษาบาลี	๑
รตนตฺตยปฺปณาม	๓
๑. ปณฺฑิตกณฺฑ	๓
๒. สุชนกณฺฑ	๘
๓. ทุชฺชนกณฺฑ	๑๑
๔. มิตฺตกณฺฑ	๑๒
๕. อิตฺถิกณฺฑ	๑๔
๖. ราชกณฺฑ	๑๖
๗. ปกิณฺณกกณฺฑ	๑๙
นิคมนคาถา	๒๒

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

โลกนีติ

ภาคแปล โคลงสี่สุภาพ และอธิบาย

พุทฺธปฺปณาม	คำนอบน้อมพระพุทธเจ้า	๒๕
รตนตฺตยปฺปณาม	คำนอบน้อมพระรัตนตรัย	๒๖
๑. **ปัณฑิตกัณฑ์**	หมวดบัณฑิต	๒๗
๒. **สุชนกัณฑ์**	หมวดคนดี	๖๗
๓. **ทุชชนกัณฑ์**	หมวดคนพาล	๙๗
๔. **มิตตกัณฑ์**	หมวดมิตร	๑๑๑
๕. **อิตถิกัณฑ์**	หมวดผู้หญิง	๑๒๙
๖. **ราชกัณฑ์**	หมวดพระราชา	๑๔๙
๗. **ปกิณณกกัณฑ์**	หมวดเบ็ดเตล็ด	๑๗๗
นิคมนคาถา	คำลงท้ายคัมภีร์	๒๐๙
ปฐมปาทานุกรม		๒๑๑
บรรณานุกรม		๒๑๕

โลกนีติ
ภาคภาษาบาลี

โลกนีติ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

รตนตฺตยปฺปณาม

๑. โลกนีตึ ปวกฺขามิ นานาสตฺถสมุทฺธฏฺ
มาคเธเนว สงฺเขปำ วนฺทิตฺวา รตนตฺตยำ. ๑

๑. ปณฺฑิตกณฺฑ

๒. นีติ โลเก ปุริสสฺส สาโร
มาตา ปิตา อาจริโย จ มิตฺโต
ตสฺมา หิ นีตึ ปุริโส วิชญฺญา
ญาณี มหา โหติ พหุสฺสุโต จ. ๒

๓. อลสสฺส กุโต สิปฺปำ อสิปฺปสฺส กุโต ธนำ
อธนสฺส กุโต มิตฺตำ อมิตฺตสฺส กุโต สุขำ.
อสุขสฺส กุโต ปุญฺญำ อปุญฺญสฺส กุโต วรำ. ๓

๔. สิปฺปสมำ ธนำ นตฺถิ สิปฺปำ โจรา น คณฺหเร
อิธ โลเก สิปฺปำ มิตฺตำ ปรโลเก สุขาวหำ. ๔

๕. อปฺปกำ นาติมญฺเญยฺย จิตฺเต สุตำ นิธาปเย
วมฺมิโกทกพินฺทูว จิเรน ปริปูรติ. ๕

๖. ขุทฺโทติ นาติมญฺเญยฺย วิชฺชํ วา สิปฺปเมว วา
เอกมฺปิ ปริโยทาตํ ชีวิตกปฺปการณํ. ๖

๗. เสเล เสเล น มาณิกํ คเช คเช น มุตฺติกํ
วเน วเน น จนฺทนํ ฐาเน ฐาเน น ปณฺฑิตํ. ๗

๘. ปณฺฑิโต สุตสมฺปนฺโน ยตฺถ อตฺถีติ เจ สุโต
มหุสฺสาเหน ตํ ฐานํ คนฺตพฺพํว สุเตสินา. ๘

๙. สิเน สิปฺปํ สิเน ธนํ สิเน ปพฺพตมารุหํ
สิเน กามสฺส โกธสฺส อิเม ปญฺจ สิเน สิเน. ๙

๑๐. สุติ สมฺมุติ สงฺขฺยา จ โยคา นีติ วิเสสกา
คนฺธพฺพา คณิกา เจว ธนุเพทา จ ปูรณา. ๑๐

๑๑. ติกิจฺฉา อิติหาสา จ โชติ มายา จ ฉนฺทติ
เกตุมนฺตา จ สทฺทา จ สิปฺปาฏฺฐารสกา อิเม. ๑๑

๑๒. อปุฏฺโฐ ปณฺฑิโต เภรี ปชฺชุนฺโน โหติ ปุจฺฉิโต
พาโล ปุฏฺโฐ อปุฏฺโฐปิ พหุมฺปิ ภณเต สทา. ๑๒

๑๓. โปตฺถเกสุ จ ยํ สิปฺปํ ปรหตฺเถสุ ยํ ธนํ
ยทา กิจฺเจ สมุปฺปนฺเน น ตं สิปฺปํ น ตं ธนํ. ๑๓

๑๔. ชลปฺปมาณํ กุมฺมนาฬํ
กุลปฺปมาณํ วินโย ปมาณํ
พฺยตฺติปฺปมาณํ กถีตวากฺยํ
ปถวิปฺปมาณํ ติณมิลาตํ. ๑๔

๑๕. อปฺปสุโต สุตๆ อปฺปๆ พหุๆ มญฺญติ มานวา
สินฺธูทกๆ อปสฺสนฺโต กูเป โตยๆว มณฺฑูโก. ๑๕

๑๖. ปญฺจๆ ปราชเย สิปฺปๆ ทุติยๆ ปราชเย ธนๆ
ตติยๆ ปราชเย ธมฺมๆ จตุตฺถๆ กึ กริสฺสติ. ๑๖

๑๗. พฺยตฺต ปุตฺต กิมาลโส อพฺยตฺโต ภารหารโก
พฺยตฺตโก ปูชิโต โลเก พฺยตฺตปุตฺตาทิเน ทิเน. ๑๗

๑๘. มาตา เวรี ปิตา สตฺตุ เกน พาลา น สิกฺขิตา
สภามชฺเฌ น โสภนฺติ หๆสมชฺเฌ พโก ยถา. ๑๘

๑๙. กณฺฏกๆ คิริ โก ติกฺขติ
โก อญฺชนๆ มิคกฺขิกๆ
อุปฺปลๆ ปลฺลเล โก สุคนฺธๆ
กุลปุตฺตรูโป โก ปวตฺตติ.
สามๆ ภาโว. ๑๙

๒๐. น รสๆ อโกตมฺพุลๆ อธนสฺสาลงฺกตมฺปิ
อโลณกนฺตุ พฺยญฺชนๆ พฺยากรณๆ อสิปฺปสฺส. ๒๐

๒๑. สุสฺสูสา สุตสมฺปนฺโน สุตปญฺญาย วฑฺฒติ
ปญฺญาย อตฺถๆ ชานาติ ญาโต อตฺโถ สุขาวโห. ๒๑

๒๒. โภชนๆ เมถุนๆ นิทฺทา โคเณ โปเสปิ วิชฺชติ
วิชฺชา วิเสโส โปสสฺส ตๆ หีโน โคสโม ภเว. ๒๒

๒๓. นตฺถิ วิชฺชาสมๆ มิตฺตๆ น จ พฺยาธิสโม ริปุ
น จ อตฺตสมๆ เปมๆ น จ กมฺมสมๆ พลๆ. ๒๓

๒๔. หโส มชฺเฌ น กากานำ สีโห คุนฺนำ น โสภเต
คทฺรภมชฺเฌ ตุรงฺโค พาลมชฺเฌ จ ปณฺฑิโต. ๒๔

๒๕. ยาวชีวมฺปิ เจ พาโล ปณฺฑิตำ ปยิรุปาสติ
น โส ธมฺมำ วิชานาติ ทพฺพิ สูปรสำ ยถา. ๒๕

๒๖. มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู ปณฺฑิตำ ปยิรูปาสติ
ชิปฺปำ ธมฺมำ วิชานาติ ชิวฺหา สูปรสำ ยถา. ๒๖

๒๗. วินา สตฺถำ น คจฺเฉยฺย สูโร สงฺคามภูมิยำ
ปณฺฑิตฺวาทฺธคุ วาณิโช วิเทสคมโน ตถา. ๒๗

๒๘. ธนนาสำ มโนตาปำ ฆเร ทุจฺจริตานิ จ
วญฺจนญฺจ อวมานำ ปณฺฑิโต น ปกาสเย. ๒๘

๒๙. ปตฺตานุรูปกำ วากฺยำ สภาวรูปกำ ปิยำ
อตฺตานุรูปกำ โกธำ โย ชานาติ ส ปณฺฑิโต. ๒๙

๓๐. อธนสฺส รสำ ขาทา อพลสฺส หตา นรา
อปญฺญสฺส วากฺยกถา อุมฺมตฺตกสมา อิเม. ๓๐

๓๑. อนวฺหายำ คมยนฺโต อปุจฺฉา พหุภาสโก
อตฺตคุณำ ปกาเสนฺโต ติวิธำ หีนลกฺขณำ. ๓๑

๓๒. อปฺปรูโป พหุภาโส อปฺปปญฺโญ ปกาสิโต
อปฺปปูโร ฆโฏ โขเภ อปฺปขีรา คาวี จเล. ๓๒

๓๓. มณฺฑูเกปิ อุเกฺร สีเห กากคฺคเห ปิเย ปิเย
อปณฺฑีปิ ปณฺฑี หุตฺวา ธีรา ปุจฺเฉ วเย วเย. ๓๓

๓๔. มณฺฑูเกปิ อุเกฺร สีเห สูกเรปิ อุเห ทีเป
พิฬาเร สทิเส พฺยคฺเฆ สพฺพธีเร สิปฺปสเม. ๓๔

๓๕. น ติฏฺติ ราชา ธนมฺหิ ปณฺฑิโตปิ สุภาสิเต
จกฺขุปิ ปิยทสฺสเน ชเล สาคโร น ติฏฺติ. ๓๕

๓๖. รูปโยพฺพนสมฺปนฺนา วิสาลกุลสมฺภวา
วิชฺชา หีนา น โสภนฺติ นิคนฺธา อิว กึสุกา. ๓๖

๓๗. หีนปุตฺโต ราชามจฺโจ พาลปุตฺโต จ ปณฺฑิโต
อธนสฺส ธนํ พหุ ปุริสานํ น มญฺญถ. ๓๗

๓๘. โย สิสฺโส สิปฺปโลเภน พหุ คณฺหาติ ตํ สิปฺปํ
มูโคว สุปินํ ปสฺสํ กเถตุมฺปิ น อุสฺสเห. ๓๘

๓๙. น ภิชฺเชตุ กุมฺภกาโร โสเภตุ กุมฺภ ฆฏฺฏติ
น ขิเปตุ อปาเยสุ สิสฺสานุ วุฑฺฒิการณา. ๓๙

๔๐. ตครญฺจ ปลาเสน โย นโร อุปนยฺหติ
ปตฺตาปิ สุรภิ วายนฺติ เอวุ ธีรูปเสวนา. ๔๐

ปณฺฑิตกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

๒. สุชนกณฺฑ

๔๑. สพฺภิเรว สมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ
สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย เสยฺโย โหติ น ปาปิโย. ๑

๔๒. จช ทุชฺชนสංสคฺคํ ภช สาธุสมาคมํ
กร ปุญฺญมโหรตฺตํ สร นิจฺจมนิจฺจตํ. ๒

๔๓. ยถา อุทุมฺพรา ปกฺกา พหิ รตฺตกเมว จ
อนฺโต กิมีหิ สมฺปุณฺณา เอวं ทุชฺชนหทฺทยา. ๓

๔๔. ยถาปิ ปนสา ปกฺกา พหิ กณฺฏกเมว จ
อนฺโต อมตสมฺปนฺนา เอวं สุชนหทฺทยา. ๔

๔๕. สุกฺโขปิ จนฺทนตรุ น ชหาติ คนฺธं
นาโค คโต รณมุเข น ชหาติ ลีฬं
ยนฺตาคโต มธุรสं น ชหาติ อุจฺฉุ
ทุกฺโขปิ ปณฺฑิตชโน น ชหาติ ธมฺมं. ๕

๔๖. สีโห นาม ชิฆจฺฉาปิ ปณฺณาทีนิ น ขาทติ
สีโห นาม กิโส จาปิ นาคมංสं น ขาทติ. ๖

๔๗. กุลชาโต กุลปุตฺโต กุลวංสสุรกฺขิโต
อตฺตนา ทุกฺขปตฺโตปิ หีนกมฺมं น การเย. ๗

๔๘. จนฺทนं สีตลं โลเก ตโต จนฺทาว สีตลं
จนฺทนจนฺทสีตมฺหา สาธุวากฺยं สุภาสิตं. ๘

๔๙. อุเทยฺย ภาณุ ปจฺฉิเม เมรุราชา นเมยฺยปิ
สีตลं นรกคฺคิปิ ปพฺพตคฺเค จ อุปฺปลं
วิกเส น วิปรีตं สาธุวากฺยं กุทาจนං. ๙

๕๐. สุขา รุกฺขสฺส ฉายาว ตโต ฌาติมาตาปิตุ
ตโต อาจริโย รญฺโญ ตโต พุทฺธสฺส เนกธา. ๑๐

๕๑. ภมรา ปุปฺผมิจฺฉนฺติ คุณมิจฺฉนฺติ สุชฺชนา
มกฺขิกา ปูติมิจฺฉนฺติ โทสมิจฺฉนฺติ ทุชฺชนา. ๑๑

๕๒. มาตา หีนสฺส ทุพฺภาสา ปิตา หีนสฺส ทุกฺริยา
อุโภ มาตา ปิตา หีนา ทุพฺภาสา จ ทุกฺกิริยา. ๑๒

๕๓. มาตา เสฏฺฐสฺส สุภาสา ปิตา เสฏฺฐสฺส สุกฺริยา
อุโภ มาตา ปิตา เสฏฺฐา สุภาสา จ สุกิริยา. ๑๓

๕๔. อุกฺกฏฺเจ สูรมิจฺฉนฺติ มนฺตีสุ อกุตูหลํ
ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหิ อตฺเถ ชาเต จ ปณฺฑิตํ. ๑๔

๕๕. สุนโข สุนขํ ทิสฺวา ทนฺตํ ทสฺเสติ หึสิตุ.
ทุชฺชโน ทุชฺชนํ ทิสฺวา โรสยํ หึสมิจฺฉติ. ๑๕

๕๖. มา จ เวเคน กิจฺจานิ กโรสิ การเยสิ วา
เวคสา การิตํ กมฺมํ มนฺโท ปจฺฉานุตปฺปติ. ๑๖

๕๗. โกธํ วิหิตฺวา กทาจิ น โสจติ
มกฺขปฺปหานํ อิสโย อวณฺณยุ
สพฺเพสํ ผรุสวาจํ ขเมถ
เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมมาหุ สนฺโต. ๑๗

๕๘. ทุกฺโข นิวาโส สมฺพาเธ ฐาเน อสุจิสงฺกเต
ตโต อริมฺหิ อปฺปิเย ตโตปิ อกตญฺญุนา. ๑๘

๕๙. โอวเทยฺยานุสาเสยฺย อสพฺภา จ นิวารเย
สตํ หิ โส ปิโย โหติ อสตํ โหติ อปฺปิโย. ๑๙

๖๐. อุตฺตมตฺตนิวาเตน สูรํ เภเทน นิชฺชเย
นีจํ อปฺปกทาเนน วายาเมน สมํ ชเย. ๒๐

๖๑. น วิสํ วิสมิจฺจาหุ ธนํ สงฺฆสฺส อุจฺจเต
วิสํ เอกํว หนติ สพฺพํ สงฺฆสฺส สนฺตกํ. ๒๑

๖๒. ชเวน ภฑฺรํ ชานนฺติ พลีพทฺทญฺจ วาเหน
ทุเหน เธนุํ ชานนฺติ ภาสมาเนน ปณฺฑิตํ. ๒๒

๖๓. ธนมปฺปมฺปิ สาธูนํ กูเป วาริว นิสฺสโย
พหุ์ อปิ อสาธูนํ น จ วารีว อณฺณเว. ๒๓

๖๔. นชฺโช ปิวนฺติ โน อาปํ รุกฺขา ขาทนฺติ โน ผลํ
วสฺสนฺติ กฺวจิ โน เมฆา ปรตฺถาย สตํ ธนํ. ๒๔

๖๕. อปฺปตฺเถยฺยํ น ปตฺเถยฺย อจินฺเตยฺยํ น จินฺตเย
ธมฺมเมว สุจินฺเตยฺย กาลํ โมฆ์ น อจฺจเย. ๒๕

๖๖. อจินฺติตมฺปิ ภวติ จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ
น หิ จินฺตามยา โภคา อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา. ๒๖

๖๗. อสนฺตสฺส ปิโย โหติ สนฺเต น กุรุเต ปิยํ
อสตํ ธมฺมํ โรเจติ ตํ ปราภวโต มุขํ. ๒๗

สุชนกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

๓. ทุชฺชนกณฺฑ

๖๘. อติปฺปิโย น กาตพฺโพ ขโล โกตูหลํ กโร
สิรสา วหมาโนปิ อฑฺฒปูโร ฆโฏ ยถา. ๑

๖๙. สปฺโป ทุฏฺโฐ ขโล ทุฏฺโฐ สปฺโป ทุฏฺจตโร ขโล
มนฺโตสเธหิ โส สปฺโป ขโล เกนุปสมฺมติ. ๒

๗๐. โย พาโล มญฺญตี พาลฺยํ ปณฺฑิโต วาปิ เตน โส
พาโลว ปณฺฑิตมานี ส เว พาโลติ วุจฺจติ. ๓

๗๑. มธุวา มญฺญตี พาโล ยาว ปาปํ น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจตี ปาปํ อถ ทุกฺขํ นิคจฺฉติ. ๔

๗๒. น สาธุ พลวา พาโล สหสา วินฺทเต ธนํ
กายสฺส เภทา ทุปฺปญฺโญ นิรยํ โสปปชฺชติ. ๕

๗๓. ฆเร ทุฏฺโฐ มูสิโก จ วเน ทุฏฺโฐ จ วานโร
สกุเณ จ ทุฏฺโฐ กาโก นเร ทุฏฺโฐ จ พฺราหฺมโณ. ๖

๗๔. ทีฆา ชาครโต รตฺติ ทีฆํ สนฺตสฺส โยชนํ
ทีโฆ พาลาน สํสาโร สทฺธมฺมํ อวิชานตํ. ๗

๗๕. ติลมตฺตํ ปเรสฺวา อปฺปโทสญฺจ ปสฺสติ
นาฬิเกรมฺปิ สโทสํ ขลชาโต น ปสฺสติ. ๘

๗๖. นตฺตโทสํ ปเร ชญฺญา ชญฺญา โทสํ ปรสฺส ตุ
คุยฺเห กุมฺโมว องฺคานิ ปรโทสญฺจ ลกฺขเย. ๙

๗๗. ปณฺฑิตสฺส ปสํสาย ทณฺโฑ พาเลน ทียเต
ปณฺฑิโต ปณฺฑิเตเนว วณฺณิโตว สุวณฺณิโต. ๑๐

๗๘. ลุทฺธํ อตฺเถน คณฺเหยฺย ถทฺธํ อญฺชลิกมฺมุนา
ฉนฺทานุวุตฺติยา มุฬฺหํ ยถาภูเตน ปณฺฑิตํ. ๑๑

ทุชฺชนกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

๔. มิตฺตกณฺฑ

๗๙. หิตกาโร ปโร พนฺธุ พนฺธูปิ อหิโต ปโร
อหิโต เทหโช พฺยาธิ หิตํ อารญฺญโมสธํ. ๑

๘๐. ปโรกฺเข คุณหนฺตารํ ปจฺจกฺเข ปิยวาทินํ
วชฺเชยฺย ตาทิสํ มิตฺตํ วิสกุมฺภ ยถา มธุ. ๒

๘๑. ธนหีเน จเช มิตฺโต ปุตฺตทารา สโหทรา
ธนวนฺตัว เสวนฺติ ธนํ โลเก มหาสขา. ๓

๘๒. ชาเนยฺย เปสเน ภจฺจํ พนฺธุ วาปิ ภยาคเต
อาปทาสุ ตถา มิตฺตํ ทารญฺจ วิภวกฺขเย. ๔

๘๓. โส พนฺธุ โย หิเต ยุตฺโต ปิตโร โหติ โปสโก
ตํ มิตฺตํ ยตฺถ วิสฺสาโส สา ภริยา จ นิพฺพุติ. ๕

๘๔. น วิสฺสาเส อมิตฺตสฺส มิตฺตญฺจาปิ น วิสฺสเส
กทาจิ กุปฺปิเต มิตฺเต สพฺพํ โทสํ ปกาสเย. ๖

๘๕ สกึ ทุฏฺฐญฺจ โย มิตฺตํ ปุน สนฺธิตุมิจฺฉติ
โส มจฺจุ อุปคณฺหาติ คพฺโภ อสฺสตรึ ยถา. ๗

๘๖. วเห อมิตฺตํ ขนฺเธน ยาว กาโล อนาคโต
ตเมว อาคเต กาเล เสเล ภินฺเท ฆฏๆ อิว. ๘

๘๗. อิณเสโส อคฺคิเสโส สตฺตุเสโส ตเถว จ
ปุนปฺปุนํ วิวฑฺฒนฺติ ตสฺมา เสสํ น การเย. ๙

๘๘. ปทุมฺว มุขํ ยสฺส วาจา จนฺทนสีตลา
ตาทิสํ โนปเสเวยฺย หทเย ตุ หลาหลํ. ๑๐

๘๙. น เสเว ผรุสํ สามึ น จ เสเวยฺย มจฺฉรึ
ตโต อปคฺคณฺหํ สามึ เนว นิคฺคหิตํ ตโต. ๑๑

๙๐. สิงฺคึ ปญฺญาสหตฺเถน วชฺเช สเตน วาชินํ
หตฺถึ ทนฺตึ สหสฺเสน เทสจาเคน ทุชฺชนํ. ๑๒

๙๑. กุเทสญฺจ กุมิตฺตญฺจ กุกุลญฺจ กุพนฺธวํ
กุทารญฺจ กุทาสญฺจ ทูรโต ปริวชฺเชย. ๑๓

๙๒. โรคาตุเร จ ทุพฺภิกฺเข พฺยสเน จ สตฺตุคฺคเห
ราชทฺวาเร สุสาเน จ สขา ติฏฺฐา สุมิตฺตกา. ๑๔

๙๓. สีตวาโจ พหุมิตฺโต ผรุโส อปฺปมิตฺตโก
อุปมา เอตฺถ ญาตพฺพา จนฺทสูริยราชุนํ. ๑๕

มิตฺตกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

๕. อิตฺถิกณฺฑ

๙๔. โกกิลานำ สทฺทำ รูปำ นารีรูปำ ปติพฺพตา
วิชฺชา รูปำ อรูปานำ ขมา รูปำ ตปสฺสินำ. ๑

๙๕. อิตฺถีนญฺจ ธนำ รูปำ ปุริสานำ วิชฺชา ธนำ
ภิกฺขูนญฺจ ธนำ สีลำ ราชานญฺจ ธนำ พลำ. ๒

๙๖. ตปสฺสิโน กิสา โสภา ถูลา โสภา จตุปฺปทา
ปุริสา วิชฺชวา โสภา อิตฺถี โสภา สสามิกา. ๓

๙๗. ปญฺจรตฺยา สุคนฺธพฺพา สตฺตรตฺยา ธนุคฺคหา
เอกมาสา สุภริยา อฑฺฒมาสา สิสฺสา มลา. ๔

๙๘. หึ รมติ ปำ หำ รมติ โปกฺ
ถี รมติ ปุ ขุ รมติ ธำ. ๕

๙๙. ชิณฺณมนฺตำ ปสำเสยฺย ทารญฺจ คตโยพฺพนำ
รณา ปุนาคตำ สูรำ สสฺสญฺจ เคหมาคตำ. ๖

๑๐๐. ทฺวตฺติปติกา นารี จ ทฺวตฺติวิหาริโก ภิกฺขุ
ทฺวตฺติปาสมุตฺโต ปกฺขี กตมายา พหูตรำ. ๗

๑๐๑. ทุชฺชนำ ปหารา ทเม มิตฺตำ ทเม อภาณิกา
อิตฺถิญฺจ พฺยสนา ทเม ราคินำ อปฺปโภชนา. ๘

๑๐๒. น รตฺตึ วินา จนฺทิมา วีจึ วินา จ อณฺณโว
หำสำ วินา โปกฺขรณี ปตึ กญฺญา จ โสภเต. ๙

๑๐๓. ปตินา ชนิโต โภโค อิตฺถิยาว สุโคปฺปิโต
ปุริโสว หิ ปธาโน อิตฺถี สุตฺตวฺ สูจิยา. ๑๐

๑๐๔. สพฺพา นที วงฺกคตี สพฺเพ กฏฺฐมยา วนา
สพฺพิตฺถิโย กเร ปาปวฺ ลภมาเน นิวาตเก. ๑๑

๑๐๕. วิวาทสีลึ อุสฺสูยภาณินึ
สมฺปสฺสตณฺหึ พหุปากภุตฺตินึ
อคฺคนฺนภุตฺตึ ปรเคหวาสินึ
นารึ จเช ปุตฺตสตมฺปิ ปุมา. ๑๒

๑๐๖. ภุตฺเตสุ มณฺเฑสุ ชนนีว กนฺตินี
คุยฺเห จ จาเน ภคินีว หิริณี
กมฺเมสุ ปตฺเตสุ กโรติ ทาสีว
ภเยสุ มนฺตี สยเนสุ รามเย
รูปีสุ สิกฺขี กุปเนสุ ขนฺตินี
สา นารี เสฏฺฐาติ วทนฺติ ปณฺฑิตา
กายสฺส เภทา จ ทิเว ภเวยฺย สา. ๑๓

๑๐๗. สามา มิคกฺขี ตนุมชฺฌคตฺตา
สูรู สุเกสี สมทนฺตปนฺตี
คมฺภีรนาภี ยุวตี สุสีลี
หีเน กุเล ชาตาปิ วิวาหยา. ๑๔

๑๐๘. สรทำ อุตุกาลานำ ภริยานำ รูปวตี
เชฏฺโฐ ปธานำ ปุตฺตานำ ทิสานำ อุตฺตรา ทิสา. ๑๕

๑๐๙. ยา อิจฺเฉ ปุริโส โหตุำ ชาติ ชาติ ปุนปฺปุนำ
สามิกำ อปจาเยยฺย อินฺทวฺ ปาริจาริกา. ๑๖

๑๑๐. โย อิจฺเฉ ปุริโส โหตุ๋ ชาติ ชาติ ปุนปฺปุนำ
ปรทารำ วิวชฺเชยฺย โธตปาโทว กทฺทมำ. ๑๗

๑๑๑. อติกฺกนฺตวโย โปโส อาเนติ ติมฺพรุตฺถนึ
ตสฺสา อิสฺสา น สุปติ ตำ ปราภวโต มุขำ. ๑๘

อิตฺถิกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

๖. ราชกณฺฑ

๑๑๒. เอกยามำ สเย ราชา ทฺวิยามญฺเญว ปณฺฑิโต
ฆราวาโส ติยามำว จตุยามำ ตุ ยาจโก. ๑

๑๑๓. ธนวา สุตวา ราชา นที เวชฺโช จ ปญฺจิเม
ยตฺถ เทเส น วิชฺชนฺติ น ตตฺถ ทิวสำ วเส. ๒

๑๑๔. ยสฺมึ ปเทเส น มาโน น เปมำ น จ พนฺธวา
น จ วิชฺชาคโม โกจิ น ตตฺถ ทิวสำ วเส. ๓

๑๑๕. อปุตฺตกำ ฆรำ สุญฺญำ รฏฺฐำ สุญฺญำ อราชกำ
อสิปฺปสฺส มุขำ สุญฺญำ สพฺพสุญฺญำ ทลิทฺทกา. ๔

๑๑๖. ธนมิจฺเฉ วณิชฺเชยฺย วิชฺชมิจฺเฉ ภเช สุตำ
ปุตฺตมิจฺเฉ ตรุณิตฺถึ ราชามจฺจำ วสำ คเม. ๕

๑๑๗. นฏฺโฐ ยติ อสนฺตุฏฺโฐ สนฺตุฏฺโฐ จ มหีปติ
ลชฺชา จ คณิกา นฏฺฐา นิลฺลชฺชา กุลธีติกา. ๖

๑๑๘. ปกฺขีนํ พลมากาโส มจฺฉานมุทกํ พลํ
ทุพฺพลสฺส พลํ ราชา กุมารานํ รุทํ พลํ. ๗

๑๑๙. ขมา ชาคริยุฏฺฐานํ สวิภาโค ทยิกฺขณา
นายกสฺส คุณา เอเต อิจฺฉิตพฺพา สตํ คุณา. ๘

๑๒๐. สกึ วทนฺติ ราชาโน สกึ สมณพฺราหฺมณา
สกึ สปฺปุริสา โลเก เอส ธมฺโม สนนฺตโน. ๙

๑๒๑. อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ
อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ
ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี
โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธุ. ๑๐

๑๒๒. พหโว ยตฺถ เนตฺตาโร สพฺเพ ปณฺฑิตมานิโน
สพฺเพ มหตฺตมิจฺฉนฺติ เตสํ กมฺมํ วินสฺสติ. ๑๑

๑๒๓. อายํ ขยํ สยํ ชญฺญา ราชา สยํ กตากตํ
นิคฺคเห นิคฺคเหตพฺพํ ปคฺคเห ปคฺคหารหํ. ๑๒

๑๒๔. ปิฏฺฐิโตกฺกํ นิเสเวยฺย กุจฺฉิยาว หุตาสนํ
สามิกํ สพฺพภาเคน ปรโลกํ อโมหวา. ๑๓

๑๒๕. อคฺคิ อาโป อิตฺถี มุฬฺโห สปฺโป ราชกุลานิ จ
อปยนฺเตน คนฺตพฺพา อจฺเจกปาณหารกา. ๑๔

๑๒๖. ทุฏฺฐภริยสวาโส ปทุฏฺฐจิตฺตทาสโก
สสปฺเป จ ฆเร วาโส มจฺจุ เอว น สํสโย. ๑๕

๑๒๗. มุฑฺหสิสฺโสปเทเสน กุนารีภรเนน จ
อสตา สมฺปโยเคน ปณฺฑิโตปฺปวสีทติ. ๑๖

๑๒๘. มาตา ปุตฺตกรํ ปาปํ สิสฺสปาปํ คุรู ตถา
ราชา รฏฺฐกรํ ปาปํ ราชปาปํ ปุโรหิโต. ๑๗

๑๒๙. อกฺโกเธน ชิเน โกธํ อสาธุ์ สาธุนา ชิเน
ชิเน กทริยํ ทาเนน สจฺเจนาลิกวาทินํ. ๑๘

๑๓๐. อทนฺตทมนํ ทานํ ทานํ สพฺพตฺถ สาธกํ
ทาเนน ปิยวาจาย อุนฺนมนฺติ นมนฺติ จ. ๑๙

๑๓๑. ทานํ สิเนหเภสชฺชํ มจฺเฉรํ โทสโนสธํ
ทานํ ยสสฺสิเภสชฺชํ มจฺเฉรํ กปโณสธํ. ๒๐

๑๓๒. พหูนมปฺปสารานํ สามคฺคิยา ชยํ ชเย
ติเณหิ วตฺตเต โยตฺตํ เตน นาโคปิ พชฺฌเต. ๒๑

๑๓๓. สหาโย อสมตฺโถปิ เตชสา กึ กริสฺสติ
นิวาเต ชลิโต อคฺคิ สยเมวูปสมฺมติ. ๒๒

๑๓๔. น รญฺญา สมกํ ภุญฺเช กามโภคํ กุทาจนํ
อากปฺปํ สรกุตฺตึ วา มาลาคนฺธวิเลปนํ
วตฺถํ สพฺพมลงฺการํ น รญฺญา สทิสํ กเร. ๒๓

๑๓๕. น เม ราชา สขา โหติ น ราชา โหติ เมฺโน
เอโส สามิโก มยฺหนฺติ จิตฺเต นิฏฺจ์ สฺุจาปเย. ๒๔

๑๓๖. **นาติทูเร ภเช รญฺโญ นาจฺจาสนฺโนปวาตเก**
อุชุเก นาตินินฺเน จ น ภเช อุจฺจมาสเน
ฉ โทเส วชฺเช เสวโก ติฏฺเจ อคฺคึว สํยโต. ๒๕

๑๓๗. **คุณี สพฺพญฺญุตุลฺโยปิ น โสภติ อนิสฺสโย**
อนคฺโฆปิ มณิเสฏฺโ เหมํ นิสฺสาย โสภเต. ๒๖

ราชกณฺโฑ นิฏฺิโต.

๗. ปกิณฺณกกณฺฑ

๑๓๘. **อิตฺถิมิสฺเส กุโต สีลํ มํสภกฺเข กุโต ทยา**
สุราปาเน กุโต สจฺจํ มหาโลเภ กุโต หิรี
มหาตนฺเท กุโต สิปฺปี มหาโกเธ กุโต ธนี. ๑

๑๓๙. **สุราโยโค วิกาโล จ สมชฺชจรณาลสี**
ขิฑฺฑาธุตฺโต ปาปมิตฺโต โภคนาสมุขา อิเม. ๒

๑๔๐. **ทิวา นาทิกฺขา วตฺตพฺพา รตฺโต นาวจเนน จ**
สญฺจเรยฺย ภยา ภีโต วเน วนจรี ยถา. ๓

๑๔๑. **ชีวนฺตาปิ มตา ปญฺจ พฺยาเสน ปริกิตฺติตา**
ทุกฺขิโต พฺยาธิโต มุฬฺโห อิณวา นิตฺยเสวโก. ๔

๑๔๒. **อนาคตํ ภยํ ทิสฺวา ทูรโต ปริวชฺชเย**
อาคตญฺจ ภยํ ทิสฺวา อภีโต โหติ ปณฺฑิโต. ๕

๑๔๓. นิทฺทาลุโก ปมตฺโต จ สุขตฺโต โรควาลโส
มหิจฺโฉ กมฺมราโม จ สตฺเตเต สตฺถวชฺชิตา. ๖

๑๔๔. ทุคฺคตํ คจฺฉ เห ลาภ ลาภี ลาเภน ปูรติ
ถเล ปวสฺส ปชฺชุนฺน สินฺธุ อาเปน ปูรติ
นตฺถิทำ กมฺมปฺปธานกำ. ๗

๑๔๕. น หิ โกจิ กเต กิจฺเจ กตฺตารำ สมุเปกฺขเต
ตสฺมา สพฺพานิ กิจฺจานิ สาวเสเส น การเย. ๘

๑๔๖. ตูลำ สลฺลหุกำ โลเก ตโต จาปลฺลชาติโก
ตโต วุฑฺฒมโนวาโท ปมตฺโต พุทฺธสาสเน. ๙

๑๔๗. ปาสาณฉตฺตำ ครุกำ ตโต เทวานจิกฺขณำ
ตโต วุฑฺฒานโมวาโท ตโต พุทฺธสฺส สาสนำ. ๑๐

๑๔๘. กายสฺส ทกฺขิณหตฺโถ ทาโส เอตฺถ กนิฏฺจโก
กณฺณฆานานมกฺขีนำ วาโม ตุ ปาทปาสโก. ๑๑

๑๔๙. ตมฺพูลสฺส มชฺฌปตฺเต กุเวโร รกฺขตี สทา
มูลมฺหิ รกฺขตี ยกฺโข อคฺคมฺหิ กาลกณฺณิกา
ตานิ ภุญฺเชยฺย ฉินฺทิตฺวา สิรี เอวำ ปวฑฺฒติ. ๑๒

๑๕๐. สมฺปุณฺณรกฺโข พฺรหฺมาว อจฺจุรกฺโข จ พิสฺสโณ
ตสฺมา หิ เต ปูชยนฺตุ สทา มาเนนฺติ ตำ นรำ. ๑๓

๑๕๑. โคณา หิ สพฺพคิหีนำ โปสกา โภคทายกา
ตสฺมา หิ มาตาปิตูว มานเย สกฺกเรยฺย จ. ๑๔

๑๕๒. เย จ ขาทนฺติ โคมํสं มาตุ มํสัว ขาทเร
มเตสุ เตสุ คิชฺฌานํ ทเท โสเต จ วาหเย. ๑๕

๑๕๓. ครุ สิทฺโธ สิปฺปารมฺโภ รวิสุกฺกา จ มชฺฌิโม
น สิปฺโป พุธจนฺทโร โสรีองฺคา จ มรณํ. ๑๖

๑๕๔. อฏฺฐมิยํ ครุ๎ หนฺติ สิสฺสํ หนฺติ จตุทฺทสึ
สิปฺปํ หนฺติ ทส สิปฺปํ มาตาปิตา จ ปุณฺณมึ. ๑๗

๑๕๕. นาหิกํ สตฺต น ภุญฺเช น ลาพุ๎ นวมํ ตถา
ทฺวาทส ปฺรินฺนํ ติมีนํ ภุญฺเช สิปฺปํ วินสฺสติ. ๑๘

๑๕๖. เอกํ จเช กุลสฺสตฺถํ คามสฺสตฺถํ กุลํ จเช
คามํ จเช ชนปทตฺถํ อตฺตตฺถํ ปถวึ จเช. ๑๙

๑๕๗. เทสํ โอสฺสชฺช คจฺฉนฺติ สีโห สปฺปุริโส คโช
ตตฺเถว นิธนํ ยนฺติ กาโก กาปุริโส มิโค. ๒๐

๑๕๘. ยมฺหิ ปเทเส น มาโน น เปมํ น จ พนฺธวา
น จ วิชฺชาคาโห โกจิ น ตตฺถ วสนํ กเร. ๒๑

๑๕๙. จรเตฺยเกน ปาเทน ติฏฺฐเตฺยเกน ปณฺฑิโต
อนิสมฺม ปรๆ ฐานํ น ปุพฺพมาลยํ ชเห. ๒๒

๑๖๐. ธนธญฺญปโยเคสุ ตถา วิชฺชาคเมสุ จ
ทูเตสุ อปจาเรสุ จชฺชา ลชฺชา ตทา ภเว. ๒๓

๑๖๑. ทฺวิคุโณ ถีนมาหาโร พุทฺธิ จาปิ จตุคฺคุโณ
ฉคฺคุโณ โหติ วายาโม กาโม ตฺวฏฺฐคุโณ ภเว. ๒๔

๑๖๒. ปพฺเพ ปพฺเพ กเมนุจฺฉุ วิเสสรสวาคฺคโต
ตถา สุเมตฺติโก สาธุ วิปรีโตว ทุชฺชโน. ๒๕

๑๖๓. กสฺสโก วาณิโชมจฺโจ สมโณ สุตสีลวา
เตสุ วิปุลชาเตสุ รฏฺฐมฺปิ วิปุลํ สิยา. ๒๖

๑๖๔. อสชฺฌาย มลา มนฺตา อนุฏฺฐาน มลา ฆรา
มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ ปมาโท รกฺขโต มลํ. ๒๗

๑๖๕. หีนานํ คจฺฉเต วิตฺตํ วีรานฺว สนฺตกตฺตํ
วทนฺติ จ หีนา ชนา ปุพฺพกมฺมปฺปธานกา. ๒๘

๑๖๖. น วทนฺติ เจวํ ธีรา วายมีสุ สพฺพกมฺเม
น เจ สิชฺฌติ ตํ กมฺมํ อผลํ เอว กึ โทโส. ๒๙

๑๖๗. นีจํ กุลํ นิปฺปญฺญํ วา นิรูปํ นิพลํ สมํ
อิมํ กาลํ ฉุตฺตกาลํ ธนเมว วิเสสกํ. ๓๐

ปกิณฺณกกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

นิคมนคาถา

ปณฺฑิโต สุชโน กณฺโฑ ทุชฺชโน มิตฺตอิตฺถิ จ
ราชา ปกิณฺณโก จาติ สตฺตกณฺฑวิภูสิตา.
มุทิเตน มหาธาตุ- มหาวิหารวาสินา
สพฺพกุลานมตฺถาย วิโสธิตา ภวาภเว.

โลกนีติ สมตฺตา.

โลกนีติ

นีติธรรมนำชาวโลก

บาลี แปล โครงสี่สุภาพ และอธิบาย

พุทฺธปฺปณาม
คำนอบน้อมพระพุทธเจ้า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ครรโลงโลกนิตนี้ นมนาน
มีแต่โบราณกาล เก่าพร้อง
เป็นสุภาษิตสาร สอนจิต
กลดั่งสร้อยสอดคล้อง เวี่ยวไว้ในกรรณ [๑]

นโมศัพท์ เป็นนิบาตใช้ในอรรถวันทนา แปลว่า นอบน้อม นมัสการ กราบไหว้ ถวายบังคม หรือคำใดๆที่แสดงความเคารพผู้มีคุณสูงสุด

ในที่นี้ **นโม**ศัพท์ ใช้แสดงความเคารพนอบน้อมพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ

การแสดงความเคารพนอบน้อม ทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา และใจ การแสดงความเคารพนอบน้อมแต่ละครั้ง ควรแสดงออกมาให้ครบถ้วนทั้ง ๓ ทาง เมื่อมีใจเลื่อมใสศรัทธาแล้ว ควรแสดงความเคารพใจนอบน้อมด้วยกายมีการกราบไหว้เป็นต้น และการเปล่งวาจาสรรเสริญคุณต่างๆ เมื่อนอบน้อมด้วยไตรทวาร นับว่ามีประโยชน์สูงสุด เพราะนอกจากผู้แสดงความเคารพนอบน้อมจะแสดงออกมาด้วยความศรัทธา เคารพ เลื่อมใสในคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังทำให้ผู้พบเห็นและได้ยินเสียงสรรเสริญคุณมีความเข้าใจและเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้นอีกด้วย

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒

รตนตฺตยปฺปณาม

คำนอบน้อมพระรัตนตรัย

๑. **โลกนีตึ ปวกฺขามิ นานาสตฺถสมุทฺธฏฺ**
มาคเธเนว สงฺเขปำ วนฺทิตฺวา รตนตฺตยำ.

ข้าพเจ้านอบน้อมพระรัตนตรัยแล้ว จักกล่าวโลกนีติธรรมอันนำมาจากคัมภีร์ต่างๆ ด้วยภาษามาคธี (บาลี) พอสังเขป

ถวายกรกรรพุ่มเพี้ยง บวรมาลย์ มิ่งแฮ
ไตรรัตน์เรียบไตรทวาร เวียดเกล้า
โลกนีติสืบสาร ของเก่า
เตือนจิตสาธุชนเช้า ค่ำค้ำชูใจ [๑]

ผู้กล่าวคัมภีร์โลกนีตินี้ เมื่อระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า ๙ ประการ คุณพระธรรม ๖ ประการ และคุณพระอริยสงฆ์ ๙ ประการแล้ว จึงกล่าวถึงที่มาของคัมภีร์โลกนีติว่า ได้นำนีติธรรมบางข้อที่มีอยู่ในคัมภีร์นีติต่างๆ ทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต มารวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ แล้วปริวรรตอักษรให้เป็นภาษาบาลีทั้งหมด

[๑] สำนวนเก่า

๑

ปัณฑิตกัณฑ์ หมวดบัณฑิต

๒. **นีติ โลเก ปุริสสฺส สาโร**
มาตา ปิตา อาจริโย จ มิตฺโต
ตสฺมา หิ นีตึ ปุริโส วิชญฺญา
ญาณี มหา โหติ พหุสฺสุโต จ.

นีติศาสตร์ คือจรรยาและขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นแก่นสาร ประดุจมารดาบิดา ครูอาจารย์ และญาติมิตรของคนในโลก ฉะนั้น ชาวโลกผู้รู้นีติอย่างแจ่มแจ้ง จึงนับว่าเป็นนักปราชญ์ผู้มีปัญญาและเป็นพหูสูต ย่อมเป็นผู้ยิ่งใหญ่

นีติศาสตร์สอนสัตว์ล้ำ โลกา
ครูมิตรบิดรมารดา ดุจแก้ว
ชายรู้นีติปรา- กฏทั่ว ทิศพ่อ
เปรมปราชญ์ปรีชาแล้ว เลิศด้วยสดับธรรม [๑]

ชาวโลกพากันสรรเสริญนีติธรรมว่ามีคุณค่าสูงสุด เทียบเท่ามารดาบิดา ครูอาจารย์ และผู้มีคุณต่อโลกทั้งมวล ดังนั้น ในยุคที่นักปราชญ์ผู้ปรีชาชาญมีจำนวนน้อย ชาวโลกพากันยกย่องผู้รู้นีติศาสตร์ รู้ธรรมเนียมข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนของชาวโลกว่า เป็นนักปราชญ์ เป็นบัณฑิต เป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้มีประสบการณ์ เป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ควรได้รับการยกย่องและการยอมรับให้เป็นผู้นำ ให้เป็นครูผู้สอนชาวโลก ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นบุรุษหรือสตรีก็ตาม

---

[๑] สำนวนเก่า

๓. **อลสสฺส กุโต สิปฺปํ อสิปฺปสฺส กุโต ธนํ**
อธนสฺส กุโต มิตฺตํ อมิตฺตสฺส กุโต สุขํ.
อสุขสฺส กุโต ปุญฺญํ อปุญฺญสฺส กุโต วรํ.

ผู้เกียจคร้านจะมีวิชาความรู้แต่ไหน ผู้ไม่มีวิชาความรู้จะมีทรัพย์แต่ไหน ผู้ไม่มีทรัพย์จะมีกัลยาณมิตรแต่ไหน ผู้ไม่มีกัลยาณมิตร จะมีความสุขแต่ไหน ผู้ไม่มีความสุขจะมีบุญแต่ไหน ผู้ไม่มีบุญจะประเสริฐได้อย่างไร

มักคร้านฤๅรอบรู้ วิทยา
ศิลปศาสตร์เสื่อมสินหา ไป่ได้
ไร้ทรัพย์อับผู้มา เป็นเพื่อน
เว้นจากมิตรนั้นไซร้ สุขร้างแรมโรย [๑]

ผู้ไม่เกียจคร้าน มีใจฝักใฝ่ขยันหมั่นเพียรเรียนศิลปวิทยา จึงจะมีความรู้ติดตัว สามารถใช้ความรู้ที่ได้เล่าเรียนมานั้นประกอบสัมมาอาชีพ แสวงหาทรัพย์เพื่อเลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว และเก็บออมไว้ใช้จ่ายยามจำเป็น ผู้มีทรัพย์สินไม่ทำตนและครอบครัวให้เดือดร้อน จึงจะมีผู้มาคบหาสมาคมด้วย เมื่อมีกัลยาณมิตรไปมาหาสู่ ก็จะแนะนำประโยชน์ให้ สามารถประคองตนถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จึงจะมีความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า เป็นผู้มีความสุข มีความเอิบอิ่มใจ ผู้มีบุญในนับว่ามีชีวิตเป็นแก่นสารและประเสริฐที่สุด

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๕๑

๔. สิปฺปสมฺ ธนำ นตฺถิ สิปฺปำ โจรา น คณฺหเร
อิธ โลเก สิปฺปำ มิตฺตำ ปรโลเก สุขาวหำ.

ทรัพย์เสมอด้วยวิชาความรู้ไม่มี วิชาความรู้โจรขโมยไปไม่ได้ วิชาความรู้เป็นกัลยาณมิตรในโลกนี้ และนำความสุขมาให้ในโลกหน้า

ทรัพย์สมบูรณ์บ่ได้ เสมอศิลป์
โจรห่อนหมายมุ่งภินท์ พอกล้าง
ศิลป์คือมิ่งมิตรยิน- ดีนัก นะพ่อ
เขษมสุขสวัสดิ์สร้าง ภพหน้านำสนอง [๑]

ทรัพย์สินภายนอกมีมากมายหลายประการ ที่ถือว่ามีค่าที่สุดคือรัตนะ ๗ ประการ ได้แก่ เพชร ทอง เงิน มุกดา มณี ไพฑูรย์ ประพาฬ (เพชรดี มณีแดง เขียวใสแสงมรกต เหลืองใสสดบุษราคัม แดงแก่กล่ำโกเมนเอก สีหมอกเมฆนิลกาฬ มุกดาหารหมอกมัว แดงสลัวเพทาย สังวาลย์สายไพฑูรย์) จะมีมากปานใด จะมีประโยชน์มากปานใดก็ตาม ยังไม่เทียบเท่าทรัพย์ภายในคือวิชาความรู้ เพราะทรัพย์สินภายนอก อาจเสื่อมเพราะใช้จ่ายฟุ่มเฟือยไม่รู้จักประมาณ อาจถูกพวกมิจฉาชีพหลอกลวงเอา หรืออาจถูกโจรปล้นหรือลักขโมยเอาไป และเมื่อตายไปแล้วก็ไม่สามารถนำติดตัวไปสู่ปรโลกได้ ส่วนทรัพย์ภายใน ๗ ประการ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ จาคะ ปัญญา เป็นทรัพย์ที่ติดอยู่ภายในจิตใจ เราจะไปแห่งหนใด ก็ติดตัวไปด้วยเสมอ โจรก็หลอกลวงแย่งชิงเอาไปไม่ได้ เป็นเพื่อนแท้ในโลกนี้ และนำความสุขมาให้ในโลกหน้า ถือว่าเป็นทรัพย์ที่ประเสริฐสุด บัณฑิตจึงเรียกทรัพย์ภายในนี้ว่า **อริยทรัพย์**

---

[๑] สำนวนเก่า

๕. อปฺปกำ นาติมญฺเญยฺย จิตฺเต สุตำ นิธาปเย
วมฺมิโกทกพินฺทูว จิเรน ปริปูรติ.

ไม่ควรดูแคลนปัญญาที่ได้เรียนรู้มาว่าเล็กน้อย ควรจดจำปัญญาที่ได้เรียนรู้มาไว้ในจิต ปัญญาจะค่อยๆเพิ่มพูนขึ้นจนเต็มเปี่ยม เหมือนจอมปลวกและหยาดน้ำ ฉะนั้น

อย่ามักมากเรียนรู้ วิทยา
วันละน้อยศึกษา ใฝ่พื้น
จอมปลวกสูงเพียงตา ตนแท่ง เดียวแฮ
อาบซาบชลชุ่มชื้น หยาดย้อยโสบโถง [๑]

ผู้ศึกษาศิลปศาสตร์แขนงต่างๆ ยังไม่จบครบหลักสูตร รู้ไม่ลึก รู้ไม่จริง แต่สำคัญผิดคิดว่าได้เรียนจบครบถ้วนแล้ว ไม่ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม เมื่อนำความรู้ที่ได้เรียนแล้วมาทดลองปฏิบัติตามดู ก็ไม่ประสบผลสำเร็จตามที่หวัง จึงดูถูกความรู้ของตนนั้นว่าน้อยเกินไป ส่วนผู้ศึกษาศิลปวิทยาแขนงใดแล้ว ก็ศึกษาให้จบครบหลักสูตร หมั่นค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม จากตำราบ้าง จากผู้ทรงความรู้เฉพาะด้านบ้าง ก็จะได้เพิ่มพูนความรู้ให้ค่อยๆ แตกฉาน ให้รู้ลึก รู้จริง แม้จะใช้เวลานานก็ตาม เหมือนน้ำทีละหยด เมื่อหยดอยู่เนืองๆ ก็ยังภาชนะหรือมหาสมุทรให้เต็มได้ หรือเหมือนปลวกที่ค่อยๆพากันคาบดินมาก่อรังขึ้นทีละน้อย ก็จะได้ที่อยู่อาศัยสำหรับหลบภัยและอยู่ผาสุก จนเป็นสัญลักษณ์แห่งความขยันหมั่นเพียรให้ชาวโลกได้ปฏิบัติตาม จวบจนปัจจุบัน

---

[๑] สำนวนเก่า

๖. **ขุทฺโทติ นาติมญฺเญยฺย วิชฺชำ วา สิปฺปเมว วา**
เอกมฺปิ ปริโยทาตำ ชีวิตกปฺปการณำ.

ไม่ควรดูหมิ่นวิชาความรู้ว่าน้อย วิชาความรู้แม้จะน้อย หากรู้จริง แม้เพียงอย่างเดียว ย่อมก่อประโยชน์ สามารถใช้เลี้ยงชีพได้

วิชาควรรักรู้ ฤๅขาด
อย่าหมิ่นศิลปศาสตร์ ว่าน้อย
รู้จริงสิ่งเดียวอาจ มีมั่ง
เลี้ยงชีพช้าอยู่ร้อย ชั่วลื้อหลานเหลน [๑]

ชาวโลกจำนวนมากเข้าใจว่า มีความรู้หลายอย่างจึงจะสามารถเลี้ยงชีพได้ จึงพากันแสวงหาสถานศึกษาที่ให้ความรู้แขนงต่างๆ บางคนเรียนจบวิชาหลายแขนง ได้ปริญญาบัตรหลายใบ ยิ่งเรียนจบจากหลายสถาบันทั้งในและต่างประเทศ ก็ยิ่งรู้สึกว่ามีเกียรติมีศักดิ์ศรี แต่ก็ยังรู้สึกว่าตนมีความรู้ไม่พอ แสวงหาที่เรียนอยู่เรื่อยไป ดูถูกความรู้ที่น้อย ดูถูกผู้มีความรู้น้อย หลายคนที่เรียนจบสูงๆ ไม่สามารถจะใช้ความรู้นั้นประกอบสัมมาอาชีพได้

ส่วนผู้ศึกษาจบมาจากสถาบันการศึกษาแห่งเดียว หรือผู้ไม่ได้ศึกษาจากสถานการศึกษา แต่ได้เรียนรู้จากแหล่งธรรมชาติ ได้เรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของตน ก็จะสามารถใช้ความรู้นั้นประกอบสัมมาอาชีพเลี้ยงตนและครอบครัวได้อย่างมีความสุข บัณฑิตท่านจึงแนะนำว่า แม้จะรู้อย่างเดียว ขอให้รู้จริงเถิด แล้วจะไม่อับจน

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๔๕

๗. เสเล เสเล น มาณิกำ คเช คเช น มุตฺติกำ
วเน วเน น จนฺทนำ ฐาเน ฐาเน น ปณฺฑิตำ.

แก้วมณีมิได้มีทุกภูผา คดมุกดา (ก้อนหินชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในสัตว์หรือต้นไม้ใหญ่ ถือกันว่าเป็นของขลัง) มิได้มีทุกตัวช้าง แก่นจันทน์มิได้มีทุกป่าไม้ และบัณฑิตมิได้มีทุกสถาน

มณีค่าหาห่อนได้ ทุกเขา
ดวงมุกดาฤาเอา ทุกช้าง
จันทน์แดงบ่ดาดเนา ทุกทั่ว ป่าแฮ
เวียงใหญ่ทุกทิศสร้าง ปราชญ์สร้องสุดหา [๑]

แก้วมณี คดมุกดา แก่นจันทน์ และบัณฑิต ๔ อย่างนี้เป็นสิ่งทรงคุณค่า แม้จะมีปรากฏอยู่ในโลก แต่ก็หาได้ยากยิ่ง

ภูเขามีอยู่หลายเทือก แก้วมณีมีแหล่งเกิดอยู่ตามเทือกเขา แก้วมณีเป็นของหายากอยู่แล้ว แต่ภูเขาที่เป็นแหล่งเกิดของแก้วมณีนั้น หายากยิ่งกว่า

สัตว์เจ้าป่าและต้นไม้ใหญ่ในป่าแม้จะมีมาก หินคดมุกดาแม้จะเกิดในสัตว์และต้นไม้เหล่านั้นก็จริง ก็มีในสัตว์บางตัวหรือมีในต้นไม้ใหญ่บางต้นเท่านั้น

ป่าไม้ที่เป็นแหล่งอันอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมีอยู่หลายแห่ง และไม้จันทน์แดงก็พอหาได้จากป่าไม้นั้น แต่ไม้จันทน์แดงที่จะมีแก่นก็หาได้ยาก

บัณฑิตนับว่าหาได้ยากยิ่งกว่าของ ๓ อย่างข้างต้นนั้น เพราะบัณฑิตมิได้มีอยู่ตามสถานที่ทั่วไป

---

[๑] สำนวนเก่า

๘. ปณฺฑิโต สุตสมฺปนฺโน ยตฺถ อตฺถีติ เจ สุโต
มหุสฺสาเหน ตํ ฐานํ คนฺตพฺพ์ว สุเตสินา.

หากทราบว่า มีนักปราชญ์ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาความรู้อยู่ที่ใด ผู้แสวงหาความรู้ ควรไปสู่ที่นั้น ด้วยความอุตสาหะอันแรงกล้า

บัณฑิตจิตแจ่มแจ้ง ธรรมา
คำว่าสัมคฤหา แห่งโพ้น
ผู้แสวงสวัสดิ์บุญญา ใหญ่ยิ่ง นะพ่อ
เร่งสืบสบที่โน้น นั่นรู้รสธรรม [๑]

นักปราชญ์หรือบัณฑิตในที่นี้ หมายถึงผู้มีคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ (๑) **สุกตกมฺมการี** ผู้มีปรกติทำแต่กรรมดี (๒) **สุภาสิตภาสี** ผู้มีปรกติพูดแต่คำที่ดี (๓) **สุจินฺติตจินฺตี** ผู้มีปรกติคิดแต่สิ่งที่ดี นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติเสริมอีกหลายอย่าง เช่น ละอายในสิ่งที่ควรละอาย กล้าในสิ่งที่ควรกล้า สงบเสงี่ยมเป็นต้น เหตุที่ท่านมีคุณสมบัติครบเช่นนี้ เพราะได้พบบัณฑิต ได้ฟังคำแนะนำของบัณฑิต ศึกษาค้นคว้าและประพฤติปฏิบัติตามคำแนะนำพร่ำสอนของบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อเราทราบว่าท่านอยู่ ณ ที่ใดใกล้หรือไกลก็ตาม ต้องพยายามเข้าไปพบหา สนทนาด้วย ไต่ถาม ตั้งใจฟังคำแนะนำ แล้วนำมาทดลองปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะเหนื่อยยากสักปานใด จนกว่าเราจะมีคุณสมบัติเช่นท่าน คือ ทำดี พูดดี และคิดดี นับว่าประสบผลสำเร็จตามประสงค์แล้ว พร้อมที่จะถ่ายทอดคำแนะนำสั่งสอนนั้น แก่อนุชนรุ่นหลังสืบไป

[๑] สำนวนเก่า

๙. สิเน สิปฺปํ สิเน ธนํ สิเน ปพฺพตมารุหํ
สิเน กามสฺส โกธสฺส อิเม ปญฺจ สิเน สิเน.

การเรียนศิลปวิทยา การแสวงหาทรัพย์ การขึ้นภูเขา การเสพกามคุณ และความโกรธ ทั้ง ๕ อย่างนี้ ควรให้เป็นไปทีละน้อย

เรียนศิลป์แสวงทรัพย์ด้อม เดินไศล
สามสิ่งอย่าเร็วไว ชอบช้า
เสพกามหนึ่งคือใจ มักโกรธ
สองประการนี้ถ้า ผ่อนน้อยเป็นคุณ [๑]

คนสมัยนี้ชอบทำอะไรอย่างรีบเร่ง ศึกษาหาความรู้ก็ใช้วิธีเร่งรัด เรียนลัด เรียนให้จบหลักสูตรเพื่อสอบได้ปริญญาบัตร แสวงหาทรัพย์ก็ใช้วิธีที่ให้ผลกำไรเร็วๆ มากๆ ไม่คำนึงว่าจะสุจริตหรือทุจริต ขึ้นภูเขาก็ใช้ยานพาหนะช่วยเร่งความเร็ว จึงละเลยรายละเอียดของธรรมชาติที่ให้คุณประโยชน์ เสพกามคุณก็ทำอย่างเร่งรีบไม่ประณีตละเอียดอ่อน เวลาโกรธก็ไม่รู้จักอดกลั้นเผลอสติทำอะไรลงไปจนกลายเป็นความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

ส่วนบัณฑิตท่านทำช้าๆ ค่อยเป็นค่อยไป แสวงหาศิลปวิทยาก็ค่อยๆ ศึกษาไปตามลำดับและต่อเนื่อง เก็บรายละเอียดให้ครบถ้วน ไม่มองข้ามเกร็ดความรู้แม้เล็กน้อย จะลงทุนก็ไม่หวังผลกำไรมาก แต่ให้มั่นคงพอควร จะขึ้นภูเขาก็ค่อยปีนขึ้นไปด้วยกำลังความสามารถของตน ใช้ธรรมชาติบำบัดความเมื่อยล้า ประพฤติธรรมเพื่อกำจัดราคะ เจริญเมตตาเพื่อระงับความโกรธ เป็นต้น

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๔๗

๑๐. **สุติ สมฺมุติ สงฺขฺยา จ โยคา นีติ วิเสสกา**
คนฺธพฺพา คณิกา เจว ธนุเพทา จ ปูรณา.
๑๑. **ติกิจฺฉา อิติหาสา จ โชติ มายา จ ฉนฺทติ**
เกตุมนฺตา จ สทฺทา จ สิปฺปาฏฺฐารสกา อิเม.

ศิลปศาสตร์ ๑๘ แขนง คือ (๑) **สูติ** เวททั้งสามที่เป็นความรู้หลัก (๒) **สัมมุติ** เวทางคศาสตร์ที่เป็นความรู้รอบตัว มีฉันทศาสตร์ ไวยากรณ์ นิรุตติ โชยติ กัลปะ และคู่มืออีก ๓ อย่าง คือ พิธีบวงสรวง บอกฤกษ์ปลูกเรือน และธรรมเนียมประเพณี (๓) **สังขฺยา** ความรู้เกี่ยวกับความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ และความดับของโลกคือโมกขะหรือนิพพาน (๔) **โยคะ** หลักปฏิบัติเกี่ยวกับวิญญาณเพื่อให้เข้าถึงความดับสนิทคือนิพพาน (๕) **นีติ** ความรู้หลักศีลธรรมจรรยาและกฎหมาย (๖) **วิเสสกะ** ความรู้เกี่ยวกับเหตุผลโดยการอ้างบุญบาปมาเป็นปทัฏฐาน (๗) **คันธัพพะ** วิชานาฏศิลป์ (๘) **คณิกา** วิชาคำนวณ (๙) **ธนุเพท** วิชายิงธนู (๑๐) **ปุราณ** วิชาโบราณคดี เกี่ยวกับพงศาวดารดั้งเดิม (๑๑) **ติกิจฉะ** วิชาแพทยศาสตร์เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลคนไข้ (๑๒) **อิติหาสะ** ประวัติศาสตร์หรือตำนาน (๑๓) **โชติ** วิชาดาราศาสตร์ การพยากรณ์ตามการโคจรของดวงดาว แรงดึงดูดของดวงดาว ฤดู วัน เดือน ปี (๑๔) **มายา** วิชาแสดงอุบายเอาชนะข้าศึก เช่น ตำราพิชัยสงคราม (๑๕) **ฉันทะ** วิชาฉันทศาสตร์ รู้หลักครุ ลหุ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นต้น (๑๖) **เกตุ** รู้นิมิต ลางร้ายดีของเมฆ หมอก ควัน อันเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับตำราพิชัยสงคราม (๑๗) **มันตะ** รู้เวทมนต์ คาถา เลข ยันต์ (๑๘) **สัททะ** รู้เสียงสัตว์ที่บอกลางร้าย ลางดี หรือรู้คัมภีร์สัททาวิเสส

๑๒. **อปุฏฺโฐ ปณฺฑิโต เภรี ปชฺชุนฺโน โหติ ปุจฺฉิโต**
พาโล ปุฏฺโฐ อปุฏฺโฐปิ พหุมฺปิ ภณเต สทา.

บัณฑิตไม่ถูกถามจะไม่กล่าว เหมือนกลอง(ไม่ตีย่อมไม่ดัง) เมื่อถูกถามจึงบันลือเสียงกังวาล เหมือนฟ้าคำราม ส่วนคนพาลถูกถามหรือไม่ก็ตาม ย่อมพูดพล่ามทุกเมื่อ

ไป่ถามปราชญ์บ่พร้อง พาที
เปรียบดั่งเภรีตี จึ่งครื้น
คนพาลพวกอวดดี จักกล่าว
ถามบ่ถามมันฟื้น เฟื่องถ้อยเกินถาม [๑]

ธรรมดาบัณฑิตท่านมีคุณสมบัติอยู่ข้อหนึ่ง คือ โมเนยยคุณ ความเป็นผู้นิ่ง ไม่กล่าวให้มากความ เมื่อถูกถามจึงจะกล่าว ครั้นกล่าวก็กล่าวคำเพียงเล็กน้อย กล่าวคำไพเราะ กล่าวคำจริง กล่าวชี้โทษ กล่าวแนะนำประโยชน์ที่สามารถปฏิบัติตามได้ ถ้าไม่สามารถจะกล่าวเช่นนี้ได้ ก็นิ่งเฉย

ท่านจึงเปรียบบัณฑิตเหมือนกับกลอง เมื่อยังไม่ถูกตีย่อมไม่ดัง เมื่อถูกตีย่อมส่งเสียงดังกังวาล แสดงถึงความมีพลังในตัวเอง เมื่อชาวโลกได้ยินเสียงกลองดังเตือน จะสามารถรู้ได้ว่าถึงเวลาจะต้องสลัดความเกียจคร้านเห็นแก่นอน ตื่นขึ้นทำหน้าที่และทำความดีต่อไป หรือเปรียบเหมือนเสียงฟ้าคำรามอันเป็นสัญญาณแห่งการนำความชุ่มฉ่ำมาสู่พืชพันธุ์ธัญญาหาร ฉะนั้น

ส่วนคนพาลนั้นตรงข้าม มักพูดพล่าม จะมีคนฟังหรือไม่ก็ตาม

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๒๐

๑๓. **โปตฺถเกสุ จ ยํ สิปฺปํ ปรหตฺเถสุ ยํ ธนํ**
ยทา กิจฺเจ สมุปฺปนฺเน น ตํ สิปฺปํ น ตํ ธนํ.

ศิลปศาสตร์ใดอยู่ในตำรา ทรัพย์ใดอยู่ในมือผู้อื่น คราวมีกิจธุระเกิดขึ้น ศิลปศาสตร์นั้นย่อมใช้ไม่ได้ ทรัพย์นั้นย่อมใช้ไม่ได้

บ่จำความรู้ไว้ ใบลาน
ทรัพย์ฝากท่านสาธารณ์ ป่นปี้
คาบใดกิจบันดาล ดลเกิด บ้างแฮ
ทรัพย์และความรู้นี้ ห่อนได้เป็นคุณ [๑]

ความรู้ติดกระดูก ดีกว่าความรู้ติดกระดาษ นักปราชญ์ท่านกล่าวเช่นนี้ เพราะเห็นชาวโลกจำนวนมากที่เรียนจบศาสตร์ต่างๆมาแล้ว กลับไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งๆ ที่ศาสตร์เหล่านั้น สามารถเอื้อประโยชน์ให้เป็นอเนกที่เป็นเช่นนี้ เพราะผู้เรียนศาสตร์นั้นๆ ไม่เข้าถึงเนื้อหาที่แท้จริง ไม่ซึมซับเนื้อหาเข้ามาใส่ตน ไม่ทรงจำ ไม่หมั่นทบทวน เห็นว่าได้เรียนแล้วก็คิดว่าได้แล้ว แสวงเรียนศาสตร์อื่นไปเรื่อยๆ ไม่สิ้นสุด เมื่อประสบปัญหาก็แก้ไม่ตก นึกไม่ถึงด้วยซ้ำว่าความรู้ที่เคยได้เรียนมานั้นสามารถใช้แก้ปัญหานั้นได้

ทรัพย์สินเงินทองของใช้ก็เหมือนกัน หากให้ผู้อื่นหยิบยืมไปใช้สอย เมื่อถึงคราวจำเป็นจะต้องใช้สอย ก็ใช้ไม่ได้ เพราะผู้ยืมนั้นเขามีความจำเป็นมีความเดือดร้อนมากกว่า เมื่อยืมไปแล้วก็ไม่สามารถหานำมาใช้คืนได้ตามกำหนด บัณฑิตท่านเห็นเหตุเช่นนี้แล้ว จึงเตือนชาวโลกไว้อย่างนี้

[๑] สำนวนเก่า

๑๔. **ชลปฺปมาณํ กุมุทนาฬ**
กุลปฺปมาณํ วินโย ปมาณ
พฺยตฺติปฺปมาณ กถีตวากฺย
ปถวิปฺปมาณ ติณมิลาตฺ.

ก้านบัววัดความลึกหรือตื้นของน้ำ กิริยามารยาทบ่งบอกตระกูลว่าสูงหรือต่ำ คำเจรจาบ่งบอกปัญญาว่ามากหรือน้อย หญ้าเหี่ยวแห้งบอกความไม่สมบูรณ์ของพื้นดิน

ก้านบัวบอกลึกตื้น ชลธาร
มารยาทส่อสันดาน ชาติเชื้อ
โฉดฉลาดเพราะคำขาน ควรทราบ
หย่อมหญ้าเหี่ยวแห้งเรื้อ บอกร้ายแสลงดิน [๑]

บัณฑิตท่านเชื่อมโยงธรรมชาติกับมนุษยชาติให้เข้ากันด้วยการเปรียบเทียบ เช่น กล่าวถึงความลึกตื้นของห้วงน้ำโดยให้ถอนสายบัวในน้ำนั้นดู เพราะสายบัวนั้นจะงอกขึ้นพอพ้นน้ำเพื่อรับแสงแดดเท่านั้น ทำนองเดียวกัน กิริยามารยาทของกุลบุตรกุลธิดาจะดูงามหรือไม่งามนั้น บ่งบอกถึงผู้ใหญ่ในตระกูลว่าได้อบรมสั่งสอนลูกหลานดีหรือไม่ดี คำพูดจาปราศรัยที่มีสาระหรือไม่มีสาระ ควรแก่กาลหรือไม่ควร ควรแก่บุคคลหรือไม่ควร ก็บ่งบอกได้ว่า ผู้นั้นมีปัญญามากหรือปัญญาน้อย พื้นดินแห่งใดหญ้าเหี่ยวแห้งกว่าที่อื่น พื้นดินแห่งนั้นมีแร่ธาตุและน้ำไม่อุดมสมบูรณ์ ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกธัญพืช

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๗๗

๑๕. อปฺปสุโต สุตํ อปฺปํ พหุ๎ มญฺญติ มานวา
สินฺธุทกํ อปสฺสนฺโต กูเป โตยัว มณฺฑุโก.

คนมีการศึกษาน้อยกลับทะนงตัว สำคัญตนว่ามีความรู้มาก เหมือนกบน้อยยังไม่เคยเห็นน้ำในมหาสุมทร ย่อมสำคัญว่าน้ำในบ่อน้อยนั้นมีมากเหลือเกิน

รู้น้อยว่ามากรู้ เริงใจ
กลกบเกิดอยู่ใน สระจ้อย
ไป่เห็นชเลไกล กลางสมุทร
ชมว่าน้ำบ่อน้อย มากล้ำลึกเหลือ [๑]

การศึกษามี ๒ อย่าง คือ การศึกษาทางโลกและการศึกษาทางธรรม (๑) **การศึกษาทางโลก** หมายถึงการศึกษาเพื่อนำความรู้ความสามารถมาประกอบอาชีพที่สุจริต การเรียนรู้กติกามารยาทของสังคม การเรียนรู้ข้อปฏิบัติในการครองเรือน หรือการเรียนรู้ใดๆ ที่สังคมโลกเขายอมรับว่าดี (๒) **การศึกษาทางธรรม** หมายถึงการเรียนรู้วิธีฝึกฝนกาย วาจาและใจ ให้ควรแก่การละบาปอกุศล แล้วเจริญบุญกุศล เช่น ฝึกตนให้พยายามในสิ่งที่คนอื่นหมดความพยายาม ให้อดทนในสิ่งที่คนอื่นหมดความอดทน ตั้งจิตให้มั่นคงในเวลาจิตคนอื่นหวั่นไหว ให้รู้ง่ายในสิ่งลึกซึ้งที่คนอื่นเขารู้ยาก เป็นต้น

คนมีการศึกษาน้อยแต่อวดตนว่ามีการศึกษามาก ก็จะสังเกตรู้ได้ง่าย เปรียบเหมือนกบไม่เคยเห็นน้ำในทะเล จึงได้แต่ร้องบอกว่า ในบ่อน้อยนี้ ลึก ลึก ลึก

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๕๗

๑๖. ปฐมๆ ปราชเย สิปฺปๆ ทุติยๆ ปราชเย ธนๆ
ตติยๆ ปราชเย ธมฺมๆ จตุตฺถๆ กึ กริสฺสติ.

ปฐมวัยต้องเรียนรู้ศิลปวิทยา ทุติยวัยต้องสะสมทรัพย์สมบัติ ตติยวัยต้องแสวงหาโมกขธรรม พอถึงจตุตถวัยจักทำอะไรได้

ปางน้อยสำเหนียกรู้ เรียนคุณ
ครั้นใหญ่ย่อมหาทุน ทรัพย์ไว้
เมื่อกลางแก่แสวงบุญ ธรรมชอบ
ยามหง่อมทำใดได้ แต่ล้วนอนิจจัง [๑]

ข้อนี้ บัณฑิตท่านกล่าวถึงความเหมาะสมตั้งแต่การเริ่มต้นไปจนถึงการสิ้นสุดของชีวิต มนุษย์ในโลกมีอายุขัยประมาณ ๘๐ ปี เมื่อแบ่งวัยออกเป็น ๔ วัย ก็จะได้วัยละ ๒๐ ปี **ปฐมวัย**ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ ๒๐ ปี ควรศึกษาหาความรู้ใส่ตัว ให้มากอย่ายอมแพ้ **ทุติยวัย**ตั้งแต่อายุ ๒๑-๔๐ ปี ควรประกอบ สัมมาอาชีพให้เหลือเพื่อเก็บออมเอาไว้ **ตติยวัย**ตั้งแต่อายุ ๔๑-๖๐ ปี ควรบำเพ็ญบุญกุศล แสวงหาโมกขธรรมอันเป็นแนวทางเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏ ถ้าไม่ทำสิ่งที่ควรแก่วัยอย่างนี้ ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปถึงโดยเปล่าประโยชน์ เมื่อถึง**จตุตถวัย**ตั้งแต่อายุ ๖๑-๘๐ ปี ร่างกายก็ร่วงโรย หมดกำลัง สติปัญญาก็เสื่อมถอย ครั้นจะใช้เวลาที่เหลืออยู่เพียงน้อยนิดในบั้นปลายของชีวิต กระเสือกกระสนเล่าเรียนหาความรู้ หาทรัพย์ หรือประพฤติปฏิบัติธรรม ก็คงไม่ทันกาลแล้ว จึงควรตระหนักให้มาก แล้วบริหารตนให้ควรแก่วัย จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๕๕

๑๗. **พฺยตฺต ปุตฺต กิมาลโส อพฺยตฺโต ภารหารโก**
พฺยตฺตโก ปูชิโต โลเก พฺยตฺตปุตฺตา ทิเน ทิเน.

ลูกเอ๋ย จงอย่าเกียจคร้าน จงตั้งใจเรียน คนไม่มีวิชาความรู้จะต้องแบกหามทำงานหนัก ในโลกนี้ เขาเคารพนับถือผู้มีวิชาความรู้ ลูกเอ๋ย จงหมั่นหาวิชาความรู้ทุกๆวันเถิด

อาพ่ออย่าเกียจคร้าน จงเพียร
ถ่อยเกียจเสมอเกวียน ท่านใช้
ศิลปศาสตร์วิทยาเรียน เลื่องโลก นับแฮ
จงพ่อเรียนรู้ไว้ ใหญ่แล้วเป็นคุณ [๑]

มารดาบิดาผู้เป็นบัณฑิตชน สะท้อนความรักความห่วงใยในบุตรธิดาออกมาเป็นคำแนะนำ คำตักเตือน คำสั่งสอน บอกเหตุผล ให้บุตรธิดาตระหนักถึงหน้าที่ที่ควรทำ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต เพื่อให้ผู้อื่นเขายอมรับ นับถือ ยกย่อง จะได้ยืนหยัดอยู่ในโลกอย่างมีความสุข เมื่อมีความรู้ก็จะมีหน้าที่การงานดี มีเกียรติ มียศ มีชื่อเสียง มีบริวาร ได้รับการสรรเสริญ มีความสุขอย่างชาวโลกเขาจะพึงมีกัน คนมีความรู้หาเลี้ยงชีพโดยใช้สติใช้ปัญญา ส่วนคนไม่มีความรู้ต้องใช้แรงกาย เป็นทาสรับใช้ผู้อื่น หาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างแบกหาม เหน็ดเหนื่อยแทบประดาตายก็ได้ทรัพย์มาเพียงเล็กน้อย พอประทังชีวิตอยู่ไปวันๆ เท่านั้น ถูกเขาดูหมิ่นดูแคลนและเหยียดหยาม จะไปสู่สังคมใดก็ไม่องอาจสง่าผ่าเผย ดังนั้น ควรหมั่นศึกษาหาความรู้ทุกวัน

[๑] สำนวนเก่า

๑๘. มาตา เวรี ปิตา สตฺตุ เกน พาลา น สิกฺขิตา
สภามชฺเฌ น โสภนฺติ หํสมชฺเฌ พโก ยถา.

เพราะมารดาบิดาไม่ส่งเสริมให้บุตรธิดาได้ศึกษาเล่าเรียนแต่ยังเยาว์ มารดาบิดาจึงชื่อว่าเป็นศัตรูของบุตร บุตรย่อมไม่องอาจสง่าผ่าเผยในที่ประชุมชน ดุจนกกระยางอยู่ท่ามกลางฝูงหงส์ ฉะนั้น

รักบุตรสิไป่ให้ พากเพียร
ปราศจากวิทยาเรียน เริดร้าง
พ่อเหมือนศัตรูเบียน บุตรอีก เล่านา
แม่ดั่งไพรีมล้าง ลูกให้เสียสกนธ์ [๑]

มารดาบิดาบางคนไม่ส่งเสริมให้บุตรธิดาได้ศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่ยังเยาว์ เห็นว่าการเรียนทำให้เสียเวลาทำมาหากิน ถือว่ามารดาบิดานั้นเป็นศัตรูของบุตรธิดา คอยขัดขวางความเจริญ บุตรธิดาจึงไร้คุณภาพ เข้าไปสู่สังคมของคนมีความรู้ ก็ดูไม่โดดเด่น ไม่มีบทบาท ไม่มีโอกาสได้เป็นผู้นำ แม้จะถูกยกย่องให้เป็นผู้นำ ก็จะนำได้ไม่ดีเท่าที่ควร หรือไม่ก็นำไปสู่ความวิบัติตกต่ำ ถูกเขารังเกียจเดียดฉันท์ ดุจนกกระยางปะปนอยู่ท่ามกลางฝูงหงส์ ย่อมถูกฝูงหงส์ปฏิเสธ และไล่ให้ห่างไกลจากฝูงในที่สุด

ส่วนมารดาบิดาผู้เป็นบัณฑิต ย่อมส่งเสริมให้ลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียน ทำทุกอย่างที่จะให้ลูกหลานได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน แม้ว่าจะต้องทำงานหนัก หรือจะต้องขายทรัพย์สินที่จำเป็นต่อการครองชีพก็ตาม

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๔๑๐

๑๙. **กณฺฏกํ คิริ โก ติกฺขติ**
โก อญฺชนํ มิคกฺขิกํ
อุปฺปลํ ปลฺลเล โก สุคนฺธํ
กุลปุตฺตรูโป โก ปวตฺตติ.
สามํ ภาโว.

ใครจะเสี้ยมยอดภูเขาให้แหลม ใครจะแต่งแต้มอัญชัน (เครื่องสำอางป้ายตาให้ดำงาม)ที่ดวงตามฤคะ ใครจะใส่ของหอมให้ดอกอุบลที่งอกในโคลนตม ใครจะเสริมความดีใส่ให้เป็นกุลบุตรเล่า ทั้งหมดล้วนเป็นเองตามธรรมชาติ

หนามผาใครเสี้ยมเล่า แหลมเอง
ตาย่อมดำเหมาะเหม็ง ใครแต้ม
ใครเอากลิ่นหอมละเลง ในดอก บัวนา
กุลบุตรปัญญาแย้ม ชาติแล้วแหลมเอง [๑]

ธรรมชาติของสิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ไม่มีใครไปเติมแต่ง เช่น ยอดหินผาที่แหลมและสูงชันมิใช่เพราะมีใครไปเสี้ยมให้มันแหลม ดวงตามิคชาติที่ดำงามนั้นก็มิใช่เพราะมีใครนำสีดำไปแต่งแต้มให้มัน ดอกอุบลแม้จะเกิดจากโคลนตมแต่มีเกษรที่หอมอบอวลก็มิใช่เพราะมีใครนำน้ำหอมไปหยดลง และบุตรธิดาที่เกิดในตระกูลดี ได้รับการฝึกอบรมกิริยามารยาทดี ย่อมเป็นผู้มีกิริยามารยาทงดงาม เคารพนอบน้อมต่อผู้ใหญ่ มีน้ำใจไมตรีจิตต่อ ญาติมิตรสหาย มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อผู้ด้อยกว่า เป็นเองตามธรรมชาติ

---

[๑] สำนวนเก่า

๒๐. น รสํ อโกตมฺพุลํ อธนสฺสาลงฺกตมฺปิ
อโลณกนฺตุ พฺยญฺชนํ พฺยากรณํ อสิปฺปสฺส.

พลูไม่ได้ป้ายปูนย่อมไม่มีรสชาด เครื่องประดับของคนไร้ทรัพย์ย่อมไม่ดูเด่นงดงาม กับข้าวขาดรสเค็มย่อมไม่อร่อย คำอธิบายของผู้ไม่มีความรู้ย่อมไม่มีสาระน่าเชื่อถือ

หมากพลูเสียปูนไซร้ เสียรส
ยากทรัพย์แต่งตัวงด แง้ง้ำ
เสียเกลือกลิ่นแกงซด บ่แซบ เลยพ่อ
ซ้ำโง่งอนกว่าล้ำ รสร้ายปริศนา [๑]

ตามปรกติธรรมดาแล้ว สรรพสิ่งล้วนมีคุณสมบัติเด่นเฉพาะตัว จึงจะถือว่าสมบูรณ์แบบ ไม่เช่นนั้นก็จะถือว่าขาดคุณสมบัติ เช่น ใบพลูที่จะเคี้ยวกินกับหมากนั้น ต้องป้ายปูนก่อนจึงจะเกิดรสชาด เครื่องประดับของคนจนไร้ทรัพย์ ย่อมเทียบไม่ได้กับเครื่องประดับของคนร่ำรวย กับข้าวและแกงทุกอย่าง หากขาดรสเค็มก็นับว่าขาดรสชาด ย่อมไม่อร่อยถูกลิ้น ทั้งหมดนี้เป็นข้อเปรียบเทียบให้เห็นคุณสมบัติเด่นของคนมีความรู้กับคนไม่มีความรู้

คนมีความรู้ เวลาพูดจา น้ำเสียงไม่ซ่อนเล่ห์เหลี่ยมมารยา ฟังไพเราะสบายหู มีเหตุผล ลุ่มลึก เยือกเย็น เป็นสาระ น่าเชื่อถือ โน้มน้าวจิตใจให้ปฏิบัติตาม ทำให้จิตใจร่าเริง เบิกบาน อาจหาญ แกล้วกล้า ส่วนคนไม่มีความรู้ ย่อมพูดตรงข้าม มีเล่ห์เหลี่ยมมารยา หยาบกระด้าง ฟังไม่เพราะแสลงหู ไม่อยากนำไปปฏิบัติตามโดยประการทั้งปวง

---

[๑] สำนวนเก่า

๒๑. **สุสฺสูสา สุตสมฺปนฺโน สุตปญฺญาย วฑฺฒติ**
ปญฺญาย อตฺถํ ชานาติ ญาโต อตฺโถ สุขาวโห.

เพราะตั้งใจเล่าเรียน จึงมีความรู้แน่น ย่อมถึงความเจริญด้วยปัญญา (อันเกิดแต่การเล่าเรียน) เพราะมีปัญญา จึงรู้ความผิดถูก การรู้ความผิดถูก ย่อมนำมาซึ่งความสุข

สูตรสดับด้วยวัตร จรรยา
จรุงโรจน์เปรมปรีชา ใช่น้อย
รองเรืองอรรถปัญหา เห็นแจ่ม
แจ้งจัดอรรถเรียบร้อย สุขร้างฤๅมี [๑]

ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ (๑) **สุตมยปัญญา** ปัญญาเกิดเพราะการตั้งใจฟัง ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน สืบเสาะหาผู้รู้เพื่อศึกษาศิลปวิทยาการ (๒) **จินตามยปัญญา** ปัญญาเกิดเพราะการคิดพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผล ไตร่ตรองอย่างถ้วนถี่ (๓) **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาเกิดเพราะหมั่นอบรมสติ สมาธิ และปัญญาให้ยิ่ง จนเกิดความรู้ว่า ทุกข์เป็นสิ่งควรกำหนดรู้ เหตุของความทุกข์เป็นสิ่งควรละ ความดับทุกข์เป็นสิ่งควรทำให้แจ้ง และทางให้ถึงความดับทุกข์เป็นสิ่งควรเจริญ

ในที่นี้ท่านหมายถึงปัญญาอย่างที่หนึ่ง เพราะเกิดขึ้นจากการศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา เมื่อมีปัญญาดีแล้ว ก็จะรู้ว่าสิ่งใดผิดควรละเว้น สิ่งใดถูกควรปฏิบัติ ปัญญานี้จึงนำความสุขมาให้ทั้งกลางวันและกลางคืน

---

[๑] สำนวนเก่า

๒๒. **โภชนํ เมถุนํ นิทฺทา โคเณ โปเสปิ วิชฺชติ**
วิชฺชา วิเสโส โปสสฺส ตํ หีโน โคสโม ภเว.

การกิน การเสพกาม และการนอน ย่อมมีทั้งในวัวและคน วิชาความรู้ต่างหากที่ทำคนให้แตกต่างจากวัว คนไร้วิชาความรู้ก็เท่าเทียมกันกับวัว

อาหารการหลับแล้ เสพกาม
มีแก่ชายโคนาม นับผู้
ชายไววิทยางาม เห็นแปลก โคแฮ
แม้เสื่อมศิลปศาสตร์รู้ เปรียบด้วยฝูงโค [๑]

สัตว์โลกทั้งมวลล้วนเป็นอยู่ได้ด้วยอาการ ๓ ประการ คือ

(๑) **การกิน** เพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโต มีกำลังต่อสู้เพื่อให้รอดพ้นจากศัตรู เพื่อให้อดทนต่อความหนาวและความร้อน (๒) **การสืบพันธุ์** เพื่อขยายเผ่าพันธุ์ เพื่อปกครองอาณาบริเวณที่อยู่อาศัย (๓) **การนอนหลับ** เพื่อพักผ่อนเอาแรงไว้ต่อสู้เอาชีวิตรอดต่อไปในวันหน้า

ทั้ง ๓ ประการนี้ มีอยู่ทั้งในสัตว์ดิรัจฉานมีโคเป็นต้น และในมนุษย์ผู้ไม่มีความรู้ ไม่มีปัญญา

ส่วนสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่น คือมีการแสวงหาความรู้ มีปัญญารู้ดีรู้ชั่ว รู้กาลเทศะ รู้เขารู้เรา รู้ประมาณตน รู้บุญคุณคน รู้บาปบุญ รู้คุณโทษ และรู้คุณธรรม

---

[๑] สำนวนเก่า

๒๓. **นตฺถิ วิชฺชาสมํ มิตฺตํ น จ พฺยาธิสโม ริปุ**
น จ อตฺตสมํ เปมํ น จ กมฺมสมํ พลํ.

มิตรเสมอด้วยวิชาไม่มี ข้าศึกเสมอด้วยพยาธิไม่มี ความรักเสมอด้วยตนไม่มี กำลังเสมอด้วยกรรมไม่มี

มีสินฤาเท่าผู้ มีคุณ
ศัตรูฤาปานปุน พยาธิไซร้
รักใดจักเพิ่มพูน รักอาต มานา
แรงอื่นฤาจักได้ เท่าด้วยแรงกรรม [๑]

มิตรมี ๒ จำพวก คือ **มิตรภายนอก** กับ **มิตรภายใน** มิตรภายนอกนั้น ถ้าเป็นกัลยาณมิตรต้องมีอุปการะต่อกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ให้ มีน้ำใจ มิตรภายนอกนั้นแม้จะเกื้อกูลกันได้ แต่ก็มิได้ติดตามเราไปทุกฝีก้าว ส่วนมิตรภายในคือวิชาความรู้ความสามารถที่เรามี ย่อมอยู่กับเราตลอด ติดตามเราไปทุกที่ จึงมีคุณยิ่งกว่ามิตรภายนอกหลายเท่า

ข้าศึกภายนอกคือปัจจามิตร แม้จะทำความพินาศให้แก่ชีวิตและทรัพย์สิน ก็บางครั้งบางคราวเท่านั้น ส่วนโรคภัยไข้เจ็บที่แฝงตัวอยู่ทั่วทุกส่วนของร่างกาย ย่อมทำความพินาศให้ได้ทุกวัน ข้าศึกทั้ง ๒ จำพวกนี้ทำความพินาศให้เฉพาะชาตินี้เท่านั้น ส่วนข้าศึกคือกิเลส ย่อมทำความพินาศให้ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ตนเป็นที่รักที่สุด บัณฑิตจึงฝึกตนให้เป็นประโยชน์ที่สุด แรงอื่นพอสร้างเกราะป้องกันได้ ส่วนแรงกรรมนั้นเกราะใดๆก็ไม่สามารถป้องกันได้ จึงควรทำแต่กรรมดี

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๓๓

๒๔. หโส มชฺเฌ น กากานำ สีโห คุนฺนำ น โสภเต
คทฺรภมชฺเฌ ตุรงฺโค พาลมชฺเฌ จ ปณฺฑิโต.

หงส์อยู่ท่ามกลางฝูงกาย่อมหมดความสง่างาม ราชสีห์อยู่ท่ามกลางฝูงโคย่อมหมดความสง่างาม ม้าอยู่ท่ามกลางฝูงลาย่อมหมดความสง่างาม บัณฑิตอยู่ท่ามกลางเหล่าพาลก็ย่อมหมดความสง่างาม

ฝูงหงส์หลงสู่เข้า ฝูงกา
สีหราชเคียงโคครา คลาดเคล้า
ม้าต้นระคนลา เลวชาติ
นักปราชญ์พาลพาเค้า สี่นี้ไฉนงาม [๑]

เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว หงส์เป็นสัตว์ที่รักความสะอาด รักสวยรักงาม จะอยู่ที่ใดก็ดูสง่างาม กาเป็นสัตว์สกปรกและขี้ขโมย, ราชสีห์เป็นสัตว์เจ้าป่า มีอำนาจ โคเป็นสัตว์ที่ถูกจับใช้แรงงาน, ม้าเป็นสัตว์ฉลาดและปราดเปรียว ลาเป็นสัตว์ใช้แรงงานและถูกตราหน้าว่าโง่, บัณฑิตเป็นผู้มีปัญญาบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ สร้างสรรค์สังคม ส่วนคนพาลเป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญา ชอบทำลาย สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมอยู่เป็นนิจ

บัณฑิตจึงกล่าวว่า หงส์ไม่ควรเข้าไปปะปนอยู่ท่ามกลางฝูงกาให้หมดความสง่างาม ราชสีห์ก็ไม่ควรเข้าไปเลาะเล็มหญ้าท่ามกลางฝูงโคให้หมดความสง่างาม ม้าก็ไม่ควรแบกภาระหนักคู่กับลาให้หมดความสง่างาม บัณฑิตก็ไม่ควรเข้าไปสมาคมกับคนพาลให้หมดความสง่างาม

---

[๑] สำนวนเก่า

๒๕. ยาวชีวมฺปิ เจ พาโล ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ
น โส ธมฺมํ วิชานาติ ทพฺพิ สูปรสํ ยถา. [๑]

แม้คนโง่ จะเข้าไปอยู่ใกล้บัณฑิตตลอดชีวิต เขาก็จะไม่รู้ธรรม เหมือนทัพพีไม่รู้รสแกง ฉะนั้น

คนพาลผู้บาปแท้ ทุจริต
ไปสู่หาบัณฑิต ค่ำเช้า
ฟังธรรมอยู่เนืองนิจ บ่ทราบ ใจนา
คือจวักตักข้าว ห่อนรู้รสแกง [๒]

ธรรมดาบัณฑิตกับคนโง่ ย่อมเข้ากันไม่ได้ เหมือนสีขาวกับสีดำ น้ำกับไฟ สว่างกับมืด เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้จะบังคับให้คนโง่เข้าไปหาบัณฑิตอยู่ในสำนักของบัณฑิต ร่วมกินร่วมนอนกับบัณฑิต รับคำแนะนำสั่งสอนของบัณฑิตอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ก็ไม่อาจเข้าใจเนื้อหาสาระธรรมที่บัณฑิตแนะนำได้ เพราะมีอัธยาศัยขัดกัน ไม่มีวันจะเข้ากันได้ เมื่ออยู่ด้วยกันมีแต่จะหงุดหงิดรำคาญใจ เบื่อหน่ายต่อคำแนะนำสั่งสอน ทนอยู่ไม่ได้ แม้จะคลุกคลีอยู่กับบัณฑิตเช่นนี้จนตลอดชีวิต คนโง่ก็ไม่สามารถรู้รสแห่งธรรมที่บัณฑิตสั่งสอนได้

เหมือนทัพพี แม้ใช้ตักแกงอยู่ทุกวันๆ ก็ไม่รู้รสเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม ของแกงนั้น เพราะทัพพีไม่มีวิญญาณธาตุที่จะสามารถรับรู้รสต่างๆได้ เหมือนตักน้ำรดหัวตอซึ่งไม่มีวันจะงอกขึ้นมาได้ หรือเหมือนเป่าปี่ให้ควายฟัง ย่อมไม่รู้ว่ามีความไพเราะหรือไม่

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๖๔ [๒] เดชาดิศร. บทที่ ๙

๒๖. **มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู ปณฺฑิตํ ปยิรูปาสติ**
ขิปฺปํ ธมฺมํ วิชานาติ ชิวฺหา สูปรสํ ยถา.[๑]

หากผู้ฉลาด จะเข้าไปอยู่ใกล้บัณฑิตเพียงครู่เดียว ย่อมรู้ธรรม เหมือนลิ้นรู้รสแกง ฉะนั้น

ผู้ใดใจฉลาดล้ำ ปัญญา
ได้สดับปราชญ์เจรจา อาจรู้
ยินคำบัดเดียวมา ซับทราบ ใจนา
คือมลิ้นคนผู้ ทราบรู้รสแกง [๒]

คนฉลาด รู้จักสังเกต เรียนรู้เร็ว มีกุศลวิบากน้อมนำไปสู่ความเจริญ และมั่นคงในธรรมของผู้รู้ทั้งหลาย เมื่อทราบข่าวว่าบัณฑิตอยู่ ณ ที่ใด ก็รีบไปสู่ที่แห่งนั้น เมื่อไปแล้วก็เข้าไปหาใกล้ๆ สนทนาปราศรัย สอบถามข้อสงสัย เมื่อบัณฑิตแนะนำสั่งสอน ก็เงี่ยโสตตั้งใจฟัง บันทึกจดจำเอาไว้ ใช้ปัญญาเพ่งพินิจพิจารณาหาเหตุผล หมั่นทบทวนสาธยาย เมื่อเห็นเป็นจริงก็น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติตาม คนเช่นนี้ เข้าไปอยู่ใกล้บัณฑิตแม้ครู่เดียว ย่อมรู้เนื้อหาสาระธรรมของบัณฑิตได้อย่างลึกซึ้ง แม้บัณฑิตท่านจะกล่าวสอนเพียงหัวข้อ ก็รู้ตลอดถึงเนื้อความ สามารถจำแนกอัตถะออกเป็นโลกียะ โลกุตตระ และบัญญัติ เข้าใจหลักพยัญชนะที่เป็นสื่อนำไปสู่กระแสแห่งสภาวธรรม หากสั่งสมปฏิปทาเช่นนี้อยู่เนืองๆ ก็จักหลุดพ้นจากกิเลส บรรลุมรรคผลและนิพพานได้

เหมือนลิ้น ย่อมรู้รสเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม ของแกง ฉะนั้น

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๖๕ [๒] เดชาดิศร. บทที่ ๑๐

๒๗. **วินา สตฺถึ น คจฺเฉยฺย สูโร สงฺคามภูมิยึ**
ปณฺฑิตฺวาทฺธคุ วาณิโช วิเทสคมโน ตถา.

นักรบผู้กล้า หากปราศจากอาวุธ ไม่ควรไปสู่สนามรบ บัณฑิตหากเว้นคัมภีร์อ้างอิงไม่ควรแสดงธรรม คนเดินทางไกลและพ่อค้าหากเว้นเพื่อน ไม่ควรเดินทางไปต่างถิ่น

โยธาทิ้งศาสตร์สู้ สงคราม ชอบฤๅ
ปราชญ์ละคัมภีร์ความ อย่าพ้อง
เดินหนเพื่อนบ่ตาม อย่าไต่ ทางแฮ
พาณิชเสียพวกพ้อง ต่างด้าวเดินไฉน [๑]

ชื่อว่านักรบผู้กล้าหาญจะต้องมีอาวุธประจำกาย และมีความชำนาญในการใช้ศาสตราวุธชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอาวุธที่ใช้ฟัน แทง ซัด ขว้าง หรือยิง ยามเข้าสู่สนามรบจึงจะสามารถข่มขวัญศัตรูได้ หากไม่มีอาวุธย่อมไม่เป็นที่เกรงขามของศัตรู และจะพ่ายแพ้ในที่สุด

ชื่อว่าบัณฑิตผู้มีความแตกฉานชำนาญในศิลปศาสตร์แขนงต่างๆ เวลาแสดงธรรมเกี่ยวข้องกับเนื้อหาในคัมภีร์ใด ย่อมยกเอาหลักฐานจากคัมภีร์นั้นมารับรองคำพูดให้น่าเชื่อถือมากขึ้น หากไม่เช่นนั้น คำพูดจะไม่มีน้ำหนักทำให้ผู้ฟังขาดความเชื่อถือ

นักเดินทางและพ่อค้าวาณิชจะเดินทางไปทำธุระหรือไปค้าขายต่างถิ่น ควรมีเพื่อนร่วมเดินทาง เพราะอาจถูกอมนุษย์เบียดเบียน หรือถูกโจรปล้นได้

---

[๑] สำนวนเก่า

๒๘. **ธนนาสๆ มโนตาปๆ ฆเร ทุจฺจริตานิ จ**
วญฺจนญฺจ อวมานๆ ปณฺฑิโต น ปกาสเย.

บัณฑิตไม่ควรเปิดเผยความเสื่อมทรัพย์ ความเดือดร้อนใจ ความไม่ดีไม่งามในเรือน การถูกหลอกลวง และถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม เป็นต้น

เสียทรัพย์หนึ่งเคียดแค้น เคืองใจ ก็ดี
ความชั่วลูกเมียใน เนืองเหย้า
ท่านลวงท่านไยไพ เมินหมิ่น ก็ดี
ควรสงวนในอกอ้าว อื่นผู้อย่าแถลง [๑]

ธรรมดา บัณฑิตย่อมเป็นที่ยกย่องสรรเสริญสำหรับบุคคลทั่วไป ทัศนคติที่ทุกคนมีต่อบัณฑิต คือมองภาพพจน์ของบัณฑิตว่าดีทุกอย่าง ไม่มีปัญหาอะไร ความจริงก็เป็นเช่นนั้น ตัวท่านเองย่อมไม่มีอะไรเสียหาย แต่ญาติมิตรบริวารอาจมีส่วนทำให้ท่านเสื่อมเสียได้ ดังนั้น เมื่อเสื่อมทรัพย์ ฐานะทางการเงินตกต่ำ การงานล้มเหลว ถูกพระราชาริบทรัพย์ ความทุกข์ยากลำบาก ความเดือดร้อนใจ ความไม่ดีไม่งามภายในครอบครัว เมียมีชู้ บุตรธิดาว่ายากสอนยาก การถูกหลอกลวงต้มตุ๋น ถูกโกง ถูกจี้ ถูกปล้น หรือถูกคนพาลมิจฉาทิฐิดูหมิ่นเหยียดหยาม บัณฑิตเองไม่ควรเปิดเผยความเสื่อมเสียภายในเหล่านี้ให้ผู้อื่นรู้ เพราะไม่ได้ประโยชน์ อาจจะส่งผลเสียต่อศรัทธา ความเคารพนับถือ และความเชื่อมั่นที่ผู้อื่นมีต่อตน แม้ความเสื่อมเสียนั้นจะเกิดจากคนอื่นกระทำก็ตาม

---

[๑] สำนวนเก่า

๒๙. **ปตฺตานุรูปกำ วากฺยำ สภาวรูปกำ ปิยำ**
อตฺตานุรูปกำ โกธำ โย ชานาติ ส ปณฺฑิโต.

ผู้ใดรู้จักเจรจาสมตัว รู้จักรักสมสภาพ รู้จักโกรธสมตน ผู้นั้นนับว่าเป็นบัณฑิต

คำกล่าวกล่าวส่องให้ สมตน
รักอื่นอย่าหลงจน จิตซ่าน
ดาลโกรธที่ทวยชน ซ่อนโกรธ ได้นา
รู้สามสิ่งนี้เอื้อ ท่านนั้นเมธี [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านบอกคุณลักษณะของบัณฑิตเพิ่มเติมจากที่กล่าวแล้วในบทอื่นอีก ๓ ประการ คือ

๑. **ปัตตานุรูปกวากยะ** รู้จักเจรจาปราศรัย กล่าวคำแสดงความเคารพ นอบน้อมถ่อมตน คำไพเราะเสนาะโสต คำมีเหตุมีผล คำชี้โทษ คำแนะนำประโยชน์ รู้จักใช้อุบายสั่งสอนผู้อื่นด้วยตันติประเพณีที่เป็นแก่นสาร และพูดคำที่เป็นสุภาษิตให้สมกับเป็นบัณฑิต

๒. **สภาวรูปกปิยะ** รู้จักให้ความรัก ความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ความห่วงใย ความปรารถนาดี ต่อคนรัก ญาติมิตร บริวาร เห็นคนตกทุกข์ได้ยากก็ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลตามสมควร เห็นคนประสบความสำเร็จก็พลอยชื่นชมยินดี และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมตามสมควร

๓. **อัตตานุรูปกโกธะ** รู้จักอดกลั้นไม่โกรธง่าย รู้จักให้อภัย รู้จักผ่อนคลายไม่เก็บกด ไม่ผูกอาฆาตจองเวร วางตัวสมกับเป็นบัณฑิต

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๐. **อธนสฺส รสํ ขาทา อพลสฺส หตา นรา**
อปญฺญสฺส วากฺยกถา อุมฺมตฺตกสมา อิเม.

คนไม่มีทรัพย์ชอบกินของแพง คนไม่มีแรงชอบรังแกผู้อื่น คนไม่มีปัญญาชอบพูดอวดฉลาด คน ๓ จำพวกนี้ พอๆกับคนบ้า

เข็ญใจใคร่เสพเข้า ของดี
ร้ายกายแรงไม่มี ชอบปล้ำ
งานโง่ว่องวาที ทำหยิ่ง
สามจำพวกนี้ก้ำ กึ่งบ้าเสมอกัน [๑]

บุคคล ๓ จำพวกต่อไปนี้ ท่านกล่าวว่า แม้จะไม่บ้าก็ดูเหมือนกับคนบ้า เพราะไม่รู้จักประมาณตนเกี่ยวกับทรัพย์ กำลัง และปัญญา

๑. **คนไม่มีทรัพย์แต่ชอบกินของแพง** เห็นคนมีทรัพย์ทั้งหลายซื้อเครื่องอุปโภคและบริโภคที่ดีมีราคาแพง ก็อยากจะซื้อตาม เมื่อไม่มีทรัพย์ก็หยิบยืมคนอื่นมาซื้อ แม้จะดูว่าเหมือนพอมีฐานะ แต่ที่จริงคือยังยากจนซ้ำมีหนี้ติดตัว ในที่สุดก็มีความทุกข์ยากลำบากมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

๒. **คนมีแรงน้อยแต่ชอบข่มเหงรังแกผู้อื่น** ฉกฉวยเอาเปรียบเพราะเห็นแก่ได้ ชอบทำโดยพลการ ไม่รู้จักเกรงใจใคร ชอบก้าวร้าวรุกรานผู้อื่น

๓. **คนโง่เขลาเบาปัญญาแต่กลับโอ้อวด** ชอบเสนอ ชอบแนะนำ ชอบทำตัวให้เห็นว่าตนฉลาด เหมือนมีความรู้ มีปัญญา ชอบอาสาทำ แต่กลับทำไม่ได้ ชอบทำอะไรโง่ๆ ให้คนอื่นเห็นอยู่เป็นประจำ

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๑. **อนวฺหายํ คมยนฺโต อปุจฺฉา พหุภาสโก**
อตฺตคุณํ ปกาเสนฺโต ติวิธํ หีนลกฺขณํ.

เขายังไม่เชื้อเชิญก็เข้าไปหา เขายังไม่เอ่ยถามก็พูดพล่าม ชอบอวดอ้างคุณความดีของตน ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นลักษณะคนถ่อย

เขาบ่เรียกสักหน่อยขึ้น เคหา
ท่านบ่ถามเจรจา อวดรู้
ยกตนอหังกา เกินเพื่อน
สามลักษณะนี้ผู้ เผ่าร้ายฤๅดี [๑]

คนถ่อย ไม่รู้จักเสงี่ยมเจียมตัว มีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. **ชอบเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ** มีพฤติกรรมเกินฐานะหน้าที่ เขาไม่ได้เชื้อเชิญก็เข้าไปทำตัวเหมือนกับคุ้นเคยในสังคมนั้นๆ ชอบเข้าไปทำเป็นเจ้ากี้เจ้าการ สั่งนั่นสั่งนี่ ชอบถือวิสาสะหยิบเอานั่นเอานี่ เป็นที่น่ารังเกียจ

๒. **ชอบพูดมากในทุกที่ทุกสังคม** ไม่ระวังปาก พูดไม่สมฐานะ ไม่รู้ว่าคำไหนควรพูดและไม่ควรพูด เขายังไม่เอ่ยปากถามเลยก็พูดพล่ามไม่รู้จักหยุด พูดได้ทุกเรื่องโดยไม่สนใจว่าเขาอยากฟังหรือไม่ บ้าน้ำลาย นินทาคนโน้นคนนี้ ชมคนไม่ควรชม ตำหนิคนไม่ควรตำหนิ จนเป็นที่รำคาญของคนทั่วไป

๓. **ชอบพรรณนาคุณความดีของตนอวดคนไปทั่ว** เช่น อวดว่าคนนั้นคนนี้เขาได้ดีก็เพราะตนทั้งนั้น คนนั้นคนนี้เขาตกต่ำก็เพราะไม่เชื่อคำตักเตือนของตน ชอบอ้างเอาผลงานของคนอื่นมาเป็นของตน

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๙๐

๓๒. **อปฺปรูโป พหุภาโส อปฺปปญฺโญ ปกาสิโต**
อปฺปปูโร ฆโฏ โขเภ อปฺปขีรา คาวี จเล.

คนขี้เหร่ชอบพูดมาก คนมีปัญญาน้อยมักโอ้อวด น้ำในหม้อพร่องมักกระฉอกง่าย แม่โคน้ำนมน้อยมักถีบถอง

รูปร้ายมักโอ่อ้า แต่งสกนธ์
รู้ต่ำกล่าวเกินตน เติมถ้อย
กละออมบกเบาชล มักกระฉอก
เธนุแม่นมน้อย ลูกนี้ถีบถอง [๑]

สัตว์โลกไม่ว่ามนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน มีสัญชาตญาณเหมือนกัน ๔ อย่าง คือ หาอาหารกินเพื่อรักษาชีวิต นอนพักผ่อนเพื่อฟื้นกำลัง สืบพันธุ์เพื่อรักษาเผ่าพันธุ์ และหลีกหนีภัยพิบัติเพื่อความปลอดภัย

การหลบหลีกภัยคุกคามนั้น สัตว์แต่ละชนิดก็มีวิวัฒนาการที่แตกต่างกันไป บางชนิดอาจหลีกหนีด้วยความเร็ว บางชนิดอาจหลีกหนีด้วยกำลัง บางชนิดอาจใช้กลอุบายพลางตัวเข้าไปปะปนอยู่กับสัตว์ชนิดอื่น เพื่อไม่ให้ถูกคุกคาม แต่ไม่สามารถปิดบังอาการของตนไว้ได้ และถูกจับได้ในที่สุด

คนขี้เหร่ คนไม่สมประกอบ หรือคนตาบอด มักปิดบังอำพรางตนด้วยการพูดมาก คนโง่ คนปัญญาน้อย มักปิดบังอำพรางตนด้วยการโอ้อวด ทำเป็นฉลาด เปรียบเหมือนหม้อน้ำ หากมีน้ำพร่องไม่เต็ม มักจะกระฉอกออก หรือเปรียบเหมือนแม่โคน้ำนมน้อย ย่อมถีบถองเวลาลูกน้อยดูดนม

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๓. **มณฺฑูเกปิ อุเกฺร สีเห กากคฺคเห ปิเย ปิเย**
อปณฺฑีปิ ปณฺฑี หุตฺวา ธีรา ปุจฺเฉ วเย วเย.

กบน้อยนั่งยองๆ ทำท่าเป็นราชสีห์ พลันกาโฉบลงมาได้แต่ร้องว่า แอ๊บ แอ๊บ คนเขลาที่ตั้งตนเป็นปราชญ์ก็เช่นกัน พอถูกผู้รู้ไต่ถาม พูดได้แต่ เอ้อๆ อ้าๆ

มัณฑกยกอาจเอื้อม ราชสีห์
ปอดปอดกาจิกตี ร่ำร้อง
ใช่ปราชญ์ทำปราชญ์ปรี- ชาแค่น คำแฮ
ออดออดบ่นบ่ต้อง แต่ถ้อยปราชญ์ถาม [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านแสดงอุปมาอุปไมยให้เห็นปรากฏระหว่างกบกับคนโง่ว่า มีกิริยาอาการไม่แตกต่างกัน

กบน้อยพอได้กระโดดขึ้นงอยบนโขดหินริมตลิ่ง ก็ยืดอกทำท่าองอาจประดุจว่าตนนั้นเป็นพญาสีหราช ดูยิ่งใหญ่กว่าสัตว์ทั่วหล้า พลันกาบินโฉบเฉี่ยวลงมาหมายปองชีวิต ก็รีบหมอบราบลงกับพื้นเพื่อให้รอดพ้นจากกรงเล็บและจะงอยปากของกา เมื่อเห็นท่าจะไม่รอดแน่ จึงได้แต่ร้องอย่างน่าสมเพชว่า แอ๊บ แอ๊บ (ตายแน่ ตายแน่)

คนโง่ก็เหมือนกัน พอได้เป็นหัวหน้า มีคนยกย่องหน่อย ก็หลงผิดคิดว่าตนเป็นใหญ่ เป็นผู้นำ เป็นบัณฑิต เป็นผู้รอบรู้ เมื่อถูกนักปราชญ์สอบถาม ก็พูดไม่ออกบอกไม่ถูก ได้แต่อ้ำอึ้ง เอ้อๆ อ้าๆ ไม่สามารถจะกล่าวคำใดๆได้

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๔. มณฺฑูเกปิ อุเกฺร สีเห สูกเรปิ อุเห ทีเป
พิฬาเร สทิเส พฺยคฺเฆ สพฺพธีเร สิปฺปสเม.

กบมิอาจเทียบเท่าราชสีห์ สุกรมิอาจเป็นใหญ่ในแผ่นดิน แมวมิอาจตีตนเสมอพยัคฆ์ นักปราชญ์ก็มิใช่จะมีปัญญาเท่าเทียมกัน

มัณฑูกทำเทียบเท้า สีหะ
แมวว่ากูพยัคฆ์ คาบเนื้อ
นกกระจอกมีมานะ ว่ายิ่ง ครุฑนา
เข็ญใจมีข้าเกื้อ หยิ่งยิ่งแสนทวี [๑]

ขึ้นชื่อว่ากบ ต่อให้รูปร่างใหญ่โตสักปานใด ก็มิอาจจะเทียบได้กับราชสีห์ กบไม่มีส่วนใดจะเทียบราชสีห์ได้เลย เสียงของกบไม่เพียงแต่ไม่มีอำนาจเท่านั้น กลับเรียกสัตว์อื่นที่ชอบกินกบเป็นอาหาร มาคร่าชีวิตของตนอีกด้วย ส่วนราชสีห์ เป็นสัตว์เจ้าป่า เสียงมีอำนาจสามารถสยบสัตว์อื่นได้

สุกรแม้จะมีจะงอยปากที่แข็งแกร่งสามารถขุดคุ้ยแผ่นดินให้กระจุยกระจายได้ ก็อย่าเข้าใจผิดคิดว่าสุกรจะเป็นใหญ่ในแผ่นดิน

แมวแม้จะมีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับเสือ แต่ก็มีความสามารถไม่เท่าเทียมเสือ สัตว์ป่าทั้งหลายแม้จะกลัวเสือแต่มิใช่จะกลัวแมว

ชื่อว่านักปราชญ์ในโลกนี้ก็มีหลายระดับ นักปราชญ์ในหมู่คฤหัสถ์ก็มี นักปราชญ์ในหมู่สมณพราหมณ์ก็มี นักปราชญ์ของชาวโลกก็มี นักปราชญ์ของผู้แสวงหาทางหลุดพ้นจากโลกก็มี พระพุทธเจ้าชื่อว่าประเสริฐยิ่งกว่านักปราชญ์ทั้งหลาย

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๕. **น ติตฺติ ราชา ธนมฺหิ ปณฺฑิโตปิ สุภาสิเต**
จกฺขุปิ ปิยทสฺสเน ชเล สาคโร น ติตฺติ.

พระราชาย่อมไม่อิ่มในราชทรัพย์ บัณฑิตย่อมไม่อิ่มในสุภาษิต จักษุย่อมไม่อิ่มในการดูรูปที่น่ารัก สาครก็ย่อมไม่อิ่มในน้ำ

ทวยราชบ่อิ่มร้าง ไอศวรรย์
ปราชญ์ฤาอิ่มกองธรรม์ เที่ยงแท้
จักษุฤาอิ่มอัน เล็งรูป
สมุทรฤาอิ่มแอ้ น่านน้ำนองไหล [๑]

ความอยากไม่รู้จักอิ่มมี ๔ ประเภท คือ

พระราชาแม้จะมีพระราชทรัพย์มากอยู่แล้ว แต่ยังไม่ทรงอิ่มในทรัพย์ ใช้ราชอาชญาริบเอาทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของพระองค์ก็มี เก็บภาษีอากรจากรายได้ของประชาชนก็มี ยกทัพไปตีหัวเมืองอื่นเอามาไว้ในเขตปกครองก็มี

บัณฑิตแม้จะเป็นพหูสูต ได้สดับรับฟังคำที่เป็นสุภาษิตมามาก แต่ก็ปรารถนาฟังคำที่เป็นสุภาษิต ไม่รู้จักอิ่มต่อการฟังคำสุภาษิต เพราะบัณฑิตรังเกียจคำที่เป็นทุภาษิต ชื่นชอบคำที่เป็นสุภาษิต

ดวงตาแม้จะเห็นรูปที่สวยงามมามาก ก็ยังไม่อิ่มเอมในการเห็นรูปที่สวยงาม ยังสอดส่ายสายตามองหารูปที่งามที่สุดเรื่อยไป

สมุทรสาครก็เช่นกัน แม้จะมีน้ำปริมาณมากอยู่แล้วก็ตาม ก็ยังสามารถรับกระแสน้ำที่ไหลมาจากที่ต่างๆได้อีก ไม่รู้จักอิ่มเต็ม

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๖. **รูปโยพฺพนสมฺปนฺนา วิสาลกุลสมฺภวา**
วิชฺชา หีนา น โสภนฺติ นิคนฺธา อิว กึสุกา.

คนที่มีรูปงามและยังหนุ่มแน่น ทั้งเกิดในตระกูลมั่งคั่ง แต่ไร้วิชาความรู้ย่อมไม่งาม เหมือนดอกทองกวาวแม้จะงามแต่ก็ไม่หอม

เยาว์รูปเหน้าหนุ่มเนื้อ ในวงศ์ ตระกูลแฮ
แม้ปราศวิทยาทรง เสื่อมเศร้า
ทองกวาวดอกดาษดง แดงป่า
เสียกลิ่นรินรสเร้า ดั่งนี้ใครชม [๑]

ผู้เกิดในตระกูลสูงศักดิ์ เพียบพร้อมด้วยทรัพย์ศฤงคาร มีความสุขสะดวกสบาย ได้ทุกอย่างตามปรารถนา ไม่เคยทุกข์ยากลำบาก กิจใดที่ผู้ตกทุกข์ทำเพื่อให้ตนพ้นจากทุกข์ กิจนั้นก็ไม่มี กิจใดที่ผู้ปรารถนาความสุขทำเพื่อให้ได้ความสุข กิจนั้นก็ไม่มี จึงไม่เคยดิ้นรนพยายามให้พ้นจากความลำบาก เอาแต่หาความสุขใส่ตัว เอาแต่เที่ยวเตร่เฮฮา ไม่แสวงหาศิลปวิทยา ไม่ยินดีต่อการเข้าหาบัณฑิต อาศัยแต่บารมีผู้ใหญ่คุ้มหัว ซึ่งเป็นทางไปสู่ความเสื่อม

มารดาบิดาผู้เคยได้รับการฝึกฝนอบรมมาดี เห็นเยาวชนกำลังหลงระเริง เดินไปสู่ปากทางแห่งความเสื่อม จึงได้กล่าวสอนไว้เป็นนีติธรรมว่า

“แม้จะมีรูปงาม ยังหนุ่มแน่น มีฐานะมั่งคั่งก็ตาม หากไม่มีวิชาความรู้ ย่อมไม่สง่างามในที่ประชุมชน เหมือนดอกทองกวาว แม้จะมีสีสรรสดใสสวยงาม แต่ไร้กลิ่นหอมจรุงใจ จึงไม่เป็นที่นิยมชมชอบของผู้คน”

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๕๐

๓๗. **หีนปุตฺโต ราชามจฺโจ พาลปุตฺโต จ ปณฺฑิโต**
อธนสฺส ธนํ พหุ ปุริสานํ น มญฺญถ.

บุตรของคนต่ำศักดิ์อาจได้เป็นราชอมาตย์ บุตรของคนโง่อาจได้เป็นบัณฑิต บุตรของคนจนอาจได้เป็นเศรษฐี จึงไม่ควรดูหมิ่นกัน

เชื้อไพร่บุญฉุดขึ้น เป็นนาย
พาลบุตรรู้หลักหลาย เลิศผู้
โฉดไร้เพียรขวนขวาย ทรัพย์มั่ง มีแฮ
สามเหล่านี้พึงรู้ อย่าได้ดูเบา [๑]

เกิดเป็นมนุษย์ ทุกคนล้วนมีศีล ๕ ซึ่งเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานเหมือนกัน แม้กรรมที่เคยทำมาในอดีตจะส่งผลจำแนกให้สัตว์ยิ่งหย่อนกว่ากันก็จริง แต่ก็เป็นกรรมเก่า กรรมใหม่ที่กำลังทำในปัจจุบันก็จะส่งผลให้ในวันข้างหน้า หากเป็นกรรมดีก็จะส่งผลไปในทางดี หากเป็นกรรมชั่วก็จะส่งผลไปในทางชั่ว ดังนั้น สิ่งที่เราเห็นเขาเสวยวิบากกรรมที่ไม่ดีก็อย่าพึงดูหมิ่น เพราะถ้าเขารู้จักทำกรรมดีในวันนี้ เขาก็จะได้รับผลดีในวันหน้า แม้แต่บุตรของผู้ต่ำศักดิ์หากมีความรู้ความสามารถก็จักได้เป็นราชอมาตย์ผู้สูงศักดิ์ บุตรของคนโง่หากขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนศิลปศาสตร์แขนงต่าง ๆก็จักได้เป็นราชบัณฑิต บุตรของคนยากไร้อนาถา หากขยันหาทรัพย์โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย อดออมถนอมไว้ใช้จ่ายยามจำเป็น ก็จักได้เป็นมหาเศรษฐีผู้มั่งคั่ง ดังนั้น จึงไม่ควรดูหมิ่นว่าเขาต่ำศักดิ์ โง่เขลา หรือยากจน

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๘. โย สิสฺโส สิปฺปโลเภน พหุ๎ คณฺหาติ ตๆ สิปฺปๆ
มูโคว สุปินๆ ปสฺสๆ กเถตุมฺปิ น อุสฺสเห.

ศิษย์ใดเรียนศิลปวิทยามามากด้วยความโลภ แต่มิอาจกล่าวอธิบายให้ใครฟังได้ ก็เป็นเช่นคนใบ้ไม่สามารถแก้ความฝันได้ ฉะนั้น

ศิษย์เสพศิลป์มากล้น เหลือจำ
ครรไลหลงงึมงำ อัดอั้น
บ่อาจต่อตอบคำ นานนิ่ง
ดูดุจใบ้ลิ้นสั้น ไป่แก้สุบิน [๑]

ศิลปวิทยาทุกแขนงย่อมเกื้อกูลต่อผู้เรียน แต่ไม่ได้หมายความว่าคนเราต้องเรียนศิลปวิทยาให้ครบทุกแขนง จึงจะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ ยังมีผู้คนอีกจำนวนมากที่เข้าใจว่า เรียนศิลปวิทยาได้หลายแขนงเท่าไรก็ยิ่งเกื้อกูลประโยชน์ได้มากเท่านั้น จึงเรียนเอาศิลปะด้วยความโลภ เรียนทุกแขนง เรียนกับทุกอาจารย์ เรียนทุกสถานที่ ทุกเวลาที่สามารถเรียนได้ เอาแต่เรียนถ่ายเดียว เรียนจบรอบนี้ก็รีบไปเรียนรอบอื่นอีก แม้จะเรียนมากเท่าไรก็ตาม หากไม่มีเวลาพิจารณา ไม่มีเวลาทบทวน ไม่ได้ท่องบ่นสาธยายและทรงจำไว้ เมื่อถึงคราวจะต้องนำมาใช้ประโยชน์ ศิลปวิทยาจำนวนมากนั้นก็ถูกลืมเลือนใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ เปรียบเหมือนคนใบ้ฝันเห็นสิ่งใดแล้ว ก็มิอาจนำมาบอกเล่าให้ใครฟังได้ เพราะความฝันนั้นก็เลือนลาง ทั้งตัวเองก็เป็นใบ้ อยากจะเล่าก็ไม่สามารถอธิบายให้ใครฟังได้ จึงพูดแต่คำว่า แบ๊ะ แบ๊ะ

---

[๑] สำนวนเก่า

๓๙. **น ภิชฺเชตุ กุมฺภกาโร โสเภตุ กุมฺภ ฆฏฺฏติ**
น ขิเปตุ อปาเยสุ สิสฺสานุ วุฑฺฒิการณา.

ช่างหม้อมิได้ทุบตีหม้อเพื่อให้แตกร้าว แต่ตีมุ่งให้สวยงาม ครูมิได้เฆี่ยนตีศิษย์เพื่อให้ตกระกำลำบาก แต่เพื่อให้เจริญก้าวหน้า

ช่างหม้อตีหม้อใช่ ตีฉาน แตกนา
ตีแต่งเอางามงาน ชอบใช้
ดุจศิษย์กับอาจารย์ ตีสั่ง สอนแฮ
ตีใช่ตีจักให้ สู่ห้องอบาย [๑]

ช่างปั้นหม้อผู้ฉลาดสามารถ กว่าจะปั้นหม้อให้ดี สวยงาม น่าใช้สอย ต้องตาต้องใจของผู้พบเห็น เป็นที่ปรารถนาของผู้ต้องการทั้งหลายนั้น ช่างหม้อจะต้องมีศิลปะ มีความพิถีพิถัน ละเอียดอ่อน ประณีต กว่าจะปั้นหม้อให้ขึ้นรูปทรงได้ จะต้องนวดดินให้ได้ที่ ต้องทุบตีในเวลาที่ควรทุบตี ใช้น้ำลูบในเวลาที่ควรใช้น้ำลูบ ใจก็จดจ่อด้วยตั้งใจว่าจะให้หม้อใบนั้นมีรูปทรงที่สวยงามเป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป จะว่าช่างหม้อทุบตีหม้อเพื่อให้แตกร้าว เพื่อจะทำลายก็หาไม่ ช่างหม้อย่อมเข้าใจดีว่า ยิ่งทุบยิ่งตีเท่าไร ก็ยิ่งงดงามเท่านั้น

ข้อนี้ฉันใด บัณฑิตก็ฉันนั้น ท่านสะท้อนความรู้สึกในความรัก ความห่วงใย ความปรารถนาดี หวังต่อความเจริญก้าวหน้าของศิษย์ จึงชี้ข้อบกพร่องในเวลาที่ควรชี้ ชื่นชมให้กำลังใจในเวลาที่ควรชื่นชม แนะนำสั่งสอนในเวลาที่ควรแนะนำสั่งสอน ด้วยหวังว่าศิษย์จะมีความเจริญก้าวหน้าในกาลต่อไป

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๒๕

๔๐. **ตครญฺจ ปลาเสน โย นโร อุปนยฺหติ**
ปตฺตาปิ สุรภิ วายนฺติ เอวํ ธีรูปเสวนา.[๑]

ผู้ใดนำเอาใบไม้ไปห่อกฤษณา แม้ใบไม้ก็ย่อมหอมฟุ้งไปด้วย เช่นเดียวกับการสมาคมกับนักปราชญ์ ย่อมทำให้ผู้นั้นมีความรู้ไปด้วย

ใบพ้อพันห่อหุ้ม กฤษณา
หอมระรวยไปมา ทั่วผู้
คือคนหมู่เมธา แสวงเสพ กันนา
อาจเจริญความรู้ เฟื่องฟุ้งหอมขจร [๒]

โลกนีติบทสุดท้ายในหมวดบัณฑิตนี้ ท่านให้ความสำคัญในการคบหากับนักปราชญ์มาก เพราะจะเกื้อกูลประโยชน์มิใช่น้อย จึงแสดงด้วยอุปมา

ใครก็ตาม นำใบไม้ชนิดใดๆ ไปห่อกฤษณาซึ่งมีกลิ่นหอมสดชื่นใจ ใบไม้ชนิดนั้นๆ ย่อมติดกลิ่นหอมของกฤษณา ทำให้มีกลิ่นหอมไปด้วย ฉันใด

กุลบุตรกุลธิดาในโลกนี้ ใครรู้จักคบหานักปราชญ์ราชบัณฑิต น้อมรับคำแนะนำสั่งสอนของท่าน ชื่นชอบคำสุภาษิตของบัณฑิต ผู้นั้นย่อมได้ความรู้ มีปฏิปทางดงามเช่นบัณฑิต ฉันนั้น

การคบบัณฑิต จึงเกื้อกูลประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ปณฺฑิตกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.
หมวดบัณฑิต จบ

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๕๘ [๒] สำนวนเก่า

๒

สุชนกัณฑ์ หมวดคนดี

๔๑. สพฺภิเรว สมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ
สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย เสยฺโย โหติ น ปาปิโย.[๑]

พึงคบหาสัปบุรุษ พึงสร้างสัมพันธไมตรีกับสัปบุรุษ เพราะเมื่อรู้ซึ่งธรรมของสัปบุรุษแล้ว มีแต่จะดีขึ้น ไม่เลวลง

พึงเสพสัปบุรุษแท้ เมธี
มิตรมั่นอย่าย้ายหนี นึกร้าง
เบญจศีลประเพณี โลกเร่ง รู้พ่อ
สืบสวัสดิ์ถาวรอ้าง บาปเว้นบังวาย [๒]

สมัยก่อน มีลูกนกแขกเต้า ๒ ตัว ยังอ่อนอยู่ ถูกพายุฝนพัดไปจากรัง ตัวหนึ่งลอยไปตกแดนเถื่อนชุมโจร หัวหน้าโจรเก็บไปเลี้ยงไว้ สอนให้พูดแต่คำไม่ไพเราะ คำหยาบ ข่มขู่ พอโตขึ้น นกแขกเต้านั้น พบเห็นใครก็พูดแต่คำหยาบ ขู่จะฆ่าให้ตาย จึงเป็นที่โปรดปรานของโจรทั้งหลาย ได้รับคำชมว่าเป็นนกเก่งและฉลาด พวกโจรไปปล้นที่ไหนก็จะนำไปด้วย

ส่วนลูกนกแขกเต้าอีกตัวหนึ่ง ถูกลมพัดลอยไปตกใกล้อาศรมของฤาษี ท่านฤาษีพบเข้าจึงเก็บไปเลี้ยงไว้ ป้อนด้วยผลไม้สุกอันโอชะ ปลอบประโลมด้วยความอ่อนโยนมีเมตตา สอนให้พูดคำไพเราะอ่อนหวาน พอโตขึ้น นกแขกเต้าตัวนี้ เมื่อพบใครก็ทักทายด้วยเสียงไพเราะอ่อนหวาน มีไมตรีจิต

ด้วยเหตุนี้ บัณฑิตท่านจึงสอนไว้ว่า พึงคบหา พึงสร้างสัมพันธไมตรีกับสัปบุรุษ เมื่อรู้ธรรมคำสอนของท่านแล้ว มีแต่จะดีขึ้น ไม่เลวลงแน่นอน

---

[๑] สัง.สคาถ. ๑๕/๓๑ [๒] สำนวนเก่า

๔๒. **จช ทุชฺชนสํสคฺคํ ภช สาธุสมาคมํ**
กร ปุญฺญมโหรตฺตํ สร นิจฺจมนิจฺจตํ.

จงเลิกคลุกคลีกับคนชั่ว จงสมาคมกับคนดี จงทำความดีทั้งกลางวันและกลางคืน จงระลึกถึงความไม่เที่ยงเป็นนิตย์

จงนับสัปบุรุษรู้ บุญกรรม
จงละหลีกพาลทำ ชั่วร้าย
จงสร้างสืบบุญธรรม ทุกเมื่อ
จงนึกนิจชีพคล้าย ดุจด้วยฟองชล [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านสอนให้รู้การดำเนินตนให้ถึงความสุข ความเจริญก้าวหน้า ด้วยข้อปฏิบัติ ๔ อย่าง คือ

๑. ให้เลิกคลุกคลีกับคนชั่ว เมื่อรู้ว่าคนไหนทำไม่ดี พูดไม่ดี และคิดไม่ดี อย่าไปคบหาสมาคม ถ้าจำเป็นต้องพบเห็นก็อย่าสนทนาด้วย ถ้าจำเป็นต้องสนทนาก็อย่าไปร่วมกิน ร่วมนอน ร่วมกิจกรรม ถ้าจำเป็นต้องร่วมกิจกรรม ก็ให้ตั้งใจไว้ว่า จะไม่ยินดีไม่พอใจการกระทำ คำที่พูด และแนวคิดของคนชั่ว

๒. ให้สมาคมกับคนดี เมื่อรู้ว่าคนที่ทำดี พูดดี มีแนวคิดสร้างสรรค์ ก็ให้คบหา สนทนาด้วย ร่วมกิน ร่วมนอน ร่วมกิจกรรม ให้ยินดีในกิจการงานที่ทำ คำที่พูด และแนวคิดของคนดี

๓. ให้ทำความดีทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๔. ให้พิจารณาความไม่เที่ยงในสรรพสิ่ง เพื่อจะได้ไม่ยึดติด

---

[๑] สำนวนเก่า

๔๓. ยถา อุทุมฺพรา ปกฺกา พหิ รตฺตกเมว จ
อนฺโต กิมีหิ สมฺปุณฺณา เอวํ ทุชฺชนหทฺทยา.

ผลมะเดื่อสุก ภายนอกมีสีแดงสดใส แต่ภายในมีหนอน ฉันใด ใจของคนชั่ว ก็ฉันนั้น

ผลมะเดื่อเมื่อสุกไซร้ มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉัน ชาดป้าย
ภายในย่อมแมลงวัน หนอนบ่อน
ดุจดั่งคนใจร้าย นอกนั้นดูงาม [๑]

ระหว่างคนดีกับคนชั่วนั้น คนทั่วไปไม่สามารถจะแยกแยะได้ จะดูเพียงรูปร่างหน้าตา กิริยาท่าทาง คำพูดเจรจาเท่านั้นยังไม่พอ ถ้าจะพิจารณาให้ดี ต้องดูลึกเข้าไปถึงภายในใจ ทัศนคติ วิสัยทัศน์ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความเกื้อกูลตนและส่วนรวม จึงจะรู้ชัดว่าคนไหนเป็นคนดีหรือคนชั่ว

เรื่องคนดีและคนชั่วสังเกตรู้ได้ยากนี้เอง บัณฑิตท่านจึงแสดงอุปมาคนชั่วไว้ว่า ผลมะเดื่อสุก ผิวภายนอกมีสีแดงสดใสน่ารับประทาน ใครพบเห็นก็หยิบขึ้นมาหมายจะลองลิ้มรสว่าจะอร่อยปานใด พอผ่าออกเห็นภายในมีแต่แมลงไต่ยั้วเยี้ย ไม่เพียงแต่ไม่น่ารับประทานเท่านั้น ยังเป็นที่น่าขยะแขยงอีกด้วย ต้องรีบโยนผลมะเดื่อนั้นทิ้ง แล้วรีบเช็ดมือเป็นพัลวัน เพราะกลัวความสกปรกน่ารังเกียจจะติดมือ ต่างก็ตำหนิว่า โธ่เอ๊ย นึกว่าจะน่าอร่อยที่ไหนได้ น่าขยะแขยงซะมากกว่า

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๕

๔๔. ยถาปิ ปนสา ปกฺกา พหิ กณฺฏกเมว จ
อนฺโต อมตสมฺปนฺนา เอวํ สุชนหทฺทยา.

ขนุนสุก ภายนอกเต็มไปด้วยหนาม ภายในมีรสหวานปานอมฤต ฉันใด ใจของคนดี ก็ฉันนั้น

ผลขนุนภายนอกนั้น หนามหนา
ภายในรสโอชา กลิ่นกล้ำ
เปรียบใจทวยเมธา ถือชอบ
ภายนอกดูชั่วช้ำ ผ่องแผ้วภายใน [๑]

คนดีมีอยู่มาก เพียงเห็นว่าหน้าตาขี้ริ้วขี้เหร่ ผิวคล้ำตัวดำ ก็ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นคนชั่ว เพราะภายในจิตใจอาจจะสุกใสผ่องแผ้วก็ได้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงแสดงอุปมาขนุนเปรียบเทียบกับบัณฑิต

ผลขนุนสุก เมื่อดูภายนอกเห็นแต่หนามขรุขระ ไม่น่าแตะต้องสัมผัส ไม่เป็นที่หมายปองของผู้พบเห็น ส่วนบุคคลผู้ตาถึงก็จะรู้ว่าภายในนั้นซ่อนความอร่อยไว้ จึงอาสาผ่าผลขนุนสุกนั้นให้ทุกคนได้ลิ้มรส ผู้ไม่เชื่อก็หลีกไป ผู้เชื่อก็รอดูอยู่ เมื่อขนุนถูกผ่าออกเปิดเผยให้เห็นภายใน สีสรรช่างเหลืองอร่ามสดใส ดูน่ารับประทาน ทั้งกลิ่นก็หอมอบอวล ยั่วยวนให้น้ำลายสอ อยากลิ้มรส พอทุกคนได้ลองลิ้มรส ก็เอร็ดอร่อยหวานฉ่ำตั้งแต่ยวงแรก จนถึงยวงสุดท้าย ต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ดูข้างนอกไม่น่ารับประทานเลย แต่ภายในช่างอร่อยเหลือเกิน จึงเล่าให้ลูกหลานฟังมาจนถึงปัจจุบัน

---

[๑] สำนวนเก่า

๔๕. **สุกฺโขปิ จนฺทนตรุ น ชหาติ คนฺธํ**
นาโค คโต รณมุเข น ชหาติ ลีฬฺหํ
ยนฺตาคโต มธุรสํ น ชหาติ อุจฺฉุ
ทุกฺโขปิ ปณฺฑิตชโน น ชหาติ ธมฺมํ.

ไม้จันทน์แม้แห้งก็ไม่ทิ้งกลิ่นหอม ช้างแม้เข้าสู่สนามรบก็ไม่ทิ้งกิริยาเยื้องกรายสง่างาม อ้อยแม้อยู่ในเครื่องหีบก็ไม่ทิ้งรสหวาน บัณฑิตแม้ตกทุกข์ได้ยากก็ไม่ละทิ้งธรรม

จันทน์แห้งกลิ่นห่อนได้ ตรธาร
อ้อยหีบบ่หายหวาน โอชอ้อย
ช้างเข้าศึกเสี่ยมสาร ยกย่าง งามนา
บัณฑิตแม้ทุกข์ร้อย เท่าหรือลืมธรรม [๑]

ขึ้นชื่อว่าของจริงแล้ว แม้จะผ่านกระบวนการทดสอบอย่างไรก็ยังคงสภาพเดิมเอาไว้ ไม่เปลี่ยนแปรเป็นอื่น

ไม้จันทน์ แม้จะแห้งก็ยังคงกลิ่นหอมเอาไว้ไม่จางหาย

ช้างศึก แม้จะถูกขับเข้าสู่สนามรบ ก็ยังมีกิริยาองอาจสง่างามเป็นที่น่าเกรงขามของข้าศึก

อ้อย แม้จะถูกเครื่องหีบบดทับจนแตกหัก ก็ยังคงความหวานเอาไว้

บัณฑิต แม้จะถูกคุกคาม ถูกบังคับ ถูกทรมาน หรือถูกความทุกข์ยากเบียดเบียน ก็ไม่ละทิ้งธรรม ยังคงอดกลั้นและมีเมตตา

---

[๑] สำนวนเก่า

๔๖. สีโห นาม ชิฆจฺฉาปิ ปณฺณาทีนิ น ขาทติ
สีโห นาม กิโส จาปิ นาคมสํ น ขาทติ.

ขึ้นชื่อว่าราชสีห์ แม้จะหิวโหย ก็ไม่ยอมกินใบไม้ แม้จะผอมโซ ก็ไม่ยอมกินเนื้อช้าง

ไกรสรมาตรแม้นอยาก อาหาร
ฟางหญ้าใบไม้นาศ ไป่ต้อง
ซูบกายกำลังราญ โรยร่วง
เนื้อช้างไป่ต้องสร้อง แต่เบื้องบรรพ์มา [๑]

โลกนีติบทนี้ แสดงถึงความรักศักดิ์ศรีของราชสีห์ผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นสัตว์เจ้าป่า สัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ทั้งหลายต่างให้ความยำเกรง ยอมสยบอยู่ในอำนาจตลอดกาล เพราะราชสีห์เป็นสัตว์รักศักดิ์ศรี ลองคิดดู แม้จะล่าสัตว์อื่นเป็นอาหารไม่ได้ ก็จะทนหิว ไม่ยอมแทะเล็มใบไม้ใบหญ้ากินประทังชีวิต ให้สัตว์อื่นทั้งหลายเห็นเป็นอันขาด เพราะจะทำให้สัตว์ทั้งหลายดูถูกได้ว่า “ดูซิ เดี๋ยวนี้ เจ้าป่าหมดอำนาจ หมดศักดิ์ศรี ต้องยอมแทะเล็มใบไม้ใบหญ้าเหมือนกระต่ายแสนซื่อตัวหนึ่งเท่านั้น” จึงไม่ลดตนมากินใบไม้เยี่ยงสัตว์ที่ไร้อำนาจทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง แม้จะอดอยากผอมโซ ก็ไม่หมายปองจะกินเนื้อช้าง เพราะไม่เพียงจะกินไม่หมดเท่านั้น ยังทิ้งร่องรอยแห่งความละโมบและตะกละเอาไว้ให้สัตว์ทั้งหลายต้องเอือมระอาอีกด้วย

ผู้นำทั้งหลายพึงถือเอาเป็นแบบอย่างเถิด จะได้เป็นที่ยกย่องและยำเกรง ตลอดไป

---

[๑] สำนวนเก่า

๔๗. **กุลชาโต กุลปุตฺโต กุลวสฺสุรกฺขิโต**
อตฺตนา ทุกฺขปตฺโตปิ หีนกมฺมํ น การเย.

ผู้เกิดมาดี มีสกุล ได้รับการอบรมรักษาจากวงศ์ตระกูลเป็นอย่างดีแล้ว แม้ตนเองจะตกทุกข์ได้ยาก ก็ไม่ยอมทำกรรมชั่ว

กุลบุตรกุลชาติเชื้อ ในตระกูล ใหญ่แฮ
สงวนสืบวงศ์ประยูร ยึดไว้
แม้ทุกข์พ่างเพียงสูญ เสียชีพ ก็ดี
บ่เวียกงานคนไร้ ต่ำต้อยเสียวงศ์ [๑]

ผู้เกิดในตระกูลดีในที่นี้ ไม่ใช่ตระกูลที่มั่งคั่งร่ำรวย แต่เป็นตระกูลที่รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามดั้งเดิมเอาไว้ อบรมพร่ำสอนลูกหลานให้ดำรงตนไว้ดี ไม่ทำบาปอกุศลทั้งทางกาย วาจา ใจ เช่น ไม่เบียดเบียน ไม่คุกคาม ไม่ล่วงเกินในสิ่งที่เขาหวงแหน ไม่เอาเปรียบ ไม่ประทุษร้าย ไม่กระด้าง ไม่หยาบคาย ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมมารยา ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ยุยงให้แตกความสามัคคี ไม่คดโกง และไม่พยาบาทจองเวร เป็นต้น

การสร้างบุญกุศล ทำความดีทุกอย่างที่จะสามารถทำได้ มีไมตรีจิตต่อญาติมิตรบริวาร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว แบ่งปัน มีกิริยามารยาท อ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักละอายใจ พูดจาน่ารักไพเราะอ่อนหวาน กตัญญูรู้คุณ ว่านอนสอนง่าย จิตใจสูงส่ง ดำรงในธรรม ปฏิปทางดงาม แม้จะตกทุกข์ได้ยาก ลำบากปางตาย ก็ไม่ยอมทำกรรมชั่วเพื่อเอาตัวรอด นี่แหละคนดีศรีสังคม

---

[๑] สำนวนเก่า

๔๘. จนฺทนํ สีตลํ โลเก ตโต จนฺทา สีตลา
จนฺทนจนฺทสีตมฺหา สาธุวากฺยํ สุภาสิตํ.

ในโลกนี้ แก่นจันทน์นับว่าเย็น แต่แสงจันทร์ยังเย็นกว่า ส่วนถ้อยคำอันเป็นสุภาษิตของสัปบุรุษ เย็นฉ่ำยิ่งกว่าความเย็นของแก่นจันทน์และแสงจันทร์เสียอีก

รัตจันทน์ในโลกนี้ ยาเย็น ยิ่งแฮ
เย็นแสงจันทร์โดยเห็น กว่านั้น
คำปราชญ์ภาษิตเป็น ฉบับโลก
เย็นกว่าสองสิ่งนั้น ว่าไว้จงเห็น [๑]

จันทน์มีหลายชนิด บางชนิดมีเนื้อหอม เช่น จันทน์ชะมด จันทน์หอม จันทน์แดง จันทน์ขาวหรือจันทน์ผา บางชนิดดอกหอม เช่น จันทน์กะพ้อ บางชนิดผลหอม เช่น จันทน์เทศ แม้แก่นจันทน์ก็นำมาทำประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ทำเครื่องยาและเครื่องหอม โดยเฉพาะแก่นของจันทน์แดงโบราณว่ามีความเย็น จึงถูกนำมาทำเป็นเครื่องใช้ในเรือน เช่น ตลับ ผอบ หีบ ตู้ เป็นต้น เก็บของมีค่าเพื่อถนอมให้มีอายุยาวนาน และทำเป็นยาเย็น

แก่นจันทน์ถือว่าเย็นอยู่แล้ว แต่แสงนวลของดวงจันทร์นั้นเย็นยิ่งกว่า เพราะให้ความเย็นสบายตาสบายใจ เมื่อยามชมแสงจันทร์ทำให้จิตใจที่ร้อนรุ่ม เย็นลง อ่อนโยน สุขุม ละเมียดละไม ส่วนถ้อยคำสุภาษิตของสัปบุรุษนั้น เย็นยิ่งกว่าแก่นจันทน์และแสงจันทร์ เมื่อได้ยินได้ฟังก็ทำให้จิตใจสงบเยือกเย็น เป็นสันติสุข

---

[๑] สำนวนเก่า

๔๙. อุเทยฺย ภาณุ ปจฺฉิเม เมรุราชา นเมยฺยปิ
สีตลํ นรกคฺคิปิ ปพฺพตคฺเค จ อุปฺปลํ
วิกเส น วิปรีตํ สาธุวากฺยํ กุทาจนํ.

แม้ดวงอาทิตย์จะกลับขึ้นทางทิศตะวันตก แม้ขุนเขาพระสุเมรุจะน้อมยอดลง แม้ไฟนรกจะกลับเย็น และแม้ดอกบัวจะบานอยู่บนยอดขุนเขาได้ก็ตาม แต่วาจาของสัปบุรุษมิอาจแปรเปลี่ยนไป ไม่ว่ากาลไหนๆ

บางคาบภาณุมาศขึ้น ทางลง ก็ดี
บางคาบเมรุบ่ตรง อ่อนแอ้
ไฟยมดับเย็นบง- กชงอก ผานา
ยืนสัตย์สาธุชนแท้ ห่อนเพี้ยนสักปาง [๑]

ลักษณะเด่นของสัปบุรุษอีกประการหนึ่ง คือ มีวาจาสัตย์ กล่าวคำจริง ไม่กล่าวคำเท็จ กล่าวคำมีเหตุผลไม่กล่าวคำไร้เหตุผล กล่าวคำมีสาระไม่กล่าวคำไร้สาระ กล่าวคำที่นำไปปฏิบัติตามได้

ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สัปบุรุษก็มีวาจาน่าเชื่อถือ ต่อให้ดวงอาทิตย์กลับขึ้นทางทิศตะวันตกก็ตาม เขาพระสุเมรุกลับน้อมยอดลงได้ก็ตาม ไฟในนรกดับเย็นสนิทลงก็ตาม ดอกบัวกลับบานอยู่บนยอดขุนเขาก็ตาม ก็ไม่ทำให้วาจาของสัปบุรุษแปรเปลี่ยน ยังคงเป็นสัจวาจาน่าเชื่อถืออยู่ดังเดิม

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๓๔๔

๕๐. สุขา รุกฺขสฺส ฉายาว ตโต ญาติมาตาปิตุ
ตโต อาจริโย รญฺโญ ตโต พุทฺธสฺส เนกธา.

ร่มเงาต้นไม้เย็นเป็นสุข ร่มเงาญาติเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าเงาของต้นไม้ ร่มเงามารดาบิดาเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาของญาติ ร่มเงาครูอาจารย์เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาของมารดาบิดา ร่มเงาพระราชาผู้ทรงธรรมเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาของครูอาจารย์ ส่วนร่มเงาพระพุทธศาสนาสงบเย็นเป็นสุขยิ่งกว่าร่มเงาทั้งปวงเหล่านั้น

เย็นเงาพฤกษ์มิ่งไม้ สุขสบาย
เย็นญาติทุกข์สำราย กว่าไม้
เย็นครูยิ่งพันฉาย กษัตริย์ยิ่ง ครูนา
เย็นร่มพุทธเจ้าให้ ร่มฟ้าดินบน [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านจัดลำดับความร่มเย็นในโลกนี้ให้เห็นว่า สิ่งไหนเย็นกว่ากัน ร่มไม้ให้ความเย็นสบายกาย แต่ร่มแห่งความเกื้อกูลของหมู่ญาติเย็นยิ่งกว่า ร่มแห่งความรักความเอื้ออาทรของมารดาบิดาเย็นยิ่งกว่านั้น เพราะความเย็นที่มารดาบิดาให้นั้นหาไม่ได้จากร่มไม้และหมู่ญาติ ร่มของครูอาจารย์ผู้มีเมตตาปรารถนาความเจริญแก่ศิษย์เย็นยิ่งกว่านั้นอีก เพราะความเย็นที่ครูอาจารย์มอบให้หาไม่ได้จากมารดาบิดา ร่มโพธิสมภารของพระราชาผู้ทรงธรรมเย็นยิ่งกว่านั้นอีก ร่มพระพุทธศาสนาให้ความเย็นเป็นสันติสุขยิ่งกว่าร่มทั้งหมดนั้น เพราะเมื่อสงบเย็นดีแล้วจะไม่กลับมาร้อนอีก

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๒๘

๕๑. ภมรา ปุปฺผมิจฺฉนฺติ คุณมิจฺฉนฺติ สุชฺชนา
มกฺขิกา ปูติมิจฺฉนฺติ โทสมิจฺฉนฺติ ทุชฺชนา.

หมู่ภมรชอบดอกไม้ คนดีชอบคุณธรรม แมลงวันชอบของบูดเน่า คนชั่วชอบก่อแต่เรื่องที่มีโทษ

แมลงวันแสวงเสพด้วย ลามก
ทุรชนเสาะสิ่งรก เรื่องร้าย
ภุมราเห็จเหินหก หาบุษ บานา
นักปราชญ์ฤๅห่อนหม้าย หมั่นสู้แสวงธรรม [๑]

โดยปรกติธรรมดาของโลก ธรรมชาติจะสร้างทุกสิ่งมาให้คู่ควรแก่กัน ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตก็เป็นอยู่เช่นนั้น เช่น ชายชอบหญิง หญิงชอบชาย นกชอบฟ้า ปลาชอบน้ำ หงส์ชอบสระโบกขรณี มหิงสาชอบโคลนตม

หมู่ภุมรินชอบโบยบินดมดอมเกสรดอกไม้เพื่อดูดดื่มน้ำหวาน แต่ไม่เคยทำลายมาลัยชาติแม้เพียงให้ช้ำ และยังช่วยนำเกสรของพืชคามไปสู่คัพภชาติให้ขยายพันธุ์สร้างสรรค์ธรรมชาติให้สมบูรณ์

เช่นเดียวกัน คนดีทั้งหลายย่อมชอบคุณธรรมความดี ชอบศึกษาหาความรู้หลักธรรมคำสอนของบัณฑิต ชอบนำมาประพฤติปฏิบัติตามให้เห็นผลในปัจจุบัน ชอบแนะนำพร่ำสอนอนุชนให้รู้ให้เข้าใจ และให้ปฏิบัติตามได้

ส่วนแมลงวันนั้นชอบของเน่าเหม็น เช่นเดียวกับคนชั่วชอบทำแต่สิ่งมีโทษ ไม่เกิดประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนและผู้อื่น สิ่งเหล่านี้เป็นมาตั้งแต่เกิด

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๓๓

๕๒. **มาตา หีนสฺส ทุพฺภาสา ปิตา หีนสฺส ทุกฺริยา**
อุโภ มาตา ปิตา หีนา ทุพฺภาสา จ ทุกฺกิริยา.

มารดาเป็นคนเลว บุตรก็พูดจาหยาบคาย บิดาเป็นคนเลว บุตรก็มีกิริยากร้าวร้าว หากมารดาและบิดาทั้งคู่เป็นคนเลว บุตรก็เลวทั้งวาจาและกิริยา

พงศ์แม่ต่ำต้อยบุตร วาจา ชั่วแฮ
พ่อชั่วบุตรกิริยา หยาบย้าย
พ่อแม่ส่ำพงศา สองชั่ว
ฝ่ายบุตรไขคำร้าย อีกร้ายกิริยา [๑]

มารดาบิดากับบุตรธิดานั้น ย่อมเป็นเงาสะท้อนของกันและกัน ภาษิตไทยจึงมีอยู่ว่า “ดูวัวให้ดูที่หาง ดูนางให้ดูที่แม่” อยากรู้ว่าวัวสาวตัวไหนมีร่างกาย สายพันธุ์ที่ดี มีความสมบูรณ์ ให้ลูกดก ลักษณะดี ให้ดูที่ความสมบูรณ์ที่หาง หรืออยากรู้ว่าหญิงสาวในตระกูลไหนมีกิริยามารยาทงดงามแบบกุลสตรีไทยแท้ มีคุณสมบัติเป็นแม่ศรีเรือน ให้ดูที่แม่ ถ้าแม่มีกิริยางดงาม ลูกก็จะงดงาม เพราะแม่จะอบรมสั่งสอนลูกดี ถ้าจะดูที่ชายหนุ่มให้ดูที่พ่อว่ามีความอดทน ขยันขันแข็ง หนักเอาเบาสู้ เป็นผู้นำครอบครัว เป็นต้น

แต่ถ้ามารดาขาดคุณสมบัติ ทั้งไม่อบรมสั่งสอนบุตรธิดาด้วยคำพูดคำจา ที่ไพเราะอ่อนหวาน บุตรธิดาก็พูดจากร้าวร้าวหยาบคาย ถ้าบิดาขาดคุณสมบัติ ไม่อบรมกิริยามารยาท บุตรธิดาก็หยาบกระด้างทั้งวาจาและกิริยา

---

[๑] สำนวนเก่า

๕๓. มาตา เสฏฺฐสฺส สุภาสา ปิตา เสฏฺฐสฺส สุกฺริยา
อุโภ มาตา ปิตา เสฏฺฐา สุภาสา จ สุกิริยา.

มารดาเป็นคนดี บุตรก็มีวาจาสุภาพอ่อนหวาน บิดาเป็นคนดี บุตรก็มีกิริยาอ่อนโยนงดงาม หากมารดาและบิดาทั้งคู่เป็นคนดี บุตรย่อมดีทั้งวาจาและกิริยา

มารดายศยิ่งถ้อย คำหวาน
ยศพ่อยิ่งบุตรมาร- ยาทเยื้อง
พ่อแม่ศักดิ์สมาน เสมอส่ำ กันนา
ลูกเหล่ากล่าวคำเกลี้ยง อ่อนน้อมกิริยา [๑]

สำนวนภาษิตไทยมีอยู่ว่า “ลูกไม้มักหล่นไม่ไกลต้น” คำพูดนี้มักมองในแง่ดี หากเห็นผลไม้ชนิดใดล่วงหล่นอยู่ตามพื้นดิน ทั้งรูปลักษณ์และผิวพรรณชวนให้นำไปรับประทาน เมื่อมองหาก็จะพบต้นของผลไม้นั้นอยู่ไม่ไกล หากเข้าไปใกล้ก็จะพบผลไม้ดีๆเช่นนั้นอีกจำนวนมาก ไม้พันธุ์ดีจึงให้ผลที่ดี

เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดาว่า ถ้ามารดาพูดจาสุภาพ ไพเราะอ่อนหวาน และอบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้พูดจาไพเราะอ่อนหวาน บุตรธิดาก็จะเป็นคนพูดคำสุภาพ คำที่น่าพอใจ จับใจ พึงพอใจแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง ถ้าบิดาเป็นคนดี กิริยาอ่อนโยนงดงาม ทั้งอบรมสั่งสอนบุตรธิดา บุตรธิดาก็มีกิริยามารยาทงดงาม ยิ่งทั้งมารดาบิดามีคุณสมบัติของคนดี บุตรธิดาจึงงดงามทั้งถ้อยคำเจรจาและกิริยามารยาท

---

[๑] สำนวนเก่า

๕๔. อุก๎กฏ๎เจ สูรมิจ๎ฉนฺติ มนฺตีสุ อกุตูหลํ
ปิยญ๎จ อนฺนปานมฺหิ อตฺเถ ชาเต จ ปณ๎ฑิตํ.[๑]

ยามศึกสงครามย่อมต้องการคนกล้าหาญ ยามเดือดร้อนใจย่อมปรึกษาผู้ให้ความสุข ยามบริโภคอาหารย่อมต้องการผู้เป็นที่รัก ยามมีกิจธุระมีปัญหายุ่งยากย่อมต้องการผู้รู้ให้คำแนะนำ

ยามศึกนึกกลั่นแกล้ว โยธา
ยามทุกข์คู่คิดหา ช่วยแก้
ยามเสพรสโอชา นึกที่ รักแฮ
ยามกอบกิจอรรถแท้ ระลึกปราชญ์ผู้แสวง [๒]

ในร้อยคนมีคนร่างกายกำยำแข็งแกร่งหนึ่งคน ในพันคนมีคนกล้าหาญหนึ่งคน ในหมื่นคนมีคนรักเราอยู่หนึ่งคน ในแสนคนมีผู้รู้ดีหนึ่งคน

บัณฑิตท่านจึงกล่าวว่า ยามเกิดศึกสงครามย่อมต้องการผู้กล้าหาญเพื่อออกรบ แม้ร่างกายจะแข็งแรงกำยำแต่ไม่กล้าหาญก็ไม่อาจชนะข้าศึกได้

ยามมีทุกข์เดือดร้อนใจหรือท้อแท้สิ้นหวัง ย่อมต้องการผู้ปลอบประโลมใจ ให้ความหวังและกำลังใจ อยู่เคียงข้างร่วมทุกข์ร่วมสุขไม่ทอดทิ้ง

ยามมีความสุขหรือได้กินอาหารที่อร่อย ย่อมระลึกถึงคนรัก หรือมารดาบิดาและผู้มีคุณ ต้องการให้ท่านเหล่านั้นได้รับความสุขร่วมกันกับตน

ยามเกิดปัญหาในชีวิตคิดไม่ออกแก้ไม่ตก ย่อมต้องการผู้รู้ที่สามารถให้คำแนะนำวิธีการแก้ไขปัญหา เพื่อกลับร้ายให้กลายเป็นดี

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๘/๙๒ [๑] สำนวนเก่า

๕๕. สุนโข สุนขํ ทิสฺวา ทนฺตํ ทสฺเสติ หึสิตุ.
ทุชฺชโน ทุชฺชนํ ทิสฺวา โรสยํ หึสมิจฺฉติ.

สุนัขเห็นสุนัข มันแยกเขี้ยวเพื่อกัดกัน คนชั่วเห็นคนชั่ว ต่างขึ้งเคียดอยากเข้าห้ำหั่นกัน

โสนัขสุนัขพ้อง พบกัน
มันย่อมแสยะยิงฟัน ปากแห้
เฉกเช่นหมู่พาลผัน พะพวก พาลนา
ร้ายต่อร้ายร่าแต้ ต่างกล้าอวดแข็ง [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านเปรียบคนพาลกับสุนัขว่ามีส่วนคล้ายคลึงกัน เพื่อให้คนพาลทั้งหลายรู้สึกสำนึกละอายใจ ที่ถูกคนอื่นประเมินค่าตนต่ำเกินไป ถ้าจะให้เปรียบเทียบเชิงตำหนิระหว่างคนพาลกับสุนัข บางเรื่องก็เหมือนกัน บางเรื่องก็แตกต่างกัน

เรื่องที่เหมือนกัน คนพาลและสุนัข เจอกันที่ไหนก็จะขึ้งเคียดขัดเคือง เหมือนโกรธกันมาแล้วตั้งร้อยชาติพันชาติ ต่างเข้าห้ำหั่นประหัตประหารกัน พอใจเมื่อเห็นอีกฝ่ายหนึ่งบอบช้ำ พินาศ ล่มจม สูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน

เรื่องที่แตกต่างกัน สุนัขนั้น แม้จะต่อสู้กัดฟัดขย้ำกันถึงปางตายก็ตาม แต่เมื่อมีฝ่ายหนึ่งยอมแพ้สยบให้แล้ว ก็จะเลิกลาต่อกัน ไม่อาฆาตพยาบาทกัน ส่วนคนพาลนั้น จะไม่มีวันเลิกอาฆาตพยาบาทกัน ยังจองเวรกัน ยังจ้องหาโอกาสจะแก้แค้นกัน จนสืบทอดไปถึงลูกหลานเพื่อทำความวิบัติให้กันอีกต่อไป

---

[๑] สำนวนเก่า

๕๖. มา จ เวเคน กิจฺจานิ กโรสิ การเยสิ วา
เวคสา การิตํ กมฺมํ มนฺโท ปจฺฉานุตปฺปติ.[๑]

อย่ารีบร้อนทำกิจเองหรือใช้ผู้อื่นทำ คนโง่ทำกิจอย่างรีบร้อน เป็นเหตุให้เดือดร้อนภายหลัง

ทำเองก็ดีใช้ อื่นทำ ก็ดี
งานอย่าเร่งเร็วจำ ชอบช้า
เยียใดโดยพลันพลำ มักพลาด
งานเร่งเสียงานหน้า เดือดร้อนภายหลัง [๒]

การทำกิจการงานใดๆ ต้องมีแผนงานไว้เป็นขั้นตอน จะได้ปฏิบัติตามเป็นลำดับไป เพื่อความสมบูรณ์แห่งผลงาน เพื่อป้องกันความบกพร่องอันจะเกิดขึ้นเพราะงานขาดตอนหรือซ้ำซ้อน แผนงานที่ควรวางไว้มีลำดับดังนี้

๑. พิจารณาความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม เป็นไปได้หรือเป็นไปไม่ได้

๒. มีวิธีจัดการที่ดี จัดลำดับขั้นตอนของงานไว้อย่างเหมาะสม

๓. เลือกสรรผู้รู้ที่มีความสามารถเฉพาะมาปฏิบัติหน้าที่

๔. วิเคราะห์ผลข้างเคียงทั้งฝ่ายดีและฝ่ายด้อย

๕. ฝึกฝนบุคลากรแต่ละฝ่ายให้มีความชำนาญยิ่งขึ้น

๖. ประเมินผลทุกขั้นตอน เพื่อปรับปรุงแก้ไข

เมื่อทำได้เช่นนี้ ผลงานก็จะออกมาดี หากเร่งรีบ ไม่ว่าจะลงมือทำเองหรือสั่งให้ผู้อื่นทำ ก็จะมีข้อผิดพลาด ทำให้เดือดร้อนภายหลังได้

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๗/๒๑ [๑] สำนวนเก่า

๕๗. **โกธํ วิหิตฺวา กทาจิ น โสจติ**
มกฺขปฺปหานํ อิสโย อวณฺณยุุ
สพฺเพสํ ผรุสวาจํ ขเมถ
เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมมาหุ สนฺโต.

ผู้บรรเทาความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศกไม่ว่ากาลไหน ๆ นักปราชญ์สรรเสริญการละความลบหลู่ดูถูกกัน ควรอดกลั้นต่อคำหยาบช้าของคนทั้งปวง สัปบุรุษยกย่องความอดกลั้นนั้นว่าเป็นยอด

ได้ล้างพิโรธได้ โดยธรรม์
จิตแจ่มฤๅโศกศัลย์ สักครั้ง
ละลบหลู่ท่านอัน มีมาก นะพ่อ
องค์อริยะเจ้าตั้ง แต่สร้องสรรเสริญ [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านแสดงคุณสมบัติของสัปบุรุษไว้อีก ๓ ประการ คือ

๑. เมื่อมีคนมายั่วยุให้โกรธก็ไม่โกรธ เมื่อความโกรธเกิดขึ้นก็รีบข่มหรือบรรเทาความโกรธนั้นให้ได้โดยเร็ว ไม่ผูกใจโกรธ จิตใจจึงไม่หงุดหงิด ไม่รำคาญ เบิกบานอาจหาญอยู่ทุกเมื่อ โดยใช้วิธีเจริญเมตตาข่มความโกรธ

๒. ไม่ลบหลู่ดูถูกใคร ตำหนิผู้ลบหลู่ดูถูกผู้อื่น สรรเสริญผู้ไม่ลบหลู่คน

๓. อดกลั้นต่อคำหยาบ คำล่วงเกิน คำตำหนิ นินทา คำดุด่า คำกล่าวหา คำกล่าวตู่ใส่ร้าย คำสบประมาท และคำดูหมิ่นเหยียดหยาม

---

[๑] สำนวนเก่า

๕๘. ทุกฺโข นิวาโส สมฺพาเธ ฐาเน อสุจิลงฺกเต
ตโต อริมฺหิ อปฺปิเย ตโตปิ อกตญฺญุนา.

การอยู่ในที่คับแคบเต็มไปด้วยสิ่งสกปรกเป็นทุกข์ การอยู่ในที่มีศัตรูผู้ไม่ชอบกันเป็นทุกข์ยิ่งกว่านั้น การอยู่ร่วมกับคนอกตัญญูเป็นทุกข์ยิ่งกว่านั้นอีก

ทุกข์ไฉนเพราะอยู่ยั้ง ในสถาน
ปนแปดอาจมจาน กลิ่นคลุ้ง
ไพรีร่วมเรือนดาล ทุกข์ยิ่ง กว่าแฮ
ทุกข์ยิ่งทุกข์โทษฟุ้ง อยู่ด้วยเนียรคุณ [๑]

ความทุกข์ในโลกนี้มีหลายร้อยอย่าง ทุกข์เพราะพลัดพรากจากของรักก็มี ทุกข์เพราะประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็มี ทุกข์เพราะยึดมั่นในขันธ์ห้าก็มี ในที่นี้ ท่านแสดงความทุกข์ของคนทั่วไปไว้ ๓ ประการ คือ

๑. การได้อยู่ในที่คับแคบอึดอัด ทั้งเต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูลชนิดต่างๆ เช่น อยู่ในสนามรบ อยู่ในหลุมหลบภัย อยู่ในที่ถูกจองจำ หรืออยู่ในที่ถูกบังคับ

๒. การอยู่ร่วมกันกับศัตรูหรือกับผู้ไม่กินเส้นกัน เช่น จำต้องร่วมกิน ร่วมนอน ร่วมกิจการ ร่วมเดินทางกับคนที่เราไม่ค่อยชอบ จัดว่าเป็นทุกข์แสนสาหัสยิ่งกว่าการอยู่ในที่คับแคบและสกปรกหลายร้อยเท่า

๓. การอยู่ร่วมกับคนอกตัญญูเนรคุณ คนหักหลัง จ้องจะฆ่า เป็นทุกข์ยิ่งกว่านั้นหลายร้อยเท่า

---

[๑] สำนวนเก่า

๕๙. โอวเทยฺยานุสาเสยฺย อสพฺภา จ นิวารเย
สตํ หิ โส ปิโย โหติ อสตํ โหติ อปฺปิโย.[๑]

ผู้ตักเตือนและสั่งสอนมิให้ทำความชั่ว ย่อมเป็นที่พอใจของคนดี แต่คนชั่วจะไม่พอใจ

ผู้ปองประโยชน์ให้ คำสอน สั่งนา
สอนแสวงบุญเบียนบอน บาปนี้
พึงใจสาธุนิกร คุณชอบ
บ่ชอบคุณเลยนี้ แต่ผู้อาธรรม์ [๒]

คนดีกับคนชั่วนั้น แตกต่างกันโดยประการทั้งปวง เหมือนสีขาวกับสีดำ เหมือนความสว่างกับความมืด เหมือนกลางวันกับกลางคืน ถ้าอะไรที่เป็นความพอใจของคนดี คนชั่วก็ไม่พอใจ อะไรเป็นที่พอใจของคนชั่ว คนดีก็ไม่พอใจ เช่น

การเบียดเบียน การใช้กำลังข่มเหงรังแก การข่มขู่ การครอบงำ คำทุพภาษิตไม่มีสาระ คำโกหกหลอกลวง การเอารัดเอาเปรียบเห็นแก่ตัว การฉกฉวยอย่างไม่ละอาย การบ่อนทำลาย ทะเลาะวิวาท การมั่วสุมในอบายมุข การเสพสิ่งมึนเมา การคดโกง คนชั่วได้เห็นได้ฟังแล้วย่อมพึงพอใจ แต่คนดีย่อมรังเกียจไม่ชอบใจ

ส่วนความมีเมตตา ให้อภัย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก การกล่าวคำสุภาษิต คำชี้โทษแนะนำประโยชน์ คนดีได้เห็นได้ฟังแล้วย่อมพึงพอใจ แต่คนชั่วได้เห็นได้ฟังแล้วกลับไม่พอใจ ขัดเคืองใจ ตำหนินินทาใส่ร้าย

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๗๗ [๑] สำนวนเก่า

๖๐. **อุตฺตมตฺตนิวาเตน สูรํ เภเทน นิชฺชเย**
นีจํ อปฺปกทาเนน วายาเมน สมํ ชเย.

เอาชนะคนสูงศักดิ์กว่าด้วยการนอบน้อมถ่อมตน เอาชนะคนเก่งกล้าด้วยการยุให้แตกแยกกัน เอาชนะคนที่ฐานะด้อยกว่าด้วยการให้สิ่งของเล็กๆน้อยๆ เอาชนะคนมีฐานะเสมอกันด้วยการอดออม

สูงศักดิ์ต้านต่อด้วย ถ่อมตน ชนะแฮ
สูงสำชอบยศผจญ จ่อจั้ง
เข็ญในชอบอวยธน ทรัพย์แผ่ ผจญนา
ออมอดต่างค่ายตั้ง ต่อสู้เสมอตัว [๑]

วิธีการเอาชนะคนอื่นมีหลายวิธี ตามสมควรแก่ฐานานุรูปของคนที่เราจะเอาชนะ โดยเป็นการชนะใจ ชนะแบบไม่กลับแพ้

คนสูงศักดิ์ เจ้ายศเจ้าอย่าง ไม่ยอมใครง่าย เราต้องเอาชนะใจเขาด้วยการนอบน้อมถ่อมตน ยกย่องเชิดชูให้ปรากฏ เขาก็จะยอมรับเรา

คนเก่งกล้าสามารถ ผนึกกำลังสามัคคีกันไว้อย่างเหนียวแน่น ยากที่จะรบให้ชนะได้ ต้องเอาชนะด้วยเพทุบาย ยุยงให้แตกสามัคคี ทำให้ขัดแย้งระแวงกันเองก่อนแล้ว ค่อยยาตราทัพเข้าประจันบาน ก็จะเอาชนะได้โดยง่าย

คนฐานะด้อยกว่าเรา เพียงแบ่งปันสิ่งของให้บ้างก็จะเอาชนะใจได้

ส่วนคนที่มีฐานะใกล้เคียงกัน ขยันทำมาหากินเหมือนกัน จะเอาชนะได้ต้องรู้จักอดออมไว้ ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ก็จะมีฐานะดีกว่า

---

[๑] สำนวนเก่า

๖๑. น วิสๆ วิสมิจฺจาหุ ธนๆ สงฺฆสฺส อุจฺจเต
วิสๆ เอกๆ หนติ สพฺพๆ สๆฆสฺส สนฺตกๆ.

ผู้รู้มิได้เรียกยาพิษว่าเป็นพิษ แต่เรียกทรัพย์ของสงฆ์ว่าเป็นพิษ ยาพิษฆ่าคนให้ตายได้ชาติเดียว ส่วนทรัพย์ของสงฆ์ฆ่าคนได้ทุกชาติ

ยาพิษปราชญ์ห่อนร้อง ว่าพิษ
สงฆ์ทรัพย์สิ่งร้ายฤทธิ์ พิษแท้
สูญสิ้นเพราะยาพิษ เดียวชาติ
ใดลักทรัพย์สงฆ์แท้ พิษร้อนเสมออบาย [๑]

ยาพิษในโลกนี้มีหลายชนิด บางชนิดก็ทำให้ผู้ได้รับพิษนั้นหลง ยอมตกอยู่ในอำนาจให้เขาบงการ เช่น ยาเสพย์ติดบางชนิดก็ทำให้ผู้ได้รับพิษนั้นเสียชีวิตทันที บางชนิดก็มีสรรพคุณแก้พิษชนิดอื่น ยาพิษส่วนใหญ่มักมาในรูปของหวาน ของสวยงาม ของที่เย้ายวนใจให้อยากลองลิ้มรส ไม่ว่ายาพิษชนิดต่างๆ จะมีพิษร้ายแรงจนถึงแก่ชีวิตก็ตาม แต่ให้ถึงสิ้นชีวิตเพียงชาตินั้นๆ ชาติเดียวเท่านั้น ผู้มีปัญญาทั้งหลายจึงไม่อยากเรียกยาพิษเหล่านั้นว่าเป็นยาพิษ เพราะมียาพิษอื่นที่ร้ายแรงยิ่งกว่า ยาพิษที่ร้ายแรงที่สุดในที่นี้ คือ ทรัพย์สินที่เป็นส่วนกลางของสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นอาหารบิณฑบาต หรือ เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่เขามอบถวายสงฆ์ด้วยจิตศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ หากใครยักยอกเอาไปใช้สอยเป็นของส่วนตัว จะต้องได้รับวิบากกรรมอันทุกข์ร้อนในชาตินี้ เมื่อตายไปแล้วก็ต้องทนทุกข์ เช่นนั้นอีกหลายภพหลายชาติ

---

[๑] สำนวนเก่า

๖๒. **ชเวน ภทฺรํ ชานนฺติ พลีพทฺทญฺจ วาเหน**
ทุเหน เธนุ๋ ชานนฺติ ภาสมาเนน ปณฺฑิตํ.

จะรู้ว่าเป็นม้าดีเพราะวิ่งไว จะรู้ว่าเป็นโคแข็งแรงเพราะลากบรรทุกของหนักไหว จะรู้ว่าเป็นแม่โคดีเพราะน้ำนมมาก และจะรู้ว่าเป็นนักปราชญ์ เพราะคำเจรจาที่ประกอบด้วยประโยชน์

รู้ดีตุรงคด้วย รณแรง รวดแฮ
รู้ว่าโคงานแข็ง เมื่อใช้
โคนมเกษียรแสดง ดีเมื่อ รูดนา
รู้ว่าปราชญ์เปรื่องไซร้ เมื่อถ้อยคำแถลง [๑]

ทุกสิ่งในโลกนี้ล้วนมีคุณลักษณะเด่นให้สังเกตได้ เช่น ม้า จะรู้ได้ว่าเป็นม้าพันธุ์ดีเพราะมีลักษณะเด่นคือรูปร่างดีปราดเปรียวและวิ่งไวที่สุด โคใช้งาน จะรู้ว่าแข็งแรงจริง นอกจากร่างกายล่ำแล้วต้องลากเกวียนที่บรรทุกสัมภาระได้มากที่สุด แม่โคนม จะรู้ว่าเป็นโคนมพันธุ์ดีเมื่อให้น้ำนมมากที่สุด

นักปราชญ์ก็เช่นกัน จะรู้ว่ามีปัญญาจริงเมื่อเจรจาปราศรัย เพราะท่านกล่าวว่า ใครจะมีปัญญามากหรือน้อย ก็รู้ได้จากคำพูดนี่แหละ คำพูดที่ดีมีสาระ มีเหตุมีผล แสดงโทษของบาปอกุศล แสดงวิธีของการละเว้นจากบาปอกุศล แสดงคุณของบุญกุศล แสดงวิธีสร้างบุญกุศล แสดงวิธีรักษาจิตไม่ให้หวั่นไหวกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่างๆ พูดน้อมนำจิตใจให้ร่าเริงอาจหาญ กระตุ้นใจให้เกิดความเชื่อมั่น ให้เกิดความเห็นถูกต้อง

[๑] สำนวนเก่า

๖๓. **ธนมปฺปมฺปิ สาธูนํ กูเป วาริว นิสฺสโย**
พหุ์ อปิ อสาธูนํ น จ วารีว อณฺณเว.

ทรัพย์ของคนดีแม้มีประมาณน้อย ก็เป็นที่พึ่งของชนทั้งหลายได้ เหมือนน้ำสะอาดในบ่อ ส่วนทรัพย์ของคนชั่วแม้มีมาก ก็เป็นที่พึ่งไม่ได้ เหมือนน้ำเค็มเต็มทะเล

ทรัพย์สินบุรุษน้อย หนึ่งมี
ประโยชน์ดุจวารี บ่อน้อย
มีมั่งคั่งโภคี พาลพวก นั้นนา
จักพึ่งฤๅเท่าก้อย ดุจน้ำในชเล [๑]

ทรัพย์ในโลกนี้มี ๒ อย่าง คือ ทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายใน

ทรัพย์ภายนอกก็มี ๒ อย่าง คือ สังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่นำติดตัวไปได้ เช่น สร้อยแหวนเงินทองเป็นต้น และอสังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่ไม่สามารถจะนำติดตัวไปได้เพราะติดอยู่กับที่ เช่น ที่ดิน เรือกสวนไร่นา บ้านเรือน เป็นต้น

ทรัพย์ภายในมี ๗ อย่าง คือ **ศรัทธา** ความเชื่อในกรรมและผลของกรรม **ศีล** ละเว้นจากบาปอกุศล **หิริ** ละอายใจ **โอตตัปปะ** กลัวจะได้รับอกุศลวิบาก **พาหุสัจจะ** มีความรู้ติดตัว **จาคะ** เสียสละ **ปัญญา** รู้จริงและเข้าใจ

ในโลกนีติบทนี้ ท่านหมายถึงทรัพย์ภายนอกว่า ถ้าเป็นทรัพย์ของคนดีแม้จะน้อย ก็มีประโยชน์ เหมือนน้ำในบ่อที่ใสสะอาด ส่วนทรัพย์ของคนไม่ดีแม้จะมาก ก็ไม่เป็นประโยชน์ เหมือนน้ำในทะเล

---

[๑] สำนวนเก่า

๖๔. **นชฺโช ปิวนฺติ โน อาปํ รุกฺขา ขาทนฺติ โน ผลํ**
วสฺสนฺติ กฺวจิ โน เมฆา ปรตฺถาย สตํ ธนํ.

แม่น้ำมิได้ดื่มน้ำเอง ต้นไม้มิได้กินผลเอง เมฆฝนมิได้เลือกที่ตก ทรัพย์ของคนดีย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

น่านน้ำฤๅห่อนกล้ำ กลืนชล เองแฮ
พฤกษชาติห่อนหวงผล เสพสร้อง
จอมเมฆไป่หวงฝน ภักษ์เสพ เสียนา
ปราชญ์ห่อนหวงทรัพย์ป้อง เปิดให้เป็นทาน [๑]

ชื่อว่าคนดี มักบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอยู่เป็นปรกติ หากคนดีมีทรัพย์ภายนอกก็จะเสียสละบางส่วนเพื่อสงเคราะห์เกื้อกูลสาธารณชนบ้าง เพื่อสงเคราะห์บุคคลบ้าง ด้วยพิจารณาเห็นว่า ทรัพย์ที่ตนมีอยู่นี้ ได้มาจากผลของการสละทรัพย์เพื่อผู้อื่นในอดีต จึงควรสละทรัพย์เช่นนี้ให้ยิ่งๆขึ้นไปอีกเพื่ออิฏฐผลในวันข้างหน้า หากคนดีมีแต่ทรัพย์ภายในก็จะอาศัยทรัพย์นั้นเสียสละตนเองเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มากด้วยการใช้กำลังช่วยเหลือการงานบ้าง ด้วยคำแนะนำตักเตือนบ้าง ด้วยความห่วงใยปรารถนาดีต่อผู้อื่นบ้าง

ท่านจึงยกอุปมาว่า แม่น้ำจะไม่ดื่มน้ำเสียเอง ต้นไม้ก็ไม่ได้กินผลของตนเอง ฝนก็ไม่ได้เลือกที่ตกเอง ฉันใด คนดีไม่ว่าจะมีทรัพย์น้อยหรือมาก ก็จะไม่ใช้จ่ายเพื่อบริโภคเสียเอง แต่มักจะนึกถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เป็นหลัก

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๓๗

๖๕. อปฺปตฺเถยฺยํ น ปตฺเถยฺย อจินฺเตยฺยํ น จินฺตเย
ธมฺมเมว สุจินฺเตยฺย กาลํ โมฆํ น อจฺจเย.

ไม่ควรปรารถนาสิ่งที่ไม่ควรปรารถนา ไม่ควรคิดถึงสิ่งที่ไม่ควรคิดถึง ควรคิดแต่สิ่งที่ควรเป็นไปได้เท่านั้น ไม่ควรปล่อยเวลาให้สูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์

สิ่งใดบ่ควรได้ อย่าหวัง
บ่คู่คิดอย่าฟัง จิตเล้า
เร่งคิดที่ควรจัง จิตแน่ นะพ่อ
อย่าปรารถนาการเศร้า เปล่าสิ้นสูญฝัง [๑]

ภาวะความเป็นคนดีกับคนไม่ดีนั้นย่อมแตกต่างกันอย่างเด่นชัด คนที่มีวุฒิภาวะบ่งบอกถึงความเป็นคนดี มีแนวโน้มว่าจะเป็นคนดี มีลักษณะดังนี้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ไม่ควรปรารถนา เพราะจะเป็นสาเหตุแห่งการปองร้ายเบียดเบียนกันจนสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน หรืออาจเป็นภาระหนักเกินกำลังที่ตนจะรับไหว ปรารถนาแต่สิ่งที่ดีและควรปรารถนา เพราะจะเป็นประโยชน์และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ไม่คิดถึงสิ่งที่ไม่ควรคิดถึง เพราะจะทำให้รื้อฟื้นความหลังที่ขมขื่นชิงชังกัน ควรคิดถึงสิ่งที่เหมาะสม เพื่อจะสร้างสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน ด้วยความรักความห่วงใยต่อกัน

ไม่ปล่อยเวลาให้สูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ ใช้เวลาทุกนาทีให้คุ้มค่า โดยสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนและส่วนรวม

---

[๑] สำนวนเก่า

๖๖. **อจินฺติตมฺปิ ภวติ จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ**
น หิ จินฺตามยา โภคา อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา. [๑]

สิ่งที่คิดไม่ถึงอาจบังเกิดขึ้นได้ สิ่งที่คิดเอาไว้ก็อาจเสื่อมไปได้ ทรัพย์สมบัติจะเกิดขึ้นแก่หญิงหรือชาย มิใช่เพราะเพียงคิดเอาอย่างเดียว

ทรัพย์สิ่งใดไป่ได้คิด กลับมูล
ที่คิดกลายกลับสูญ เสื่อมม้วย
สมบัติจักไพบูลย์ เพราะคิด ใยพ่อ
หญิงบุรุษลอบเกียจด้วย ยากแท้ทางเข็ญ [๒]

คนในโลกนี้ บางคนก็ขยันทำมาหากิน ใช้ความรู้ความสามารถที่มีดิ้นรนทุกอย่าง แม้จะดิ้นรนทุกวิถีทางแล้ว บางคนก็ประสบผลสำเร็จ บางคนก็ไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ทุกคนก็ยังมีความหวังว่าอยากมั่งมีเงินทอง อยากให้กิจการงานที่ทำอยู่นั้น มีความเจริญและมั่นคงยิ่งๆขึ้นไป

แต่ยังมีอีกหลายคนในโลกนี้ มีความสามารถทำได้เพียงสร้างความหวัง มีชีวิตอยู่ได้เพราะความหวัง ความหวังบางอย่างก็มีเหตุมีผลน่าหวัง บางอย่างก็เป็นความหวังลมๆแล้งๆ เพียงสร้างความหวังอันเลอเลิศขึ้นในความคิดก็มีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ไม่ดิ้นรน ไม่ขวนขวาย ไม่หาช่องทางทำมาหากิน ไม่เก็บออมไว้เพื่อใช้จ่ายในคราวจำเป็น คนเหล่านี้ย่อมไม่ถึงความเจริญ เพราะท่านกล่าวไว้อย่างมีสาระว่า สิ่งที่หวังใจไว้อาจเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่คาดไม่ถึงอาจเกิดขึ้นมาแทน ผู้ขวนขวายเท่านั้นจึงจะดำรงอยู่ได้ อย่าเอาแต่หวัง

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๗/๑๓๙ [๒] สำนวนเก่า

๖๗. **อสนฺตสฺส ปิโย โหติ สนฺเต น กุรุเต ปิยํ**
อสตํ ธมฺมํ โรเจติ ตํ ปราภวโต มุขํ. [๑]

คนเป็นที่รักของคนชั่ว คนไม่ทำคนดีให้รักใคร่ คนชอบใจลัทธิของคนชั่ว นั่นเป็นเหตุแห่งความเสื่อม

แรงรักพาลพวกเข้า ทรชน
ไป่รักสัปบุรุษผล แผ่ให้
พึงใจร่วมเรียนมนต์ พาลภักดิ์
สามสิ่งนี้ว่าไว้ ชั่วชี้ฉิบหาย [๒]

กล่าวถึงคนดีและลักษณะของคนดีก็มากแล้ว ใครๆก็สามารถปฏิบัติตามได้ ย่อมทำตนให้เป็นคนดีได้ไม่ช้าก็เร็ว

แต่คนเหล่านี้ไม่มีโอกาสเป็นคนดีกับเขาเลย เข้าถึงความเสื่อมอย่างเดียว คือ

๑. คนทำตัวให้เป็นที่รักที่พอใจของคนชั่ว ซึ่งมีแต่คนที่ชอบทำแต่กรรมชั่วเท่านั้น ที่จะเป็นที่รักที่พอใจของคนชั่ว คนทำความดีหาเป็นเช่นนั้นไม่

๒. คนไม่พยายามทำตัวให้เป็นที่รักที่พอใจของคนดี ไม่เชื่อฟัง ไม่ทำตามคำแนะนำสั่งสอนของคนดี ทำตามแต่คำแนะนำของคนชั่ว

๓. คนชอบลัทธิแนวคิดของคนชั่ว มีความเห็นด้วย คล้อยตาม สนับสนุนการกระทำนั้นด้วย คิดและพูดตามแนวคิดของคนชั่วนั้น

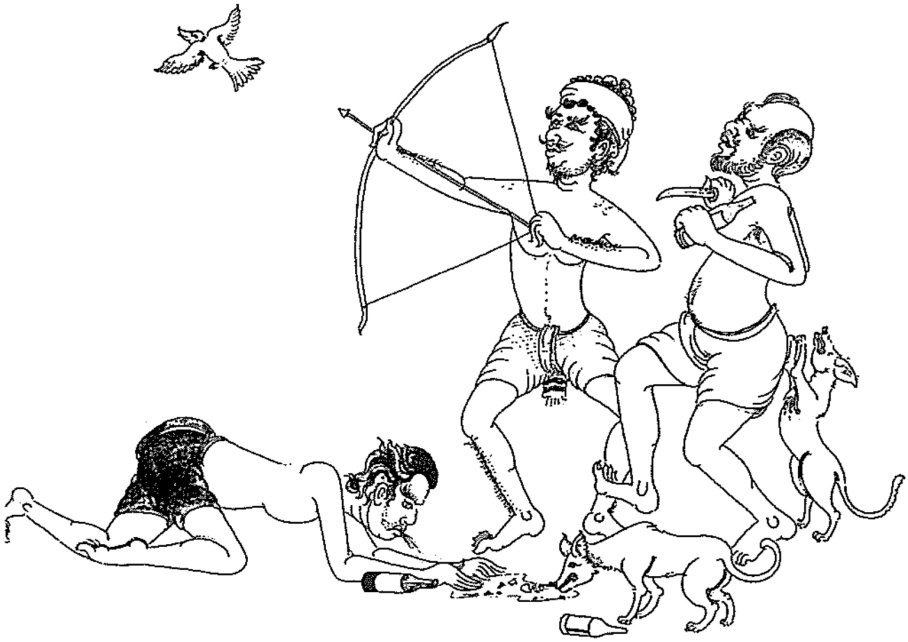
สุชนกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.
หมวดคนดี จบ

---

[๑] ขุ.สุ. ๒๕/๙๔ [๒] สำนวนเก่า

๓

ทุชชนกัณฑ์ หมวดคนพาล

๖๘. อติปฺปิโย น กาตพฺโพ ขโล โกตูหลํ กโร
สิรสา วหมาโนปิ อฑฺฒปูโร ฆโฏ ยถา.

ไม่ควรทุ่มเทความรักให้คนชั่วที่เคยก่อความวุ่นวายมาแล้ว เพราะจะเหมือนเอาหม้อที่มีน้ำครึ่งหม้อเทินไว้บนศีรษะ (จะกระฉอกรดตนให้เปียกได้)

อย่าปองรักร่วมด้วย คนพาล
ก่อกุลาหลหาล หึกห้ำ
ดุจหม้อพร่องชลฉาน ฉอกรด เศียรแฮ
เดินยิ่งเร็วยิ่งซ้ำ ซุดน้ำในทนาน [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านเตือนคนดีทั้งหลายว่า อย่าทุ่มเทความรัก ความเอาใจใส่ การสนับสนุน ความเกื้อกูล ความไว้วางใจ ให้แก่คนชั่วทั้งหลายที่เคยทำผิดต่อเรา เคยกลั่นแกล้งเบียดเบียน เคยหักหลัง เคยกล่าวตู่ใส่ร้าย เคยฉ้อโกงหลอกลวง เคยทอดทิ้งยามลำบาก เคยปฏิเสธคำอ้อนวอนขอร้อง แม้จะไม่ทำเช่นนี้กับเรา แต่เคยทำกับคนอื่นมาแล้ว ก็ไม่ควรให้ร่วมงาน เพราะเมื่อช่วยเหลือแล้ว มีแต่จะนำความยากลำบากมาให้ มีโอกาสเขาก็จะเหยียบย่ำเราเพื่อเอาตัวรอด เปรียบเหมือน การเอาหม้อน้ำที่พร่องเทินไว้บนศีรษะ ย่อมจะหกรดศีรษะให้เปียกได้

แต่อย่าทำร้าย กล่าวร้าย และคิดร้ายต่อเขาเลย เพราะเขาเป็นเช่นนั้น ก็นับว่าเสวยอกุศลวิบากกรรมมากพอแล้ว จงแผ่เมตตาให้เขาดีกว่า

---

[๑] สำนวนเก่า

๖๙. สปฺโป ทุฏฺโจ ขโล ทุฏฺโจ สปฺโป ทุฏฺจตโร ขโล
มนฺโตสเธหิ โส สปฺโป ขโล เกนุปสมฺมติ.

อสรพิษและคนชั่ว ก็จัดว่าร้ายกาจนัก แต่คนชั่วนับว่าร้ายกาจกว่าอสรพิษ พิษของอสรพิษใช้มนต์หรือยาก็รักษาได้ ส่วนพิษของคนชั่วนั้นจะใช้อะไรแก้ได้เล่า

เงี้ยวง่านกอดพิษร้าย ราวใด
พาลพิษเจ็บสุดใจ ยิ่งล้าน
พิษงูเล็กปัดไป ยากอบ แก้นา
ยาเวทห่อนทานต้าน ต่อด้วยพิษชน [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านเปรียบคนพาลว่าร้ายกาจเหมือนอสรพิษ แต่คนพาลมีพิษร้ายกาจกว่า เพราะว่าบรรดาพิษของสัตว์ที่มีพิษทั้งหลาย เช่น งู ตะขาบ แมงป่อง ผึ้ง หรือสัตว์ที่มีพิษทุกชนิด พิษของงูจัดว่าร้ายแรงที่สุด สามารถปลิดชีพของผู้ถูกกัดได้อย่างฉับพลัน แม้จะร้ายแรงขนาดนั้น แต่ก็ยังพอมีสรรพคุณของยาแก้พิษบรรเทาและรักษาได้ หรือใช้อานุภาพของเวทมนต์คาถา หรือใช้พลานุภาพของการตั้งสัจวาจาอธิษฐานระงับพิษนั้นได้ ส่วนคนชั่วนั้น มีสารพัดพิษ กัดไปทั่วไม่เลือกหน้า กัดได้แม้แต่ผู้เคยให้อุปการคุณ เมื่อใครถูกพิษของคนชั่วเข้าแล้ว ไม่มียาขนานใด หรือเวทมนต์ใด ที่จะใช้ป้องกันและบรรเทารักษาได้ มีแต่จะถึงความพินาศอย่างเดียว ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พิษของคนชั่วนั้น ร้ายกาจกว่าพิษของอสรพิษหลายเท่านัก

---

[๑] สำนวนเก่า

๗๐. โย พาโล มญฺญตี พาลฺยํ ปณฺฑิโต วาปิ เตน โส
พาโลว ปณฺฑิตมานี ส เว พาโลติ วุจฺจติ.[๑]

คนพาล รู้ตนว่าเป็นคนพาล พอจะเป็นบัณฑิตอยู่บ้าง คนพาลเข้าใจตนว่าเป็นบัณฑิต นั่นแหละเรียกว่าพาลแท้

พาลใดเดียงใจแจ้ง ตนพาล
นับว่าปราชญ์ใจบาณ- ฑิตแท้
พาลใดยกตัวท่าน เทียมปราชญ์
ชี้เช่นพาลนั้นแน่ ถ่อยแท้คนพาล [๒]

คนพาลและบัณฑิต ย่อมเป็นคนละคน ไม่ปะปนกัน ความเป็นพาลและความเป็นบัณฑิตก็ไม่ได้มีอยู่ในคนคนเดียวกัน คนพาลชอบใฝ่ต่ำ งานที่ทำ คำที่พูด จิตที่คิด ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อม เพื่อการทำลาย ส่วนบัณฑิตไม่ใฝ่ต่ำ งานที่ทำ คำที่พูด จิตที่คิด ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ เพื่อสร้างสรรค์

ชื่อว่าคนพาล คือผู้มีปรกติทำแต่บาปอกุศล เบียดเบียนคุกคาม ฉกฉวย ฉ้อโกง ละเมิดธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม หยาบกระด้าง โกหก หลอกลวง ยุยงให้แตกสามัคคี หยาบคาย ฟุ้งเฟ้อ อาฆาตจองเวร หลงผิด แต่ก็ยังมีพาลบางคน ที่ความเป็นพาลมีน้อยเบาบาง พอสำนึกรู้ได้ว่าตนเป็นพาล และกำลังเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หันมาพัฒนากาย วาจา ใจ ให้ดีขึ้น นับว่ายังพอเป็นบัณฑิตได้บ้าง ส่วนคนพาลที่เข้าใจผิดคิดว่าตนเป็นบัณฑิต อวดรู้ อวดดี คิดการณ์ใหญ่ อยากเป็นผู้นำ นั่นแหละนับว่าเป็นพาลแท้จริง

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๖๓ [๒] สำนวนเก่า

๗๑. มธุวา มญฺญตี พาโล ยาว ปาปํ น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจตี ปาปํ อถ ทุกฺขํ นิคจฺฉติ.[๑]

ตราบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผล คนพาลยังเข้าใจว่าบาปหอมหวานเหมือนน้ำผึ้ง แต่เมื่อบาปให้ผล เขาย่อมได้รับทุกขเวทนาสาหัส

ตราบใดบาปเบื้องหน้า ไป่เตือน
พาลเสพบาปนั้นเหมือน เสพผึ้ง
ปางใดบาปมาเยือน ยังอาต มานา
ทนวิบากตรากตรึ้ง คาบนั้นเห็นผล [๒]

อกุศลกรรมทั้งหลาย เป็นของหวานสำหรับคนพาล แม้ยังไม่ได้ทำ ก็หอมหวลยั่วยวนให้ใฝ่หา ให้อยากเห็น อยากทำ เมื่อเห็นแล้ว ทำแล้ว ก็มีความสุข พึงพอใจ ตราบใดบาปที่ทำไว้นั้นยังไม่ส่งผล ก็คิดว่าบาปไม่มี สิ่งที่ทำนั้นไม่เป็นบาป เมื่อใดบาปที่ทำนั้นให้ผลที่เจ็บแสบร้อนแรง จึงรู้ว่ามันผิด เห็นว่าบาปมีจริง แต่ก็สายเกินกว่าจะแก้ไขได้

บุรุษใจบาปผู้หนึ่ง ไม่เชื่อฟังคำห้ามปรามของมารดา แต่กลับใจหยาบตบตีมารดาและด่าว่าเป็นมารขัดขวางความเจริญ แล้วออกเดินทางไปแสวงโชค ประสบเคราะห์กรรมสิ้นชีวิต ไปเกิดเป็นเปรตในอบายภูมิ เปรตทั้งหลายกำลังเสวยวิบากกรรมได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส ถูกกงจักรคมกริบปั่นอยู่บนศีรษะ แต่เปรตใจหยาบนี้กลับมองเห็นเป็นดอกบัวที่สวยงามและมีกลิ่นหอม จึงขอกงจักรมาวางไว้บนศีรษะของตน นี่แหละ คนที่เห็นกงจักรเป็นดอกบัว หลังจากนั้นเขาจะเป็นอย่างไร เพราะวิบากกรรมรออยู่

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๖๙ [๒] สำนวนเก่า

๗๒. น สาธุ พลวา พาโล สหสา วินฺทเต ธนํ [๑]
กายสฺส เภทา ทุปฺปญฺโญ นิรยํ โสปปชฺชติ.

คนมีอำนาจแต่เป็นคนพาลคงไม่ดีแน่ เพราะจะใช้อิทธิพลแสวงหาทรัพย์ นับว่าเป็นคนโง่เขลา เมื่อตายไปแล้วย่อมตกนรก

พาลซื่อลือยศเปลื้อง ไป่งาม
สมทรัพย์ใดโดยหยาม หยาบแท้
ทำลายละรูปนาม นฤชีพ
ปฏิสนธิ์นรกแล้ ทุกข์ล้นเหลือแสน [๒]

ประเทศที่ไม่น่าอยู่ คือ ประเทศที่แห้งแล้งไม่มีแหล่งน้ำและมีคนพาลเป็นผู้นำ ประเทศที่แห้งแล้งยังพอทนอยู่ได้ แต่ประเทศที่มีผู้นำเป็นคนพาลย่อมไม่น่าอยู่ เมื่อทราบข่าวก็ไม่ควรเดินทางไป หากจำเป็นต้องเดินทางผ่านก็อย่าแวะพัก หรืออยู่ที่นั่นมาก่อนก็ควรย้ายหนี เพราะผู้นำเป็นคนพาลย่อมนำพาประเทศชาติให้ล่มสลาย แม้จะยังไม่ล่มสลาย ก็บ่อนทำลาย ใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม ใช้อิทธิพลข่มเข็ญบังคับ เอารัดเอาเปรียบ คดโกง ใช้อำนาจแสวงหาทรัพย์ เกียรติยศและชื่อเสียงด้วยการทุจริตประพฤติมิชอบ

ส่วนประเทศใดยังสงบสุข ก็ให้ช่วยกันระวัง ป้องกันอย่าให้คนชั่วขึ้นเป็นใหญ่และมีอำนาจ เพราะจะนำพาไปสู่ความวิบัติ แล้วพยายามสนับสนุนให้คนดีขึ้นเป็นใหญ่และมีอำนาจ จะได้นำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญมั่นคง แม้จะยังไม่มีคนดี ก็ควรส่งเสริมบุตรหลานให้เป็นคนดี จะได้เป็นผู้นำที่ดีในวันหน้า

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๗/๙๐ [๒] สำนวนเก่า

๗๓. **ฆเร ทุฏฺโ มูสิโก จ วเน ทุฏฺโ จ วานโร**
สกุเณ จ ทุฏฺโ กาโก นเร ทุฏฺโ จ พฺราหฺมโณ.

หนูเป็นตัวร้ายในเรือน ลิงป็นตัวร้ายในป่า กาเป็นตัวร้ายในหมู่นก และนักบวชเป็นตัวร้ายในหมู่ชน

ชาติหนูอยู่เหย้าแล้ว ทำลาย
วานรอยู่ไม้หมาย มุ่งล้าง
กากับนกฤๅอาย จับจิก กันนา
พราหมณ์พวกใจกระด้าง เดือดร้ายนรชน [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านแสดงผู้ร้ายไว้ ๔ จำพวก คือ หนู ลิง กา และนักบวช

หนูชอบกัดทำลายข้าวของในเรือนให้เสียหาย ท่านจึงกล่าวว่าเป็นผู้ร้ายในเรือน โดยเฉพาะเรือนที่เจ้าของปล่อยข้าวของให้รกรุงรัง ไม่เก็บให้เรียบร้อย จึงถูกหนูกัดแทะให้เสียหาย แม้หนูเองก็นึกว่าสิ่งของนั้นเจ้าของทิ้งเสียแล้ว จึงกัดเอาบางส่วนที่เป็นประโยชน์ไปสร้างรังให้ลูกน้อย

ลิงซึ่งดูรูปร่างหน้าตาละม้ายคล้ายคน แต่ไม่มีปัญญาในการสร้างที่อยู่อาศัย มิหนำซ้ำยังชอบทำลายที่อยู่ของสัตว์อื่น ลิงจึงเป็นตัวร้ายในป่า

กามีลักษณะด้วยเพราะตัวดำ จึงชอบไล่จิกตีนกชนิดอื่นที่มีความสวยงามกว่า กาจึงเป็นตัวร้ายของนกทั้งหลาย

นักบวชอาศัยหมู่ชนผู้มีศรัทธาเลี้ยงชีพ เป็นผู้ไม่ฉลาดและทุศีลจึงทำลายศรัทธานั้น เพราะเห็นแก่ลาภสักการะ นักบวชจึงนับว่าเป็นผู้ร้ายในหมู่ชน

---

[๑] สำนวนเก่า

๗๔. **ทีฆา ชาครโต รตฺติ ทีฆํ สนฺตสฺส โยชนํ**
ทีโฆ พาลาน สํสาโร สทฺธมฺมํ อวิชานตํ.[๑]

ราตรีเดียวก็ยาวนานสำหรับผู้นอนไม่หลับ ทางโยชน์เดียวก็ยาวไกลสำหรับผู้เมื่อยล้า สังสารวัฏก็ยาวนานสำหรับคนพาลผู้ไม่รู้แจ้งพระสัทธรรม

คนตื่นคืนหนึ่งช้า จริงเจียว
มล้านวิถีโยชน์เดียว ดุจร้อย
สงสารหมู่พาลเทียว ทางเนิ่น นานนา
เพราะบ่เห็นธรรมน้อย หนึ่งให้เป็นคุณ [๒]

ความยาวนานเนิ่นช้าย่อมมีแก่คน ๓ จำพวกต่อไปนี้

คนนอนไม่หลับ เพราะโลภอยากได้ทรัพย์ของคนอื่น หรือถูกราคะกิเลสรุมเร้าจิตใจให้ฟุ้งซ่าน เพราะโทสะขัดเคืองใจในงาน ญาติมิตร และบริวารที่ไม่ได้ดั่งใจ เพราะโมหะลุ่มหลงมัวเมาในสิ่งไม่เป็นประโยชน์ แม้เพียงราตรีเดียวก็ยาวนาน

คนหมดแรงเมื่อยล้า ท้อแท้ สิ้นหวัง ค้าขายขาดทุน ลงมือทำอะไรไม่เคยประสบผลสำเร็จ ระยะทางแม้เพียงโยชน์เดียวก็ช่างยาวไกลเหลือเกิน

คนพาล มัวแต่ทำบาปกรรม หลงใหลและยึดติดในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงไป ถูกราคะ โทสะ โมหะ รุ่มเร้าจิตให้ตกต่ำ ปัญญาที่จะเห็นความเป็นจริงแม้แต่น้อยก็ไม่มี จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอันแสนจะยาวไกลนี้ไปอีกตราบนานเท่านาน

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๖๐ [๒] สำนวนเก่า

๗๕. ติลมตฺตํ ปเรสฺว อปฺปโทสญฺจ ปสฺสติ
นาฬิเกรมฺปิ สโทสํ ขลชาโต น ปสฺสติ.

คนพาลเห็นโทษของผู้อื่นแม้เล็กน้อยเท่าเมล็ดงา แต่ความชั่วของตนใหญ่โตเท่าลูกมะพร้าวก็มองไม่เห็น

โทษท่านผู้อื่นเพี้ยง เมล็ดงา
ปองติฉินนินทา ห่อนเว้น
โทษตนเท่าภูผา หนักยิ่ง
ป้องปิดคิดซ่อนเร้น เรื่องร้ายหายสูญ [๑]

ลักษณะของคนพาลมีอีกหลายประการ เช่น การคอยจ้องจับผิดผู้อื่น หาข้อตำหนิผู้อื่น แม้ผู้อื่นจะมีคุณสมบัติไม่บกพร่องให้ตนจับผิดได้ ก็หาเรื่องกลั่นแกล้งให้มีความผิด ถ้ากลั่นแกล้งไม่ได้ก็กล่าวตู่ใส่ความต่างๆ นานา ติฉินนินทา ขุดคุ้ยเรื่องราวเสียหายในอดีตขึ้นมาเปิดโปง เหล่านี้ล้วนเป็นการกระทำที่ลบหลู่ดูหมิ่นผู้อื่น คนดีทั้งหลายรังเกียจ

โลกนีติบทนี้จึงกล่าวถึงลักษณะของคนพาลไว้ว่า ธรรมดาคนพาลเฝ้าแต่เพ่งเล็งจ้องจับผิดผู้อื่น ความผิดของคนอื่นแม้จะมีเพียงเล็กน้อยเท่าเมล็ดงา คนพาลก็มองเห็น และนำมาเปิดเผยให้อับอาย ส่วนความผิดของตนแม้จะมีมากและยิ่งใหญ่เท่าลูกมะพร้าว ซึ่งมีขนาดใหญ่โตกว่าเมล็ดงาหลายร้อยเท่า คนพาลก็มองไม่เห็น แม้จะเห็นก็พยายามปกปิดไว้ไม่ให้ผู้อื่นรู้ เพราะคิดว่าผู้อื่นเป็นพาลเหมือนตนที่รู้ความผิดอะไรๆแล้ว จะเที่ยวโพนทนาให้อายไปทั่ว

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๗๐

๗๖. นตฺตโทสํ ปเร ชญฺญา ชญฺญา โทสํ ปรสฺส ตุ
คุยฺเห กุมฺโมว องฺคานิ ปรโทสญฺจ ลกฺขเย.

คนพาลไม่ให้ผู้อื่นรู้ความผิดของตน ชอบรู้แต่ความผิดของผู้อื่น ซ่อนความผิดของตนไว้ คอยแต่จับผิดผู้อื่น เหมือนเต่าซ่อนอวัยวะของตนไว้ในกระดอง ฉะนั้น

โทษตนงำเงื่อนไว้ ห่อนแถลง
โทษท่านเก็บมาแจง ดุจเบี้ย
ตัวเต่าสี่ตีนแฝง หัวหนึ่ง ซ่อนนา
หยิบกล่าวแต่โทษเหี้ย มุขเท้ารุงรัง [๑]

โลกนีติบทนี้ก็เหมือนกับบทก่อน แต่ท่านได้ยกอุปมามาเปรียบเทียบให้เห็นจริงด้วย เต่าคือสัตว์ที่ท่านยกมาเปรียบกับคนพาล เพราะมีลักษณะเหมือนกัน คือชอบซ่อนสิ่งที่คิดว่ารกรุงรังไว้

คนพาลชอบปกปิดข้อบกพร่องของตนไว้ไม่ให้ผู้อื่นรู้เห็น แต่ชอบเข้าไปรู้เห็นความผิดของผู้อื่น ตนเองทำผิดก็ปิดบังอำพรางไว้ คอยจ้องจับผิดแต่คนอื่น ตนเองขี้เหร่ก็ไม่เคยพูดถึง เห็นคนอื่นขี้เหร่กลับนำมาตำหนิให้ใครต่อใครฟัง พยายามหาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อนความผิดของตน

เปรียบเหมือนเต่ามี ๔ ขาเหมือนสัตว์ทั่วไป พอพบสัตว์อื่นก็หดขาของตนซ่อนไว้ในกระดอง แล้วตำหนิสัตว์อื่นว่า มีขามากเกินไป จะไปไหนมาไหน ขาก็เกะกะรุงรังไปหมด

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๓๖๘

๗๗. **ปณฺฑิตสฺส ปสํสาย ทณฺโฑ พาเลน ทียเต**
ปณฺฑิโต ปณฺฑิเตเนว วณฺณิโตว สุวณฺณิโต.

บัณฑิตถูกคนพาลสรรเสริญ ถือว่าเป็นการลงโทษ ส่วนบัณฑิตถูกบัณฑิตด้วยกันสรรเสริญ จึงเป็นการสรรเสริญแท้

ชนพาลเพียงส้องสรร- เสริญบัณ ฑิตแฮ
คือหนึ่งให้ลงทัณฑ์ ท่านแท้
บัณฑิตสรรเสริญกัน คำท่าน นั้นนา
นับว่าพรรณิตแล้ ถ่วงแท้สรรเสริญ [๑]

การยกย่องสรรเสริญกัน มีอยู่ทั่วทุกสังคม ทุกระดับชนชั้น คนดีมักจะยกย่องสรรเสริญผู้อื่นด้วยความจริงใจไม่มีเลศนัย ไม่ใช่การประจบเอาใจ ไม่หวังผลเป็นอื่น เห็นว่าเป็นคนดีจริง มีคุณสมบัติควรแก่การสรรเสริญ จึงสรรเสริญ เพื่อแสดงความเห็นด้วย เพื่อให้กำลังใจ เพื่อยกย่องให้คนดีปรากฏ

ส่วนคนพาลมักจะสรรเสริญผู้อื่นเพื่อยุยงให้เหิมเกริม เพื่อประจบเอาใจ แม้ผู้นั้นจะมีคุณสมบัติไม่ควรแก่การสรรเสริญก็ตาม คนพาลก็จะสรรเสริญอยู่อย่างนั้น ด้วยหวังว่าเขาจะเห็นเราสำคัญ เขาจะระลึกถึงเรา เมื่อเขาเป็นใหญ่ได้ดีแล้ว เขาจะเกื้อกูลเรา

ท่านจึงกล่าวว่า การสรรเสริญของคนพาลนั้น เป็นการสรรเสริญเพื่อทำลาย ใครหลงคำสรรเสริญของคนพาลก็จะพบกับความล่มจมในวันหน้า ส่วนการสรรเสริญของคนดี เป็นการสรรเสริญเพื่อสร้างสรรค์จริง ๆ

---

[๑] สำนวนเก่า

๗๘. **ลุทฺธํ อตฺเถน คณฺเหยฺย ถทฺธํ อญฺชลิกมฺมุนา**
ฉนฺทานุวุตฺติยา มุฬฺหํ ยถาภูเตน ปณฺฑิตํ.

ควรยึดใจคนโลภไว้ด้วยการให้ผลประโยชน์ ควรยึดใจคนจองหองไว้ด้วยการนอบน้อม ควรยึดใจคนเขลาไว้ด้วยการคล้อยตาม และควรยึดใจบัณฑิตไว้ด้วยความจริง

ผู้โลภโลมจิตได้ โดยทรัพย์
ผู้หยาบหยิ่งคำนับ ชอบหน้า
ผู้หลงเร่งรับ ฤๅขัด ใจแฮ
ผู้ปราชญ์เปรมใจอ้า เพราะอ้างสัตย์สนอง [๑]

เมื่อจะผูกสัมพันธไมตรีจิตเป็นมิตรกับใครก็ควรพิจารณาดูว่าเขาเป็นคนเช่นไร ถ้าเป็นคนโลภเห็นแก่ได้ ก็ควรยึดเหนี่ยวจิตใจเขาไว้ด้วยการแบ่งปันผลประโยชน์ให้ตามสมควร และรู้จักเผื่อแผ่ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ถ้าเป็นคนจองหอง ถือยศถือศักดิ์ หรืออวดอำนาจ ก็ควรยึดเหนี่ยวจิตใจเขาไว้ด้วยการแสดงคารวะนอบน้อม มืออ่อนปากหวาน ถ้าเป็นคนโง่เขลาเอาแต่ใจตน ควรยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ด้วยการเห็นด้วยคล้อยตามไม่ขัดแย้ง ถ้าเป็นบัณฑิตก็ควรยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ด้วยการทำจริง พูดจริง และมีความจริงใจถือสัตย์

ทุชฺชนกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.
หมวดคนพาล จบ

---

[๑] สำนวนเก่า

๔

มิตตกัณฑ์ หมวดมิตร

๗๙. **หิตกาโร ปโร พนฺธุ พนฺธูปิ อหิโต ปโร**
อหิโต เทหโช พฺยาธิ หิตํ อารญฺญโมสธํ.

แม้จะเป็นคนอื่น หากเกื้อกูลกันก็นับเป็นญาติ แม้จะเป็นญาติหากไม่เกื้อกูลกันก็นับว่าเป็นคนอื่น เชื้อโรค แม้จะเกิดในร่างกายก็ไม่มีประโยชน์อะไร ยาสมุนไพร แม้จะเกิดในป่ากลับมีประโยชน์กว่า

ผู้อื่นแม้ประโยชน์ไซร้ เสมอมิตร
มิตรประทุษทำจิต เจ็บซ้ำ
กายกับพยาธิชิด ใครชอบ เลยนา
รุกขชาติในป่าล้ำ เลิศให้เป็นยา [๑]

โลกนีติบทนี้ มี ๒ จำพวก คือ ญาติสาโลหิต และญาติธรรม

ญาติสาโลหิต คือ ผู้นับเป็นญาติกันโดยสายเลือด มี ๗ ชั่วโคตร คือ ทวด ปู่ พ่อ ตัวเรา ลูก หลาน เหลน ญาติสาโลหิตทั้ง ๗ นี้ เมื่อยังหมั่นไปมาหาสู่กันอยู่ ยังสงเคราะห์ อนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันอยู่ ยังเคารพนับถือกันอยู่ ก็นับว่าเป็นญาติกันอยู่ ผู้อื่นแม้ไม่ใช่สายเลือดเดียวกัน เมื่อมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน เคารพนับถือกัน ก็จัดว่าเป็นญาติ เพราะสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ยามทุกข์ยากลำบาก แต่หากญาติสาโลหิตผู้ไม่มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ไม่เคารพนับถือกัน ก็นับว่าไม่ใช่ญาติ เปรียบเหมือนพยาธิแม้จะอยู่ในร่างกายก็ไม่มีประโยชน์ ส่วนยาสมุนไพรแม้จะอยู่ในป่าดงห่างไกลกลับมีประโยชน์ดีกว่า

ญาติธรรม คือ ผู้ที่เคารพนับถือกันโดยธรรม เกื้อกูลกันโดยธรรม

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๒๙

๘๐. ปโรกฺเข คุณหนฺตารํ ปจฺจกฺเข ปิยวาทินํ
วชฺเชยฺย ตาทิสํ มิตฺตํ วิสกุมฺภเ ยถา มธุ.

เพื่อนคนใด ลับหลังตั้งนินทา ต่อหน้ากลับสรรเสริญ ควรเว้นเพื่อนเช่นนั้นเสีย เหมือนเว้นน้ำผึ้งที่อยู่ในหม้อยาพิษ

ลับหลังคุณขุดล้าง นินทา
สบพักตร์กล่าวโอภา เพริศพริ้ง
มิตรใดตั้งนินทา มันใช่ มิตรแฮ
ใครเสพดุจน้ำผึ้ง คลุกเคล้ายาตาย [๑]

ระหว่างน้ำผึ้งกับยาพิษจะเลือกอะไร ทุกคนคงต้องเลือกเอาน้ำผึ้ง แต่น้ำผึ้งนั้นมียาพิษเจือปนอยู่ เมื่อรู้ควรทิ้งหรือหลีกเว้นเสียให้ไกล ฉันใด

เพื่อนก็เช่นกัน หากอยู่ลับหลังตั้งนินทา เรื่องนอกบ้านก็นำมาติฉินนินทา เรื่องในบ้านก็นำมาติฉินนินทา อ้วนก็นินทา ผอมก็นินทา สูงก็นินทา เตี้ยก็นินทา ดำก็นินทา ขาวก็นินทา นินทาได้ทุกเรื่อง แต่พออยู่ต่อหน้ากลับชื่นชมสรรเสริญ พูดจาอ่อนหวาน อ้วนก็ชมว่าอุดมสมบูรณ์ ผอมก็ชมว่าหุ่นดี สูงก็ชมว่าสมส่วน เตี้ยก็ชมว่าล่ำสัน ดำก็ชมว่าคมขำ ขาวก็ชมว่าสะอาดสะอ้านผิวพรรณดี ชื่นชมสรรเสริญได้ทุกเรื่อง

เพื่อนที่หน้าไหว้หลังหลอกเช่นนี้ แม้จะมีคนเดียวในโลกก็ควรเลิกคบหา แม้จะพูดจาอ่อนหวานปานน้ำผึ้ง ก็คิดเสียว่าเป็นน้ำผึ้งอาบยาพิษอย่าหลงดื่ม บัณฑิตทั้งหลายพึงหลีกหนีเพื่อนเช่นนี้ อยู่แต่ผู้เดียวประเสริฐที่สุด

---

[๑] สำนวนเก่า

๘๑. ธนหีเน จเช มิตฺโต ปุตฺตทารา สโหทรา
ธนวนฺตํว เสวนฺติ ธนํ โลเก มหาสขา.

คนสิ้นทรัพย์ ย่อมถูกมิตร บุตร ภรรยา และพี่น้องร่วมท้องทอดทิ้ง คนส่วนใหญ่คบหาเฉพาะคนมีทรัพย์ ทรัพย์จึงเป็นเพื่อนสำคัญที่สุดในโลก

ไร้ทรัพย์สินอับแสง ปัญญา
อีกญาติวงศ์พงศา บ่ใกล้
คนรักย่อมโรยรา รสรัก กันแฮ
พบแทบทางทำใบ้ เบี่ยงหน้าเมินหนี [๑]

คนในโลกส่วนใหญ่เข้าใจว่า ทรัพย์สินเงินทองเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เป็นสิ่งที่จะบันดาลทุกอย่างให้ ไม่ว่าจะปรารถนาวัตถุสิ่งใดก็ใช้เงินทองที่มีแลกเปลี่ยนซื้อหามาได้โดยง่าย คนร่ำรวยเงินทองจึงเป็นคนที่ใครๆก็ให้ความสำคัญ จะทำอะไรก็ดูดีไปแทบทั้งสิ้น ไปไหนมาไหนก็มีคนยินดีต้อนรับเคารพนบนอบ ยกย่องสรรเสริญ

คนส่วนมากจึงคบหาแต่คนมีทรัพย์ เมื่อทรัพย์มาเพื่อนก็มี เมื่อทรัพย์หนีเพื่อนก็หาย ดังนั้น คนหมดสิ้นทรัพย์สินเงินทอง ตกต่ำลำบาก จึงไม่มีใครคบหาเป็นเพื่อน แม้แต่เพื่อนฝูง ลูกเมีย ญาติพี่น้อง ล้วนแต่หายหน้าไปหมด ไม่มีใครเหลียวแลห่วงใย จะบากหน้าไปขอความช่วยเหลือจากใครก็จะถูกเขาปฏิเสธ ทั้งยังดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม จึงควรแสวงหาทรัพย์ก่อนแสวงหาเพื่อน

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๒๐๓

๘๒. ชาเนยฺย เปสเน ภจฺจํ พนฺธุ์ วาปิ ภยาคเต
อาปทาสุ ตถา มิตฺตํ ทารญฺจ วิภวกฺขเย.

จะรู้จักคนรับใช้ดีเมื่อใช้งาน จะรู้จักพี่น้องดีเมื่อมีภัย จะรู้จักมิตรดีเมื่อประสบความวิบัติ จะรู้จักภรรยาดีเมื่อสิ้นเนื้อประดาตัว

ดูข้าดูเมื่อใช้ การหนัก
ดูมิตรพงศารัก เมื่อไร้
ดูเมียเมื่อไข้จัก จวนชีพ
อาจจักรู้จิตได้ ว่าร้ายฤๅดี [๑]

คนรับใช้ จะรู้ว่าเขาทำงานได้ดีเพียงไร มีความรับผิดชอบเพียงไร เมื่อทำงานตามคำสั่งของเจ้านายได้ดีไม่บกพร่อง

ญาติพี่น้อง จะรู้จักดีเมื่อเราลำบากเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือก็มีความห่วงใย เอื้อเฟื้อเกื้อกูล สงเคราะห์อนุเคราะห์ และช่วยเหลือเรา

เพื่อนฝูงมิตรสหาย จะรู้จักดีเมื่อเราประสบความวิบัติเดือดร้อนและต้องการความช่วยเหลือ ก็รีบช่วยเหลือ รีบอาสาช่วยงานที่คั่งค้าง ให้คำแนะนำ ปลอบใจให้สดชื่น จึงนับว่าเพื่อนแท้ หากไม่ช่วยเหลือก็นับว่าไม่ใช่เพื่อน

ภรรยา จะรู้ว่ารักและซื่อสัตย์ต่อสามีหรือไม่ เมื่อสามีประสบปัญหาการงานล้มละลาย ไม่สามารถหาเงินมาเลี้ยงครอบครัวได้อีก หากภรรยายังรักยังห่วงใย ยังอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ไม่ทอดทิ้งไปมีสามีใหม่ อยู่เคียงข้างไม่ห่างไปไหน ก็นับว่าเป็นศรีภรรยา

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๕๙

๘๓. โส พนฺธุ โย หิเต ยุตฺโต ปิตโร โหติ โปสโก
ตำ มิตฺตำ ยตฺถ วิสฺสาโส สา ภริยา จ นิพฺพุติ.

ผู้ใดทำประโยชน์เกื้อกูล ผู้นั้นชื่อว่าญาติ ผู้ใดบำรุงเลี้ยงดู ผู้นั้นชื่อว่ามารดาบิดา ผู้ใดมีความคุ้นเคยไว้วางใจได้ ผู้นั้นชื่อว่ามิตร หญิงใดทำให้ชายไว้วางใจ หญิงนั้นชื่อว่าภรรยา

เยียคุณพูนสวัสดิ์ให้ คือพันธุ์ เผ่านา
เลี้ยงปลูกโดยธรรม์ คือพ่อ
พิศวาทร่วมใจกัน เรียกมิตร
ร้อยราคะหญิงดับแก้ กล่าวแท้ภรรยา [๑]

ความจริงใจ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทร ความปรารถนาดี ที่คนมีน้ำใจ มีสายใยต่อกัน จะปฏิบัติต่อกันและกันนั้น ดังนี้

ญาติ คือผู้ที่ทำประโยชน์เกื้อกูลกัน เป็นห่วงเป็นใยกัน ดังนั้น ใครก็ตามที่ทำประโยชน์เกื้อกูล ก็นับว่าเป็นญาติ

มารดาบิดา คือผู้บำรุงเลี้ยง ให้ความอุปการะ ให้ความอุปถัมภ์ ให้ความอนุเคราะห์อย่างเอ็นดู ใครก็ตามที่ทำเช่นนี้ นับว่าเป็นมารดาบิดา

มิตร คือผู้ที่มีไมตรีจิตที่ดีต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้คำแนะนำเป็นที่ปรึกษา เป็นที่พึ่งพาอาศัยยามลำบาก ใครก็ตามที่ทำเช่นนี้ นับว่าเป็นกัลยาณมิตร

ภรรยา คือผู้ให้ความรักความห่วงใย ปลอบประโลมใจในยามประสบปัญหา ให้กำลังใจในยามท้อแท้ ให้ความไว้วางใจ อยู่ดูแลอย่างใกล้ชิดยามเจ็บป่วย ใครก็ตามที่ทำเช่นนี้ นับว่าเป็นศรีภรรยา

---

[๑] สำนวนเก่า

๘๔. น วิสฺสาเส อมิตฺตสฺส มิตฺตญฺจาปิ น วิสฺสเส
กทาจิ กุปิเต มิตฺเต สพฺพํ โทสํ ปกาสเย.

บุคคลไม่ควรไว้วางใจศัตรู แม้มิตรก็ไม่ควรไว้วางใจ บางครั้งเมื่อมิตรโกรธขึ้นมา จะเปิดโปงเรื่องไม่ดีของเราทั้งหมด

อย่าพึงเยียคู่คุ้น ข้าศึก
มาตรมิตรความอันลึก อย่าแจ้ง
บางคาบโกรธโหมฮึก ฤๅคิด มิตรแฮ
ความลับกลับกลายแจ้ง โทษร้ายรำเค็ญ [๑]

ท่านแนะนำไว้ว่า อย่าให้ความไว้วางใจคน ๒ พวก คือ ศัตรูและมิตร

ชื่อว่าศัตรู มีแต่จะจ้องทำลายล้างให้พินาศย่อยยับไปเท่านั้น ไม่เคยคิดจะเกื้อกูลเลย หากศัตรูคนใดยังไม่ละความละโมบโลภอยากได้ของของเรา ยังไม่ละการผูกอาฆาตพยาบาทจองเวรเรา แต่มาขอเชื่อมสัมพันธไมตรีเป็นมิตร หรือส่งทูตมาเจรจาก็ตาม ไม่ควรไว้วางใจให้เป็นมิตร เพราะอาจมีแผนร้ายหวังทำลายชีวิตและทรัพย์สินเท่านั้น เคยมีผู้คิดว่าศัตรูเป็นมิตรเปิดประตูบ้านให้เข้าไปจนถูกฆ่ามาแล้ว จึงไม่ควรไว้วางใจศัตรู

ชื่อว่ามิตร ถ้าเป็นมิตรจริง เป็นกัลยาณมิตรที่จะคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ย่อมไม่มีวันจะทำลายกัน เพราะมิตรแท้ย่อมร่วมเป็นร่วมตาย แม้จะมีภัยมาถึงก็จะไม่ทอดทิ้งกัน แต่ถ้าเป็นมิตรเทียม เวลามีภัยมาถึงก็จะทอดทิ้งเราไป หรือเวลาทะเลาะโกรธเคืองกัน ก็จะนำเรื่องไม่ดีไม่งามของเรามาเปิดเผยให้เสียหายไปทั่ว ดังนั้น ท่านจึงเตือนว่า แม้มิตรก็ไม่ควรไว้วางใจ

---

[๑] สำนวนเก่า

๘๕ สกึ ทุฏฺฐจฺจ โย มิตฺตํ ปุน สนฺธิตุมิจฺฉติ
โส มจฺจุ อุปคณฺหาติ คพฺโภ อสฺสตรึ ยถา.

ผู้ใดแตกคอจากมิตรคราวหนึ่งแล้ว อยากจะผูกมิตรกันใหม่ เขาชื่อว่านำความตายเข้าไปให้ เหมือนการตั้งครรภ์ม้าอัสดร ย่อมฆ่าแม่ม้า ฉะนั้น

ผู้ใดแตกร้าวเพื่อน ปางเดียว
สืบรักใครอย่าเยียว อีกพร้อง
ผู้นั้นเที่ยวก่อเกลียว มฤตยุราช
ดุจแม่ลาอุ้มท้อง มิ่งม้าอัสดร [๑]

หม้อดินที่แตกแล้วยากที่จะต่อติดกันให้เหมือนเดิมได้ ร่างกายที่แตกดับแล้วไม่สามารถจะฟื้นคืนได้ ฉันใด มิตรที่แตกร้าวฉานกันเพราะความเห็นไม่ตรงกัน ไม่สามารถจะกลับคืนดีกันได้ ฉันนั้น

ผู้ใดถูกมิตรสหายทอดทิ้งไปแล้ว ยอมให้เขากลับมาคืนดีเป็นมิตรอีก ผู้นั้นชื่อว่านำภัยเข้ามาใส่ตัว นำความตายเข้ามาใส่ตัว เพราะชื่อว่ามิตรแท้คือผู้มีความเห็นถูกต้องพ้องกัน มีอัธยาศัยคล้ายกัน จะไม่มีวันแตกแยกกันเพื่อเอาตัวรอดเป็นอันขาด ดังนั้น ผู้ที่แตกแยกกันแล้วจึงไม่ชื่อว่ามิตร ไม่ควรออมชอมให้กลับมาเป็นมิตรอีก เพราะเคยขัดแย้งเกลียดชังกันแล้ว ในใจจึงมีแต่ความขุ่นข้องหมองใจ ผูกอาฆาต หาทางลบล้างการดูถูกเหยียดหยาม การกลับมาขอคืนดีจึงมีบางสิ่งแอบแฝงไว้ เมื่อประสบโอกาสก็จะเข่นฆ่าย่ำยีเราได้ เหมือนม้าอัสดร เกิดในครรภ์เพื่อฆ่าแม่ม้า ฉันนั้น

---

[๑] สำนวนเก่า

๘๖. วเห อมิตฺตํ ขนฺเถน ยาว กาโล อนาคโต
ตเมว อาคเต กาเล เสเล ภินฺเท ฆฏึ อิว.

เมื่อโอกาสยังมาไม่ถึง ควรแบกศัตรูไว้บนบ่าก่อน เมื่อโอกาสมาถึงแล้วก็ทำลายเสีย เหมือนฟาดหม้อดินลงบนก้อนหินให้แหลกฉะนั้น

ปรปักษ์บ่าแบกไว้ ก่อนดี
กาลบ่ควรต่อยตี นิ่งไว้
คาบใดชอบเชิงที หาญหัก เอาแฮ
ต่อยดุจต่อยหม้อให้ แตกด้วยศิลา [๑]

ศัตรู คือผู้จ้องคุกคามเบียดเบียนเรา คอยประหัตประหารเรา บางครั้งศัตรูก็มาในคราบของมิตร มาในคราบของญาติ มาในคราบของบัณฑิต มาในคราบของผู้ใต้บังคับบัญชา มาในคราบของข้าทาสบริวาร เป็นต้น เมื่อเราสืบทราบอย่างแน่ชัดแล้วว่าผู้นั้นเป็นศัตรู หากยังไม่มีโอกาสจะต่อสู้ ก็ควรอดทนยอมทำทุกอย่างให้เขาตายใจว่าเราทำอะไรไม่ได้ แม้จะเหมือนแบกภาระอันหนักอึ้งไว้บนบ่าตลอดก็ตาม ไว้ถึงโอกาส รวบรวมข้อมูล พยานหลักฐานให้ครบถ้วน จนคิดว่าเขาจะดิ้นไม่หลุดแล้ว จึงค่อยเปิดเผยดำเนินการไปตามกฎหมายหรือตามครรลองครองธรรม โดยจัดการคราวเดียวไม่ให้เหลือซาก ไม่ให้มีโอกาสดิ้นหลุดไปได้ เหมือนการจับหม้อดินให้มั่นแล้วฟาดลงบนแผ่นหินเต็มแรงให้แตกละเอียดย่อยยับไปเพียงครั้งเดียว ฉะนั้น

[๑] สำนวนเก่า

๘๗. **อิณเสโส อคฺคิเสโส สตฺตุเสโส ตเถว จ**
ปุนปฺปุนํ วิวฑฺฒนฺติ ตสฺมา เสสํ น การเย.

เศษหนี้ เศษไฟ เศษศัตรู ย่อมมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะฉะนั้น ไม่ควรก่อให้มีเศษ

เศษหนี้เศษไฟไว้ เหลือฟืน
เศษศัตรูยั่งยืน เช่นเชื้อ
จักเจริญสืบวันคืน ใหญ่ยิ่ง
สามสิ่งอย่ารั้งเรื้อ เศษน้อยจงสูญ [๑]

หนี้ ไฟ ศัตรู นับว่ามีภัยอย่างร้ายแรง ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม ผู้รู้ทั้งหลายจึงไม่ควรปล่อยไว้ให้มีเศษหลงเหลือแม้เพียงเล็กน้อย

เมื่อยังไม่เคยมีหนี้ก็อย่ากู้หนี้ยืมสิน เมื่อติดหนี้ก็ควรหาชดใช้โดยเร็ว เมื่อจะชดใช้ก็ควรชดใช้ให้หมด อย่าเหลือไว้แม้แต่บาทเดียว เพราะผ่านไปนานอาจจะเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ จนไม่สามารถจะชดใช้ได้หมด ในที่สุดก็ถูกเจ้าหนี้ริบเอาทรัพย์สินไปจนสิ้นเนื้อประดาตัว

เมื่อยังไม่จำเป็นก็ไม่ควรก่อไฟเล่น แม้จำเป็นต้องก่อเพื่อหุงหาอาหาร ก็ควรดับทันทีเมื่อเสร็จกิจ อย่าเหลือเศษไฟไว้ด้วยความประมาทเผอเรอ เพราะเศษไฟเพียงเล็กน้อย อาจจะลุกลามติดเผาไหม้ทุกอย่างให้ย่อยยับไปได้

เมื่อยังไม่มีศัตรูก็ไม่ควรก่อให้มี เมื่อมีแล้วก็ควรรีบยอมความกันให้จบโดยเร็ว เพราะเศษศัตรูเพียงน้อยนิดอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการทะเลาะวิวาทได้ จนกลายเป็นศัตรูอย่างถาวรสืบทอดไปถึงลูกหลานได้

---

[๑] สำนวนเก่า

๘๘. ปทุมัว มุขัं ยสฺส วาจา จนฺทนสีตลา
ตาทิสं โนปเสเวยฺย หทเย ตุ หลาหลं.

บุคคลไม่ควรคบหาคนที่หน้าบานเหมือนดอกบัว มีวาจาเยือกเย็นเหมือนแก่นจันทน์ คนเช่นนั้น ในใจของเขามีแต่พิษที่ร้ายกาจ

มุขมาศผาดเพียงสร้อย บัวพรรณ
รสกล่าวเย็นเทียมจันทน์ แก่นย้อม
บ่ควรเสพมิตรฉัน ดังกล่าว
เพระจิตเขาคดค้อม ตรึกร้ายภายหลัง [๑]

จะคบหาใครเป็นเพื่อน ควรเลือกสรรค์ให้ดี โลกนีติบทนี้ ท่านบอกลักษณะของบุคคลผู้ที่เราไม่ควรคบหาเป็นเพื่อน คือ

คนที่วางท่าทางเชิดหน้า ชอบแต่งกายโอ่อ่า ทำหน้าบานระรื่น ชอบเข้าใกล้ประชิดตัวตีสนิท พูดจาทักทายเหมือนรู้จักคุ้นเคยกันมาแล้วหลายปี ชอบชมตัวเองให้ผู้อื่นฟัง คุยว่ารู้จักเจ้าใหญ่นายโต ชอบอาสาทำในสิ่งที่ทำได้ยาก พูดอ่อยคำหวานหลอกให้ตายใจ ชอบถามหาวงศ์สกุลของเรา ถามถึงงาน ถามถึงครอบครัว ญาติมิตร บริวาร ถามถึงปัญหาในครอบครัวด้วยเรื่องที่ไม่ควรถาม แสร้งทำเป็นออกหน้ารับเรื่องต่างๆ เป็นต้น หากใครหลงคารมคบหาเป็นเพื่อน ยอมให้เข้าบ้าน เขาก็จะเริ่มออดอ้อนเล่าถึงปัญหาที่น่าสงสาร หรือหยิบยืมเงินทองและของใช้ ถือวิสาสะหยิบนั่นจับนี่ และฉกฉวยของบางอย่างติดไม้ติดมือไป คนเช่นนี้ รีบหลีกให้ห่าง อย่าคบหาเป็นอันขาด

---

[๑] สำนวนเก่า

๘๙. น เสเว ผรุสํ สามึ น จ เสเวยฺย มจฺฉรึ
ตโต อปคฺคณฺหํ สามึ เนว นิคฺคหิตํ ตโต.

บุคคลไม่ควรอยู่รับใช้เจ้านายที่หยาบคาย เจ้านายที่ตระหนี่ เจ้านายที่ไม่ยกย่องสนับสนุน และเจ้านายชอบข่มเหงรังแก

นายหนึ่งแรงโกรธร้าย เรียกขาน
นายหนึ่งงบเจือจาน ทรัพย์บ้าง
นายหนึ่งเมื่อเอางาน บ่ย่อง ยกนา
นายหนึ่งข่มคุณมล้าง สี่นี้เสพไฉน [๑]

ระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง ส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติต่อกันดี จะมีอยู่บ้างที่ปฏิบัติต่อกันไม่เหมาะไม่ควร หากทั้งเจ้านายและลูกน้องต่างมีคุณสมบัติปฏิบัติต่อกันตามหลักธรรมต่อไปนี้ จึงจะเกิดประโยชน์เกื้อกูลกัน

เจ้านายที่ดีมีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ (๑) มีความเอ็นดูไม่ดุด่าด้วยคำหยาบคาย (๒) อนุเคราะห์ยามตกยาก (๓) ชื่นชมผลงานของลูกน้อง (๔) วางตัวให้น่าเคารพนับถือ (๕) แนะนำด้วยหวังประโยชน์เกื้อกูล

ลูกน้องที่ดีมีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ (๑) นอบน้อมไม่แสดงกิริยากระด้าง (๒) ขวนขวายการงานไม่บกพร่อง (๓) ยอมรับฟังคำแนะนำตักเตือน (๔) ไม่ติฉินนินทาเจ้านาย (๕) ทุ่มเทความสามารถเพื่อประโยชน์ของงาน

เมื่อเจ้านายดี ปฏิบัติต่อลูกน้องด้วยเมตตาจิต ลูกน้องก็ควรปฏิบัติต่อเจ้านายด้วยความเคารพนอบน้อม

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๓๘๒

๙๐. สิงฺคึ ปญฺญาสหตฺเถน วชฺเช สเตน วาชินํ
หตฺถึ ทนฺตึ สหสฺเสน เทสจาเคน ทุชฺชนํ.

ควรหลีกเว้นสัตว์มีเขาให้ห่าง ๕๐ ศอก ควรหลีกเว้นม้ากีบเท้าคมให้ห่าง ๑๐๐ ศอก ควรหลีกเว้นช้างมีงาให้ห่าง ๑๐๐๐ ศอก ควรหลีกเว้นคนเลวร้ายโดยการยอมละทิ้งถิ่นฐานหนีไป

ไกลห้าสิบศอกไซร้ หนีสิงห์ สัตว์แฮ
ร้อยศอกหนีอัสดรปรึง เปรื่องวิ่ง
ช้างสารเก่งงาถึง พันศอก หนีนา
หนีทุรชนชอบทิ้ง เทศร้างเรือนหนี [๑]

สัตว์มีเขาแหลมคม ม้ามีกีบเท้าคม ช้างมีงา และคนอันธพาล ทั้ง ๔ จำพวกนี้สามารถทำให้เราเดือดร้อนได้ จึงควรหลีกเว้นให้ห่างไกล

หลีกสัตว์มีเขาแหลมคม ควรหลีกให้ห่าง ๕๐ ศอกขึ้นไปจึงจะปลอดภัย

หลีกม้ามีกีบเท้าคม ควรหลีกให้ห่าง ๑๐๐ ศอกขึ้นไปจึงจะปลอดภัย

หลีกช้างมีงา ควรหลีกให้ห่าง ๑,๐๐๐ ศอกขึ้นไปจึงจะปลอดภัย

ส่วนคนอันธพาล จะหลีกให้ห่างสักปานใดก็ยังนับว่าไม่ปลอดภัย บัณฑิตจึงแนะนำว่า ควรหลีกโดยการโยกย้ายบ้านละทิ้งถิ่นฐานไปให้ห่างไกลที่สุดเท่าที่จะไกลได้ เพราะคนอันธพาล ไม่ว่าจะไปถึงถิ่นฐานได้ ก็จะคุกคามเบียดเบียน ทำความพินาศให้ เมื่อหลีกห่างได้แล้ว ควรตั้งความปรารถนาไว้ด้วยว่า อย่าได้พบเห็นคนพาล อย่าได้ยินดีในถ้อยคำของคนพาลอีกเลย

---

[๑] สำนวนเก่า

๙๑. **กุเทสญฺจ กุมิตฺตญฺจ กุกุลญฺจ กุพนฺธวํ**
กุทารญฺจ กุทาสญฺจ ทูรโต ปริวชฺชเย.

ภูมิประเทศที่ไม่อุดมสมบูรณ์ มิตรชั่ว ตระกูลที่เสื่อมเสีย ญาติพี่น้องที่ชั่วร้าย ภรรยาชั่ว คนรับใช้เลวทราม ทั้ง ๖ จำพวกนี้ ควรละเว้นให้ห่างไกล

ด้าวใดมิตรโหดร้าย หนึ่งตระกูล ร้ายแฮ
พันธุ์เผ่าพงศ์ประยูร ยิ่งร้าย
เมียร้ายโทษทารุณ แรงโทษ
หกพวกนี้พึงพ่าย ผ่อนเว้นแต่ไกล [๑]

ภูมิประเทศที่ไม่อุดมสมบูรณ์ คือ ภูมิประเทศที่ไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน ไม่มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตสัญจรผ่านไปมา ไม่มีพระราชาปกครองแผ่นดินโดยธรรม

มิตรชั่ว คือ มิตรที่ปอกลอกเอาแต่ได้ ดีแต่พูดถึงสิ่งที่ผ่านไปแล้วบ้าง สิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นบ้าง ไม่เคยเกื้อกูลใคร เอาแต่ประจบสอพลอ ลับหลังนินทาต่อหน้าสรรเสริญ และชวนทำสิ่งที่เสื่อมเสีย

ตระกูลที่มีชื่อเสียงเสื่อมเสีย ชาวบ้านเขาตำหนิ เป็นที่รังเกียจไปทั่ว ญาติพี่น้องชั่วร้าย ผลาญสมบัติ แย่งมรดก นำความลับไปเปิดเผย ภรรยาชั่ว ไม่ละอายนอกใจสามี พูดกระแทกแดกดัน ไม่สนใจงานบ้าน คนรับใช้เลวทราม ไม่เคารพเจ้านาย ไม่ฟังคำแนะนำตักเตือน เป็นต้น ทั้งหมดนี้ หลีกเลี่ยงได้ก็ควรหลีกเลี่ยง เพราะจะนำภัยมาให้

---

[๑] สำนวนเก่า

๙๒. **โรคาตุเร จ ทุพฺภิกฺเข พฺยสเน จ สตฺตุคฺคเห**
ราชทฺวาเร สุสาเน จ สขา ติฏฺฐา สุมิตฺตกา.

เพื่อนผู้อยู่เคียงข้าง ยามเจ็บป่วย ยามอดอยาก ยามเสื่อมทรัพย์ ยามต้องคดีความ ยามปลงศพ ชื่อว่าเป็นเพื่อนแท้

ยามโรคร้อนค่าข้าว แพงตาย
ยามร่อยศัตรูราย รอบล้อม
อีกราชอาญาวาย ชีพป่า ช้าแฮ
มิตรช่วยชูช่วยห้อม ชื่อแท้มิตรธรรม [๑]

เพื่อนแท้มีคุณสมบัติหลายอย่าง เช่น มีอุปการะ คอยทักท้วงแนะนำตักเตือน ร่วมทุกข์ร่วมสุข เปิดเผยเรื่องในใจ ไม่ทอดทิ้งยามมีภัย ห้ามเวลาทำความชั่ว สนับสนุนยามทำความดี สละชีวิตเพื่อเพื่อนได้

นอกจากนี้ เพื่อนคนใดอยู่เคียงข้างยามเจ็บป่วย ช่วยหายา หาหมอมารักษา ประคับประคอง ยามตกยากอดอยากก็เผื่อแผ่เจือจาน แบ่งปันปัจจัยสี่ให้ ยามเสื่อมลาภก็ปลอบประโลมไม่ให้ท้อแท้หมดกำลังใจ ยามเสื่อมทรัพย์ก็ช่วยแก้ไข แบ่งปันทรัพย์ให้เป็นทุนตามฐานะ ยามเสื่อมยศก็กล่าวธรรมให้เห็นความไม่เที่ยง ไม่ยึดติด ทำใจได้ ยอมรับความเปลี่ยนแปลง ยามต้องคดีความก็ขวนขวายช่วยเหลือ เป็นพยานให้ หาทนายแก้ต่างให้

เพื่อนเช่นนี้มีน้อย หาได้ยาก เมื่อได้มาเป็นเพื่อนแล้ว ก็ให้พยายามถนอมน้ำใจต่อกันไว้ รักษามิตรไมตรีไว้ให้ยั่งยืนชั่วลูกหลาน

---

[๑] สำนวนเก่า

๙๓. **สีตวาโจ พหุมิตฺโต ผรุโส อปฺปมิตฺตโก**
อุปมา เอตฺถ ฌาตพฺพา จนฺทสูริยราชุนํ.

คนมีวาจาเยือกเย็นจะมีมิตรมาก คนมีวาจาหยาบกระด้างจะมีมิตรน้อย ข้อนี้ พึงทราบการเปรียบเทียบระหว่างดวงอาทิตย์กับดวงจันทร์ (ดวงอาทิตย์แผดแสงกล้า จึงไม่มีดวงดาวเป็นบริวาร ส่วนดวงจันทร์แสงเย็นสบาย จึงมีดวงดาวเป็นบริวารมากมาย)

ผู้ใดใครเพราะเอื้อย คำหวาน
มากมิตรเมื่อเอางาน เกลื่อนหน้า
หยามหยาบกล่าวสาธารณ์ มิตรเลื่อน ไกลนา
ดุจสุริยะจันทร์แจ่มจ้า โลกนี้อุปมา [๑]

โลกนีติบทสุดท้ายในหมวดมิตรนี้ ท่านกล่าวคุณลักษณะเด่นของคนไว้ว่า คนเช่นไรมีมิตรมาก คนเช่นไรมีมิตรน้อย

คนรู้จักเจรจาปราศรัย มีวาจาเยือกเย็นสุขุม ไม่พูดพล่าม กล่าวคำมีเหตุผล มีสาระนำไปปฏิบัติตามได้ พูดรักษาน้ำใจ อ่อนหวาน นับว่ามีมิตรมาก เหมือนดวงจันทร์ มีดวงดาราแวดล้อมมาก เพราะมีแสงเย็นนวลผ่อง

ส่วนคนไม่รู้จักเจรจาปราศรัย พูดจากระโชกโฮกฮาก หยายคาย พร่ำเพ้อ ปลิ้นปล้อน ไม่มีวาจาสัตย์ เหมือนดวงอาทิตย์ที่แสงแผดกล้า ทำให้ไม่มีดาวบริวาร

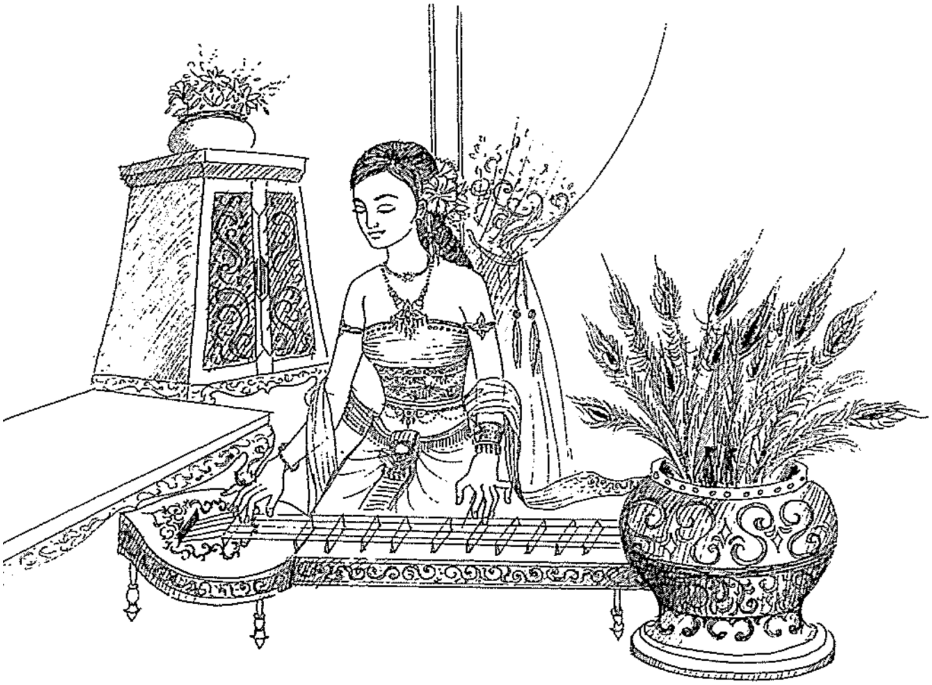
มิตฺตกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.
หมวดมิตร จบ

---

[๑] สำนวนเก่า

๕

อิตถิกัณฑ์ หมวดผู้หญิง

๙๔. โกกิลานำ สทฺทำ รูปำ นารีรูปำ ปติพฺพตา
วิชฺชา รูปำ อรูปานำ ขมา รูปำ ตปสฺสินำ.

เสียงที่ไพเราะเป็นความน่ารักของนกดุเหว่า การปฏิบัติสามีดีเป็นความน่ารักของภรรยา วิชาความรู้เป็นความน่ารักของคนขี้เหร่ ความอดกลั้นเป็นความงามของนักพรต

ดุเหว่าว่องศัพท์ตั้ง ต่างทรง
หญิงภักดิ์ผัวดำรง รูปเกื้อ
ร้ายร่างวิทยาคง ประกอบรูป
อดจิตเวรบ่เรื้อ รูปเจ้าสมณา [๑]

ทุกสิ่งในโลกนี้ หากไม่สมบูรณ์ ธรรมชาติมักจะจัดสรรสิ่งอื่นมาชดเชยให้เสมอ เมื่อมีข้อด้อย ก็ย่อมมีข้อเด่น

นกดุเหว่า แม้จะไม่สง่างามดุจพญาหงส์ แต่มีเสียงไพเราะ ดึงความสนใจของสัตว์อื่นให้หันมามอง เสียงร้องที่ไพเราะจับใจนั้น จึงเป็นเสน่ห์

หญิงมีสามีแล้ว ย่อมหมดความสวยงาม ดูไม่น่ารักสำหรับชายหนุ่มทั่วไป แต่หญิงที่รู้จักการบ้านการเรือน ปฏิบัติสามีดีไม่ขาดตกบกพร่อง ตื่นก่อนนอนทีหลัง ความดีนี้จึงเป็นเสน่ห์ของหญิง เธอจะมีความน่ารักตลอดไป

คนรูปร่างหน้าตาขี้เหร่ มีศิลปวิทยาติดตัว ถือว่างามเด่นในประชุมชน

นักพรตผู้บำเพ็ญเพียร แม้ไตรสิกขาจะยังไม่บริบูรณ์ แต่มีความอดกลั้น ไม่หวั่นไหว มีจิตใจคงที่ นับว่ามีความงามน่าเคารพเลื่อมใส

---

[๑] สำนวนเก่า

๙๕. อิตฺถีนญฺจ ธนํ รูปํ ปุริสานํ วิชฺชา ธนํ
ภิกฺขูนญฺจ ธนํ สีลํ ราชานญฺจ ธนํ พลํ.

สตรีมีรูปร่างสวยงามเป็นทรัพย์ บุรุษมีวิชาความรู้เป็นทรัพย์ ภิกษุมีศีลเป็นทรัพย์ พระราชามีกำลังพลเป็นทรัพย์

สตรีดีรูปได้ เป็นทรัพย์
ชายมีความรู้สรรพ ทรัพย์ได้
พราหมณ์เวทยานับ ว่าทรัพย์ พราหมณ์นา
ภิกษุเกิดลาภไซร้ เพื่อรู้เทศน์ธรรม [๑]

ทรัพย์ในโลกนี้ มีทั้งทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายใน ทรัพย์ภายนอกมีสร้อยแหวนเงินทอง บ้าน และที่ดินเป็นต้น ส่วนทรัพย์ภายในมี ๗ อย่าง คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา เป็นทรัพย์ที่ประเสริฐกว่า

หญิง แม้จะไร้ทั้งทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายใน แต่มีรูปร่างหน้าตาที่สวยสดงดงาม ก็เรียกได้ว่ามีทรัพย์ มีความงามเป็นทรัพย์

ชาย มีความรู้ความสามารถเป็นทรัพย์ แม้จะไม่มีมรดกตกทอด ก็ไม่ยากจนขัดสน เมื่อมีความรู้ย่อมสามารถหาทรัพย์ทุกอย่างได้

พระภิกษุสามเณร นอกจากบริขาร ๘ แล้ว ก็มีแต่ศีลเป็นทรัพย์ มีศีลเป็นเครื่องดำรงชีพ ศีลจึงเป็นทรัพย์ของพระภิกษุสามเณร

ผู้ปกครองประเทศ ต้องมีกำลังพลที่เข้มแข็งไว้คอยป้องกันประเทศชาติ ไม่ให้ข้าศึกศัตรูมารุกราน กำลังพลจึงสำคัญที่สุดสำหรับผู้ปกครองประเทศ

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๘๐

๙๖. **ตปสฺสิโน กิสา โสภา ถูลา โสภา จตุปฺปทา**
ปุริสา วิชฺชวา โสภา อิตฺถี โสภา สสามิกา.

นักพรตผอมจึงงาม สัตว์สี่เท้าอ้วนจึงงาม บุรุษมีความรู้จึงงาม สตรีมีสามีจึงงาม

บรรพชิตกายซูบไซร้ ทรงงาม
จตุบาทอ้วนรูปงาม รักเลี้ยง
ชายชาญวิชางาม เป็นสง่า
หญิงสู่สามีเคี้ยง คู่ด้วยดูงาม [๑]

นักพรต สัตว์เลี้ยง บุรุษ และสตรี ต่างมีความงามคนละอย่าง

นักพรต ผู้ออกบวชบำเพ็ญเพียรเผากิเลส ละกามสุขในโลก มีรูปร่างผ่ายผอมจึงดูงาม สมกับผู้ทำความเพียร หากเอาแต่บริโภคปัจจัยให้ร่างกายอ้วนพี ก็จะมีจริยาวัตรไม่งดงาม ดังนั้น นักพรตผอมจึงงาม

สัตว์เลี้ยง เมื่อเจ้าของไม่ปล่อยปละละเลย เอาใจใส่ดูแล ขุนให้อ้วน มีร่างกายสมบูรณ์ จึงจะดูงาม ซื้อขายได้ราคา

บุรุษ รูปร่างหน้าตาจะเป็นอย่างไรก็ตาม หากมีความรู้ความสามารถจัดการงานทุกอย่างได้ดี ไม่มีบกพร่อง จึงจะงดงาม

สตรี มีความงามทั้งภายในและภายนอก มีน้ำใจงาม ดูแลการบ้านการเรือนไม่ขาดตกบกพร่อง ย่อมเป็นที่หมายปองของบุรุษทั้งหลาย เมื่อมีสามีจึงดูงาม

---

[๑] สำนวนเก่า

๙๗. **ปญฺจรตฺยา สุคนฺธพฺพา สตฺตรตฺยา ธนุคฺคหา**
เอกมาสา สุภริยา อฑฺฒมาสา สิสฺสา มลา.

นักดนตรีเว้นซ้อม ๕ วันก็เลือน นักแม่นธนูเว้นฝึกซ้อม ๗ วัน ฝีมือก็ตก ภรรยาแสนดีจากไปเดือนเดียวก็เป็นอื่น นักศึกษาเว้นจากการเรียนครึ่งเดือนก็ลืมวิชา

เจ็ดวันเว้นดีดซ้อม	ดนตรี
อักขระห้าวันหนี	เนิ่นช้า
สามวันจากนารี	เป็นอื่น
วันหนึ่งเว้นล้างหน้า	อับเศร้าศรีหมอง [๑]

การงานทุกอย่างต้องหมั่นฝึกฝนให้มีฝีมือ มีความชำนาญ เมื่อมีความชำนาญดีแล้ว ก็ควรทำซ้ำให้มีความคล่องแคล่ว ฝีมือไม่ให้ตก หากละเว้นไว้นานวัน ความสามารถอาจด้อยลงได้

นักดนตรี ไม่ควรละเว้นการฝึกซ้อมเกิน ๕ วัน เพราะจะหลงลืมทำนอง

นักแม่นธนู ไม่ควรละเว้นการฝึกซ้อมเกิน ๗ วัน เพราะจะหลงลืมวิธี

สามี ไม่ควรอยู่ห่างจากภรรยาสุดที่รักเกิน ๑ เดือน เพราะจะเป็นอื่น

นักเรียนนักศึกษา เว้นจากการทบทวนศิลปวิทยา เพียงครึ่งเดือนก็เลือนหาย ยากต่อการทบทวนให้ความจำฟื้นคืนได้ หรือจะเรียนศิลปวิทยาแขนงใด ก็ควรเรียนให้ต่อเนื่อง ไม่ควรเว้นการเรียนหลายวัน เพราะจะทำให้ได้ความรู้ไม่ต่อเนื่อง

---

[๑] สำนวนเก่า

๙๘. **หึ รมติ ปุ หำ รมติ โปกฺ**
ถี รมติ ปุ ขุ รมติ ธำ.

ควายชอบโคลนตม หงส์ชอบสระบัว หญิงชอบชาย ภิกษุชอบธรรม

กาสรปองเปือกกลั้ว ตมหนอง
หงส์หากยินดีปอง สระกว้าง
หญิงเหิมหื่นในคะนอง ปองรส ชายนา
ภิกษุปองใจกว้าง สู่ห้องธรรมเมนทร์ [๑]

ความชอบไม่ชอบเป็นความรู้สึกเฉพาะบุคคล สัตว์โลกแต่ละจำพวก มีความชอบความพอใจ ความรัก ความปรารถนา และความใฝ่หาแตกต่างกัน

ควายเป็นสัตว์ขี้ร้อนและมีขนน้อย จึงเป็นสัตว์ที่ชอบคลุกโคลนตมเพื่อบรรเทาความร้อน และเพื่อให้โคลนพอกผิวกายไว้ป้องกันเหลือบยุงและแมลงสัตว์กัดต่อยชนิดต่าง ๆ เราจึงเห็นควายชอนนอนแช่อยู่ในโคลนตมตลอด

หงส์เป็นสัตว์ชั้นสูง สง่างาม ดุจสาวสวยสูงศักดิ์ จึงชอบลงเล่นในสระที่มีน้ำใสสะอาดและมีดอกบัวนานาพันธุ์กำลังเบ่งบานสะพรั่ง

หญิงถูกธรรมชาติสร้างมาให้คู่กับชาย หญิงจึงชอบชาย ไม่ชอบหญิงด้วยกัน ชายก็เช่นนั้น ย่อมชอบหญิง ไม่ชอบชายด้วยกัน ถ้าต่างจากนี้ถือว่าผิดธรรมชาติ

ภิกษุ ย่อมชอบธรรมะ ไม่ชอบอธรรม ธรรมะย่อมให้ซึ่งประโยชน์สุข ส่วนอธรรมย่อมให้ทุกข์โทษภัยทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

---

[๑] สำนวนเก่า

๙๙. ชิณฺณมนฺตํ ปสํเสยฺย ทารญฺจ คตโยพฺพนํ
รณา ปุนาคตํ สูรํ สสฺสญฺจ เคหมาคตํ.

ควรชมอาหารที่ได้ย่อยไปแล้ว ควรชมภรรยาผู้ล่วงวัยสาวแล้ว ควรยกย่องทหารซึ่งรบชนะกลับมาแล้ว ควรให้ความสำคัญข้าวเปลือกที่ขนเข้ายุ้งฉางแล้ว

อาหารย่อยรสสร้อง สรรเสริญ
เมียแก่เกิดจำเริญ ยกย่อง
ผู้แกล้วศึกชัยเชิญ ชมทั่ว ทิศแฮ
ข้าวเปลือกนำถึงห้อง แห่งยุ้งสรรเสริญ [๑]

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ย่อมมีคุณค่าควรสรรเสริญ บางอย่างมีคุณค่าเพื่อการบำบัด ขัดเกลา บรรเทา ปราบปราม ฝึกปรือ และข่มไว้ไม่ให้เฟื่องฟู บางอย่างมีคุณค่าเพื่อการส่งเสริม บำรุง เกื้อกูล อุปการะ และสนับสนุน ดังนั้น เมื่อพิจารณาเห็นคุณค่าในสิ่งใดแล้ว ควรยกย่อง ควรชื่นชม ควรสรรเสริญ แม้สิ่งนั้นจะผ่านล่วงเลยไปแล้ว

อาหารที่กินเข้าไปและย่อยสลายแล้ว ควรชมว่ามีประโยชน์ต่อร่างกาย

ภรรยาที่ผ่านวัยสาวแล้ว ก็ควรชมว่ายังสาวยังงาม เพื่อให้กำลังใจ

นักรบผ่านศึกสงครามนำชัยชนะมาสู่ประเทศ ควรยกย่องให้ปรากฏ

ข้าวเปลือก แม้จะกินไม่ได้ ก็ควรให้ความสำคัญ เพราะสามารถเก็บไว้ทำพันธุ์สำหรับเพาะปลูกเพื่อให้ได้ข้าวเพิ่มขึ้นอีกมาก

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๐. **ทฺวตฺติปติกา นารี จ ภิกฺขุ ทฺวตฺติวิหาริโก**
ทฺวตฺติปาสมุตฺโต ปกฺขี กตมายา พหูตรํ.

หญิงผ่านสามีมาแล้วสองสามคน ภิกษุอยู่มาแล้วสองสามวัด นกผ่านบ่วงมาแล้วสองสามครั้ง ล้วนมีเล่ห์เหลี่ยมมาก

หญิงย้ายผัวเสพไซร้ สองสาม
ภิกษุย้ายอาราม ร่ายนั้น
นกหลุดบ่วงบ่ายาม สามคาบ
สามพวกมารยากั้น กอบไว้มากหลาย [๑]

สิ่งที่ผ่านมาแล้วผ่านมาอีกหลายครั้งหลายคราว สิ่งนั้นย่อมมีความคุ้นเคย มีความประทับใจมากกว่าสิ่งอื่น จึงอยากได้สิ่งนั้นอีก เมื่อไม่ได้โดยดีก็ใช้เล่ห์เหลี่ยมมารยาเพื่อให้ได้มาตามประสงค์

หญิงที่เคยมีสามีหลายคน เมื่อไม่ได้รับความประทับใจ ก็อยากหาสามีคนใหม่ไปเรื่อยๆ เห็นชายใดมีฐานะ ก็ใช้มารยาทำให้หลงไหล หญิงเช่นนี้มีเล่ห์เหลี่ยมมารยามาก บุรุษใดหลงรับไว้เป็นภรรยาก็จะถูกปอกลอกจนหมดตัว

ภิกษุที่เคยเป็นเจ้าอาวาสมาหลายสำนักแล้ว ก็เหลี่ยมจัด ยักยอกของสงฆ์มาเป็นของตน จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน หลอกคนไปทั่ว เที่ยวเรี่ยไรสร้างนั่นสร้างนี่ เมื่อได้เงินได้ทองมาแล้ว ก็ใช้จ่ายหาความสะดวกใส่ตัว ศรัทธาสาธุชนควรระวัง

นกที่เคยเอาตัวรอดพ้นจากบ่วงแร้วมาหลายครั้งแล้ว ยากที่จะวางกับดัก ให้ติดได้ เพราะรู้จักหลบเป็นปีกรู้จักหลีกเป็นหาง เอาตัวรอดไปได้

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๑. **ทุชฺชนํ ปหารา ทเม มิตฺตํ ทเม อภาณิกา**
อิตฺถิญฺจ พฺยสนา ทเม ราคินํ อปฺปโภชนา.

ปราบคนชั่วด้วยการโบยตี ปราบมิตรชั่วด้วยการไม่เจรจา ปราบภรรยาด้วยการไม่มอบทรัพย์สมบัติ ปราบคนแก่กำหนัดด้วยการให้ลดอาหาร

ทรมานคนชั่วต้อง โบยตี
หักมานะมิตรมิ่งหนี นั่งหนั้ง
หญิงร้ายเร่ยาหยี ริบทรัพย์ เสียแฮ
กำจัดราคะแรงรั้ง เพื่อน้อยอาหาร [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านแนะนำวิธีปราบปรามบุคคลแต่ละจำพวกไว้ต่างกัน

คนชั่ว ทำความชั่วเพียงเล็กน้อย ก็ให้ปราบด้วยการปรับสินไหม หากมีการทำความผิดซ้ำแล้วซ้ำอีก ก็ให้ปราบด้วยการเฆี่ยนตีให้เข็ดหลาบ ทำความชั่วปานกลาง ก็ให้ปราบด้วยการกักขัง หากทำความชั่วหนักและรุนแรง ก็ให้ปราบด้วยการประหารชีวิต

มิตรชั่ว ให้ปราบด้วยการไม่พูดด้วย ไม่ตำหนิ ไม่ยกย่อง

ภรรยานอกใจ ให้ปราบด้วยการไม่มอบทรัพย์สินให้

คนแก่ราคะจัด ให้ปราบด้วยการลดอาหารให้น้อยลง หรือให้อาหารที่ไม่ทำราคะกิเลสให้เฟื่องฟู

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๒. **น รตฺตึ วินา จนฺทิมา วีจึ วินา จ อณฺณโว**
หํสํ วินา โปกฺขรณี ปตึ กญฺญา จ โสภเต.

ดวงจันทร์ขาดราตรีรองรับ ทะเลขาดระลอกคลื่น สระโบกขรณีขาดหงส์ หญิงขาดสามี ย่อมไม่งามนัก

จันทร์แจ่มคืนล่วง ลดงาม
สาครระลอกทราม สง่าสิ้น
สระบัวบ่รื่นราม เพราะห่าง หงส์แฮ
นาเรศราศผัวสิ้น ดั่งรื้อดูงาม [๑]

สิ่งที่ธรรมชาติสร้างมาให้คู่กัน หากขาดคู่แล้วย่อมไม่งามเท่าที่ควร

ดวงจันทร์ ลอยเด่นอยู่บนท้องฟ้า หากเป็นยามกลางวัน ก็ดูซีดเซียวไม่ผ่องใส ดูไม่งาม หากเป็นยามราตรี ก็ดูเด่นสดใส มีความเยือกเย็น ดูสบายตาสบายใจ ราตรีจึงมีส่วนช่วยให้ดวงจันทร์ลอยเด่นงดงามยิ่ง

ทะเล หากขาดเสียงและระลอกคลื่น สงบเงียบ ก็ดูไม่เป็นที่น่าสนใจ เมื่อส่งเสียงและมีระลอกคลื่นอยู่ จึงดูงามและน่าเกรงขาม

สระโบกขรณี เมื่อมีน้ำที่ใสสะอาดจนมองเห็นหมู่มัจฉา และมีบัวนานาพรรณออกดอกเบ่งบานสะพรั่ง รอรับแสงอรุณท่ามกลางสายหมอก แต่ไม่มีหงส์หนุ่มสาวร่อนลงมาที่สระนั้นแล้วร่ายรำเกี้ยวกันเป็นคู่ ก็จะดูไม่งามนัก

หญิงสาว ไม่ว่าจะมีหน้าตาสวยสดงดงามสักปานใด แต่ขาดชายหมายปองมาเป็นคู่ แสดงว่าขาดคุณสมบัติของกุลสตรี จึงดูไม่งามเท่าที่ควร

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๓. **ปตินา ชนิโต โภโค อิตฺถิยาว สุโคปฺปิโต**
ปุริโสว หิ ปธาโน อิตฺถี สุตฺตวฺ สูจิยา.

สามีเป็นผู้หาทรัพย์ ภรรยาเป็นผู้เก็บออมรักษาไว้ ฝ่ายชายเป็นผู้นำ ฝ่ายหญิงเป็นผู้ตาม เหมือนด้ายในรูเข็ม ฉะนั้น

ผัวแสวงสมบัติได้ โดยปอง
เมียมิ่งคู่สมสอง เก็บไว้
ชายเป็นประธานกอง กอบทรัพย์ นะแม่
หญิงเก็บกลสิบด้าย สอดร้อยรูเข็ม [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านแสดงให้รู้หน้าที่และสถานภาพของสามีและภรรยา ซึ่งเปรียบด้วยเข็มกับเส้นด้ายว่า เมื่อเข็มมีเส้นด้ายร้อยไว้ที่รู ไม่ว่าจะแทงสอดเย็บไปที่ใด ย่อมร้อยรัดสิ่งต่างๆ ให้ยึดติดแน่นไว้ หากเข็มไม่มีเส้นด้ายร้อยไว้ ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร จะใช้ประโยชน์ได้บ้างก็เพียงบ่งเสี้ยนหนามออกจากเท้าเท่านั้น เส้นด้ายก็เหมือนกัน หากขาดเข็มแทงนำหน้า ก็จะไม่เกิดประโยชน์อะไร จะเป็นประโยชน์ก็เพียงผูกสะดือเด็กคลอดใหม่เท่านั้น ต้องมีทั้งเข็มและเส้นด้าย จึงจะใช้ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้อย่างครบถ้วน

สามีกับภรรยาก็เช่นเดียวกัน ต่างฝ่ายต่างต้องทำหน้าที่ที่สำคัญเช่นกัน สามีทำหน้าที่แสวงหาทรัพย์สินเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวให้มีความสุข เมื่อได้ทรัพย์มาก็มอบให้ภรรยาเป็นผู้บริหารใช้จ่าย ภรรยาก็ควรแบ่งทรัพย์ใช้จ่ายและเก็บออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น สามีเป็นผู้นำ ภรรยาเป็นผู้ตาม ถูกต้องแล้ว

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๔. **สพฺพา นที วงฺกคตี สพฺเพ กฏฺฐมยา วนา**
สพฺพิตฺถิโย กเร ปาปี ลภมาเน นิวาตเก.

แม่น้ำทุกสายย่อมไหลคดเคี้ยว ป่าทุกป่าย่อมมีไม้ผุ หญิงทุกคนเมื่ออยู่ในที่ลับหูลับตา ก็อาจทำเรื่องเสียหายได้

คงคาชลเชี่ยวท้อง ทางคด
ไพรชัฏสรรพปรากฏ หมู่ไม้
หญิงใดที่ลับลด ละอายบาป
เยียยิ่งยินดีได้ รสด้วยเสพกาม [๑]

ผู้หญิง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีความเปราะบาง มักทำเรื่องให้ชาวโลกเขาตำหนิติฉินนินทาอยู่เป็นประจำ คือเมื่อห่างสายตาของมารดาบิดา ญาติผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง และสามี มักจะทำเรื่องไม่ดีไม่งาม ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมส่วนใหญ่ เมื่ออยู่ในที่ลับกับชายสองต่อสอง มักจะมีอารมณ์ต้องการทางเพศเข้ามาเกี่ยวข้อง ลืมว่าตนเป็นผู้เสียหาย ไม่ละอาย จึงเผลอทำอะไรลงไปตามใจปรารถนา ผู้หลักผู้ใหญ่ก็ทราบเหตุนี้เป็นอย่างดี จึงคอยปกป้องคุ้มครองลูกสาวหลานสาวของตนเอาไว้ ไม่ยอมให้ไปไหนมาไหนกับชายอื่นตามลำพัง คอยเฝ้าดูแลไว้ด้วยความหวงแหน เพราะเมื่อเสียตัวให้ชายแล้ว คุณค่าที่จะให้ชายอื่นหมายปองย่อมลดน้อยลง ส่วนหญิงสาวเองไม่เข้าใจถึงความห่วงใยของผู้ใหญ่ คิดแต่ว่าตนไม่มีอิสระ ถูกกฎระเบียบที่ดีงามครอบงำเอาไว้ จึงแอบออกไปเที่ยว จนถึงขั้นพลั้งพลาดให้เสียใจ และแก้ไขอะไรไม่ได้

แม่น้ำย่อมไหลคดเคี้ยว ในป่าย่อมมีไม้ผุ ฉันใด ใจหญิงสาวก็ฉันนั้น

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๕. **วิวาทสีลึ อุสฺสูยภาณินึ**
สมฺปสฺสตณฺหึ พหุปากภุตฺตินึ
อคฺคนฺนภุตฺตึ ปรเคหวาสินึ
นารึ จเช ปุตฺตสตมฺปิ ปุมา.

หญิงชอบทะเลาะวิวาท มักพูดริษยาหึงหวง แสดงความอยากต่อหน้าผู้คน ชอบกินของดีก่อนสามี ชอบมั่วสุมอยู่เรือนของผู้อื่น หญิงเช่นนี้ แม้จะมีลูกด้วยกันแล้วตั้งร้อย ชายก็ควรทอดทิ้ง

หญิงพาลเพื่อนกล่าวร้าย ริษยา
กลมกลอกละตัณหา เหิ่มชู้
ภัตรกินก่อนภรรดา ยาตรเหย้า อื่นแฮ
มาตรบุตรมีร้อยผู้ แผกเชื้อชายไกล [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านแสดงความบกพร่องในหน้าที่ของหญิงที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วว่า ขาดคุณสมบัติจากความเป็นแม่บ้านที่ดีหลายประการ คือ ชอบหาเรื่องทะเลาะวิวาทบาดหมางกับสามีบ้าง กับญาติผู้ใหญ่บ้าง กับเพื่อนบ้านบ้าง พูดจาไม่น่าฟัง แสดงความหึงหวงจนน่าเกลียด แสดงความอยากเห็นแก่ได้ต่อหน้าผู้คนจำนวนมาก ไม่ดูกาละเทศะ ชอบซื้อหาของดีมีราคามาใช้มากิน อะไรดีๆ ก็เลือกกินก่อนสามี ชอบไปเกาะกลุ่มมั่วสุมอยู่ตามบ้านผู้อื่นเพื่อนินทาคนโน้นคนนี้ หญิงเช่นนี้ มีแต่นำความเสื่อมเสียและความเดือดร้อนมาให้ครอบครัวอยู่เป็นประจำ ชายรู้อย่างนี้แล้ว หากเลิกได้ก็ควรเลิก

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๖. **ภุตฺเตสุ มณฺเฑสุ ชนนีว กนฺตินี**
คุยฺเห จ ฐาเน ภคินีว หิริณี
กมฺเมสุ ปตฺเตสุ กโรติ ทาสีว
ภเยสุ มนฺตี สยเนสุ รามเย
รูปีสุ สิกฺขี กุปเนสุ ขนฺตินี
สา นารี เสฏฺฐาติ วทนฺติ ปณฺฑิตา
กายสฺส เภทา จ ทิเว ภเวยฺย สา.

หญิงใด ในเวลาบริโภคอาหารและเวลาแต่งตัว ทำตัวน่ารักและน่านับถือเหมือนแม่ ในที่ลับมีความละอายดังน้องสาว ประกอบกิจการงานและการอาหารเรียบร้อยเหมือนทาสี เป็นที่ปรึกษาได้ในเวลามีภัย ชอบนอนเบื้องซ้ายในที่นอน ศึกษาในการแต่งตัว อดกลั้นในเวลาผัวโกรธ หญิงนั้นบัณฑิตกล่าวว่านางประเสริฐ เมื่อทำลายอินทรีย์ไปแล้ว พึงบังเกิดในสวรรค์

หญิงใดร่วมรักส้อง สวามี
ยามภักษ์ยามแต่งศรี โอ่เยื้อง
กอบกิจเฉทชนนี คะนึงรัก บุตรแฮ
ที่ลับละอายเบื้อง ระบอบเพี้ยงภคินี [๑]

หญิงผู้มีฐานะดั่งแม่ ดั่งน้องสาว ดั่งทาสี เป็นที่ปรึกษา นอนเบื้องซ้ายสามี รู้วิธีแต่งตัว อดกลั้นต่อความโกรธ เป็นหญิงประเสริฐที่สุด

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๗. **สามา มิคกฺขี ตนุมชฺฌคตฺตา**
สูรู สุเกสี สมทนฺตปนฺตี
คมฺภีรนาภี ยุวตี สุสีลี
หีเน กุเล ชาตาปิ วิวาหยา.

หญิงสาวผู้มีผิวผุดผ่องดุจทอง ตาดำดุจตาเนื้อทราย เอวบางร่างเล็ก ขาเรียวงาม ฟันเสมอเป็นระเบียบ สะดือบุ๋มตรง มารยาทงาม แม้เธอจะเกิดในตระกูลต่ำ ก็ควรสมรสด้วย

นุชใดผิวดุจทอง สุพรรณา
เนตรผ่องเนตรมฤคา คู่แผ้ว
เกศดำดุจภมรา บินร่อน
ทันต์เรียบระเบียบแก้ว กอบไว้วายแสง [๑]

โลกนีติบทก่อนแสดงความบกพร่องของหญิงแล้ว บทนี้จึงแสดงคุณสมบัติซึ่งเป็นลักษณะที่ดีของผู้หญิงว่า หญิงใดมีคุณสมบัติดังกล่าวมานี้ นับว่าเธอเป็นผู้เคยทำบุญมาดีในอดีตชาติ ศีลก็เคยรักษา ไม่ชอบทำร้ายใคร ไม่ชอบกล่าวร้ายใคร ไม่ชอบเบียดเบียนใคร ไม่ชอบเอาเปรียบใคร เป็นคนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กิริยามารยาทสงบเสงี่ยมอ่อนน้อมงดงาม เพราะเคยทำบุญมาดีนี้เอง ส่งผลให้เธอมีลักษณะดีครบถ้วน แม้เธอจะเกิดในตระกูลต่ำศักดิ์ ไร้ทรัพย์ก็ตาม ชายใดตาถึงพบเข้า ก็ควรรีบจัดหาผู้ใหญ่ไปสู่ขอมาเป็นภรรยา หรือผู้ใหญ่พบเห็นก็รีบสู่ขอมาเป็นสะใภ้ เพราะหญิงเช่นนี้ประเสริฐนักแล

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๘. **สรทำ อุตุกาลานำ ภริยานำ รูปวตี**
เชฏฺโฐ ปธานำ ปุตฺตานำ ทิสานำ อุตฺตรา ทิสา.

ฤดูสารทเป็นประธานของฤดูกาลทั้งหลาย ภรรยารูปงามเป็นประธานของภรรยาทั้งหลาย บุตรหัวปีเป็นประธานของบุตรทั้งหลาย ทิศเหนือเป็นประธานของทิศทั้งหลาย

ชุมนุมฤดูสี่ไซร้ สารทกาล ใหญ่นา
เมียที่งามเป็นประธาน ทั่วหน้า
บุตรชายเชฏฐ์กุมาร นับใหญ่ ยิ่งแฮ
ล้ำโลกสี่ทิศอ้า เอกเบื้องอุดร [๑]

บัณฑิตท่านต้องการสื่อให้เห็นความสำคัญของหญิงที่เขาชื่นชมยกย่องมีบทบาท เป็นหัวหน้าในกิจการงานทั้งปวงนั้น คือหญิงที่มีรูปงามนามเพราะ จึงแสดงให้เห็นด้วยการเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นว่า

ฤดูมี ๖ คือ **สรทะ** ฤดูใบไม้ร่วง **เหมันต์** ฤดูหนาว **สิสิระ** ปลายฤดูหนาว **วสันต์** ฤดูใบไม้ผลิ **คิมหันต์** ฤดูร้อน และ**วัสสานะ** ฤดูฝน ในฤดูทั้ง ๖ นี้ ฤดูสารท ถือว่าเป็นประธานของฤดูทั้งหมด เพราะเป็นฤดูที่ทุกคนระลึกถึงอุปการะของผู้มีคุณทั้งหลายแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้

บุตรหัวปีเป็นใหญ่ในบุตรทั้งหลาย และทิศเหนือเป็นใหญ่ในทิศทั้งหลาย ฉันใด ภรรยาผู้มีรูปงาม มักจะได้รับความสนใจและให้ความสำคัญกว่า จึงได้เป็นประธานในภรรยาทั้งหลาย ฉันนั้น

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๐๙. **ยา อิจฺเฉ ปุริโส โหตุ ชาติ ชาติ ปุนปฺปุนํ**
สามิกํ อปจาเยยฺย อินฺทฺว ปาริจาริกา.

หญิงใดปรารถนาเกิดเป็นชายต่อกันทุกชาติ หญิงนั้นควรเคารพปฏิบัติสามี เหมือนนางฟ้าปฏิบัติต่อองค์อินทร์ ฉะนั้น

หญิงปองแปรชาติเชื้อ เป็นชาย
ปฏิบัติผัวบ่วาย ว่างแล้ว
ดุจเทพธิดาราย อินทร์รอบ จรุงแม่
จักเสร็จสมใจแคล้ว คลาดพ้นเพศหญิง [๑]

เรื่องสิทธิสตรีที่ไม่เท่าเทียมบุรุษ เป็นเรื่องที่ได้รับการหยิบยกมาถกเถียงกันทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่า ทำอย่างไรสตรีจึงจะมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับบุรุษ ต่างโต้เถียงกันเพื่อหาเหตุและผล

แต่ในโลกนีติบทนี้ กล่าวถึงสิทธิสตรีต่างจากนั้น กล่าวถึงสิทธิสตรีเพื่อจะได้การยอมรับให้บวชท่ามกลางภิกษุสงฆ์เท่าเทียมบุรุษเพศ ให้ได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุด ให้ได้บำเพ็ญบารมี ให้ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งข้อหลังนี้ สตรีเพศไม่สามารถบรรลุถึงได้ หากสตรีคนใดปรารถนาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องปรารถนาความเป็นบุรุษก่อน และเพื่อให้ความปรารถนานั้นสำเร็จ สตรีผู้เป็นภรรยาควรปฏิบัติสามีด้วยความเคารพนอบน้อม ไม่ใช่ยอมลดตนลงต่ำ แต่ทำเพื่อการบรรลุคุณอันสูงสุด นางฟ้าปฏิบัติต่อองค์อินทร์ฉันใด ก็พึงทำฉันนั้นเถิด

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๑๐. **โย อิจฺเฉ ปุริโส โหตุ ชาติ ชาติ ปุนปฺปุนํ**
ปรทารํ วิวชฺเชยฺย โธตปาโทว กทฺทมํ.

ชายใดปรารถนาเกิดเป็นชายต่อกันทุกชาติ ชายนั้นควรละเว้นจากการละเมิดภรรยาผู้อื่น เหมือนผู้ล้างเท้าสะอาดแล้ว หลีกเว้นโคลนตม ฉะนั้น

ชายใดปองจัดได้ เป็นชาย
ทุกชาติบ่ให้กลาย กลับบ้าง
ภรรยาท่านอย่าหมาย มั่วเสพ เลยพ่อ
ดุจเที่ยวแล้วเท้าล้าง หลีกเปื้อนเปือกตม [๑]

ชายใด พิจารณาเห็นว่า บุรุษเพศนี้ เป็นเพศสูงควรแก่การยังประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ให้สำเร็จได้ เป็นเพศที่สามารถตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ ควรปรารถนาเกิดเป็นชายต่อกันไปทุก ๆชาติ จนกว่าจะบำเพ็ญบารมีให้เต็มบริบูรณ์ เพื่อยังความปรารถนาให้สัมฤทธิ์ผล ควรระวังตน ประคองตนไว้ให้อยู่ในธรรมเนียมที่ดีงาม ไม่ประพฤติเสียหาย ไม่ล่วงละเมิดสิทธิสตรี ไม่ล่วงเกินหญิงที่มีมารดาบิดา มีญาติผู้ใหญ่ มีผู้ปกครอง มีขนบธรรมเนียมคุ้มครอง มีกฎหมายคุ้มครอง มีสามีคุ้มครอง หรือหญิงที่ไม่ควรล่วงเกิน ควรยินดี ควรเอาใจใส่ ควรยกย่อง ควรคุ้มครอง ควรชื่นชม และควรเลี้ยงดูแต่ภรรยาตนเท่านั้น เหมือนบุคคลล้างเท้าสะอาดดีแล้ว รังเกียจไม่อยากเหยียบย่ำโคลนตม หลีกหนีให้ห่างจากสิ่งสกปรก ฉันนั้น

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๑๑. **อติกฺกนฺตวโย โปโส อาเนติ ติมฺพรุตฺถนึ**
ตสฺสา อิสฺสา น สุปติ ตํ ปราภวโต มุขํ.

ชายแก่หง่อมแต่นำสาวรุ่นมาเป็นเมีย จึงยอมทำทุกอย่างตามความต้องการของเมียนั้น นั่นเป็นปากแห่งความเสื่อม

ชายเฒ่าหญิงเด็กเลี้ยง เป็นเมีย
นมเท่าลูกพลับเยีย ขึ้นไว้
ตนแก่หญิงเด็กเสีย ความรัก หญิงนา
มันเอาใจออกได้ อ้างว้างฉิบหาย [๑]

สิ่งใดไม่คู่ควรแก่กัน เมื่อมาอยู่คู่กันแล้ว ย่อมทำให้กันและกันเสื่อมลง สิ่งใดคู่ควรแก่กัน เมื่อมาอยู่คู่กันแล้ว ย่อมทำให้กันและกันเจริญขึ้น

ชายแก่กับเมียสาว เป็นผู้ไม่คู่ควรแก่กัน ย่อมทำให้กันและกันเสื่อมลง ชายแก่ผู้ต้องการสาวรุ่นมาเป็นเมีย ยอมทุ่มเททรัพย์สมบัติจนหมดตัว เพื่อให้ได้เมียสาว ส่วนชายแก่ที่มีเมียสาว ยอมทำทุกอย่างตามเมียปรารถนา เชื่อฟังทุกอย่าง หญิงสาวที่ยอมเป็นเมียของชายแก่ส่วนใหญ่ ก็ยอมเป็นเมียเพราะเห็นแก่ทรัพย์สิน จึงไม่ปรารถนาที่จะปฏิบัติรับใช้ กลับคิดคดทรยศ มีชู้หนุ่ม หรือผลาญทรัพย์สมบัติที่มีให้หมดสิ้น เมื่อทรัพย์หมดสิ้นแล้ว เธอก็ทอดทิ้งไปไม่เหลียวแล บัณฑิตท่านจึงเตือนว่า นั่นเป็นปากแห่งความเสื่อม

อิตฺถิกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.
หมวดผู้หญิง จบ

---

[๑] สำนวนเก่า

๖

ราชกัณฑ์ หมวดพระราชา

๑๑๒. **เอกยามำ สเย ราชา ทฺวิยามญฺเจว ปณฺฑิโต**
ฆราวาโส ติยามำว จตุยามำ ตุ ยาจโก.

พระราชาบรรทมยามเดียว บัณฑิตนอนสองยาม ผู้ครองเรือนนอนสามยาม ยาจกนอนเต็มสี่ยาม

กษัตริย์ไสยาสน์อ้าง เอกยาม
ปราชญ์หลับสองยามตาม ระบอบต้อง
ฆราวาสล่วงสาม ยามย่าง มาแฮ
ยาจกหลับยามซ้อง สี่สิ้นทั้งคืน [๑]

การนอนเป็นสิ่งที่น่าปรารถนาของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย บางคนนอนเพื่อพักผ่อนให้หายจากความเหน็ดเหนื่อย บางคนนอนเอาแรงเพื่อตื่นขึ้นมาต่อสู้เอาชีวิตรอด บางคนนอนเพื่อบริหารอิริยาบถสี่ให้สม่ำเสมอ คนขยันมักจะนอนน้อย คนเกียจคร้านมักจะนอนมาก

กษัตริย์มีพระราชกิจมากทั้งกลางวันและกลางคืน มีพระราชดำริโครงการใหม่ๆ ทรงออกตรวจตราสร้างความสงบสุขให้แก่ไพร่ฟ้าประชาชน เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกรของพระองค์ แทบไม่มีเวลาพักผ่อนพระวรกาย จึงทรงมีเวลาบรรทมพักผ่อนเพียงยามเดียวเท่านั้น (๔ ชั่วโมง)

บัณฑิตผู้กำลังบำเพ็ญเพียร ควรนอนเพียง ๒ ยาม (๘ ชั่วโมง)

คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน หาเลี้ยงชีพพออยู่ได้ นอน ๓ ยาม (๑๒ ชั่วโมง)

ส่วนยาจก เที่ยวขอทานเลี้ยงชีพ นอน ๔ ยาม (ทั้งวันทั้งคืน คือ ตลอดคืนนับเป็น ๓ ยาม และตลอดวันนับเป็น ๑ ยาม)

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๑๓. **ธนวา สุตวา ราชา นที เวชฺโช จ ปญฺจิเม**
ยตฺถ เทเส น วิชฺชนฺติ น ตตฺถ ทิวสํ วเส.

เศรษฐี นักปราชญ์ พระราชา แม่น้ำ และแพทย์ ทั้ง ๕ อย่างนี้ ไม่มีในที่ใด ไม่ควรอยู่ในที่นั้นแม้วันเดียว

ผู้เพ็ญพิตรปราชญ์ผู้ ปรีดา
กษัตริย์แพทยา แม่น้ำ
ห้าสิ่งบ่สืบถา- วรที่ ใดแฮ
ท้องที่นั้นชั่วช้า ชอบย้ายอย่าไป [๑]

ปฏิรูปเทสะ คือสถานที่หรือประเทศที่น่าอยู่ มีองค์ประกอบ ๕ อย่าง คือ

(๑) **เศรษฐี** คนมั่งมีเงินทอง พ่อค้าวาณิช ผู้สร้างงาน ทำให้เงินหมุนเวียนไปสู่คนทุกระดับชั้น จึงสามารถหาความสะดวกสบายได้, (๒) **นักปราชญ์ราชบัณฑิต** ผู้ปฏิบัติและแนะนำขนบธรรมเนียมที่เป็นตันติประเพณีที่ดีงาม ทำให้เกิดการร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่, (๓) **พระราชาผู้ทรงธรรม** ทรงพระปรีชาสามารถบำบัดทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความไม่ยุติธรรมในบ้านเมือง และบำรุงสุขทำให้ประชาราษฎร์เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน, (๔) **แม่น้ำลำธาร** ที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดการประกอบกสิกรรมและเกษตรกรรม ที่หล่อเลี้ยงชาวเมืองให้มีความอยู่ดีกินดี, (๕) **หมอผู้มีความสามารถ** ในการวินิจฉัยและเยียวยารักษาโรค ให้เกิดสุขพลานามัยแก่ชาวเมืองผู้ได้รับทุกข์ทรมานจากโรคภัยไข้เจ็บ

หากประเทศใดขาดองค์ประกอบ ๕ อย่างนี้ ไม่ควรอยู่แม้วันเดียว

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๑๔. ยสฺมึ ปเทเส น มาโน น เปมํ น จ พนฺธวา
น จ วิชฺชาคโม โกจิ น ตตฺถ ทิวสํ วเส.

ที่ใด ไม่มีคนนับถือ คนรัก ญาติพี่น้อง และทางได้วิชาความรู้ ไม่ควรอยู่ในที่นั้นให้ข้ามวัน

ด้าวใดชนนับหน้า ฤๅมี
มิตรรักญาติอารี หมู่ม้วย
วิทยาชาติกวี วายเสื่อม สิ้นนา
ที่นั้นอย่าอยู่ด้วย แต่สิ้นสักวัน [๑]

สถานที่ที่น่าไป เมื่อไปแล้วก็น่าอยู่ เมื่ออยู่ก็ควรอยู่หลายๆวัน คือ สถานที่ซึ่งมีคนเคารพนับถือกัน มีคนรักสนิทสนมคุ้นเคย มีญาติพี่น้องที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีสำนักหรือสถาบันการศึกษาพอที่จะสามารถศึกษาหาความรู้ได้

ส่วนสถานที่ใด ไม่มีคนเคารพนับถือกัน มีแต่คนดูถูกเหยียดหยามกัน ไม่มีคนรักสนิทสนมคุ้นเคย มีแต่คนเกียจชังแหนงหน่าย ไม่มีญาติพี่น้องที่จะเกื้อกูลกัน มีแต่ผู้จะจ้องประทุษร้ายเบียดเบียน ไม่มีสถานศึกษาสำหรับหาความรู้ มีแต่แหล่งอบายมุข หากยังไม่ได้ไปก็ไม่ควรไป หากมีเหตุจำเป็นจะต้องไปก็ไม่ควรอยู่ให้ข้ามวัน หากมีเหตุจำเป็นจะต้องอยู่ก็ให้ระวังรักษาตัวให้ดี อย่าได้คลุกคลี อย่าให้กระทบกระทั่ง อย่าให้ยินดีพอใจในสิ่งไม่ดีไม่งามเหล่านี้ เพราะนั่นจะเป็นเหตุแห่งความเสื่อม

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๑๕. อปุตฺตกํ ฆรํ สุญฺญํ รฏฺฐํ สุญฺญํ อราชกํ
อสิปฺปสฺส มุขํ สุญฺญํ สพฺพสุญฺญํ ทลิทฺทกา.

เรือนไม่มีบุตรสืบสกุลย่อมขาดสูญ ประเทศไม่มีพระราชาย่อมเสื่อมสูญ วาทะของผู้ไม่มีความรู้ย่อมสูญเปล่า คนเข็ญใจย่อมสูญเปล่าหมดทุกอย่าง

เรือนหรือมีบุตรแล้ ลับสูญ
เวียงใหญ่ไร้ราชประยูร ย่อยแท้
ศิลป์เสื่อมบ่จำรูญ จรุงโอษฐ์ สูญแฮ
เครื่องขุ่นเข็ญใจแล้ ยิ่งล้ำสรรพสูญ [๑]

ตระกูลใดมีแต่ธิดา ไม่มีบุตรไว้สืบสกุล ตระกูลนั้นย่อมถึงความสูญสิ้นสกุล เพราะบุตรเท่านั้นจะรักษาสืบทอดวงศ์สกุลไว้ได้ ธิดาไม่สามารถทำได้เพราะเมื่อแต่งงานแล้วย่อมนับว่าเป็นสกุลอื่น

ประเทศใดไม่มีพระราชาปกครอง หรือมีแต่พระราชาผู้ไม่ทรงธรรม กดขี่ข่มเหงประชาราษฎร์ ประเทศนั้นย่อมขาดสูญราชประเพณีที่ดีงาม

ผู้ไม่มีความรู้หรือมีความรู้น้อย จะแสดงวาทะความคิดเห็น หรือแนะนำสั่งสอนผู้อื่น คำพูดของเขาย่อมไม่มีน้ำหนัก ไม่น่าเชื่อถือ เมื่อพูดไปแล้วก็นับว่าสูญเปล่า นำไปปฏิบัติตามไม่ได้

ส่วนคนยากไร้เข็ญใจ ไร้ญาติขาดมิตร ตกยาก ไร้ที่พึ่งอนาถา ขาดที่พักพิง ขาดอาหารประทังชีวิต ขาดเสื้อผ้าปกปิดกาย ถือว่าสูญสิ้นหมดทุกอย่าง

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๑๖. **ธนมิจฺเฉ วณิชฺเชยฺย วิชฺชมิจฺเฉ ภเช สุตํ**
ปุตฺตมิจฺเฉ ตรุณิตฺถึ ราชามจฺจํ วสํ คเม.

อยากได้ทรัพย์ต้องค้าขาย อยากได้วิชาต้องคบหาผู้รู้ อยากได้ลูกต้องมีเมียสาว อยากเป็นข้าราชการต้องเอาใจขุนนาง

แสวงรู้พึงคบด้วย บัณฑิต
แสวงทรัพย์คบพานิช ง่ายไซร้
แสวงหายศศักดิ์ชิด ชอบราช
ผิใคร่ได้ลูกไซร้ เสพส้องเมียสาว [๑]

คนส่วนใหญ่คิดว่าทรัพย์สินเงินทองเป็นของจำเป็นอันดับหนึ่งที่จะทำให้การครองชีพเป็นไปอย่างมีความสุขและสะดวกสบาย จึงพากันแสวงหา คิดว่าเมื่อมีมากก็จะมีความสุขมาก เมื่อมีน้อยก็จะมีความสุขน้อย

เมื่อชาวโลกมีความเห็นอย่างนี้ บัณฑิตท่านจึงแนะนำว่า อยากได้ทรัพย์ต้องลงทุนลงแรง ประกอบสัมมาอาชีพโดยสุจริต ไม่ฉกฉวยฉ้อโกง อยากได้วิชาความรู้ต้องเข้าหาบัณฑิตผู้ทรงความรู้แขนงต่าง ๆ หรือผู้มีความรู้ชำนาญเฉพาะด้าน อยากได้ลูกที่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงต้องมีเมียสาว อยากเป็นข้าราชบริพารต้องหมั่นใกล้ชิดสนองงานขุนนาง

แต่ถ้าอยากได้บุญกุศลต้องหมั่นให้ทาน รักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา หากยังไม่รู้วิธีทำ ควรเข้าหานักปราชญ์เพื่อสอบถามถึงวิธีทำบุญที่ถูกต้อง ไม่ทำเพราะหลงเชื่อตามคำพรรณนาอานิสงส์ ต้องพิจารณาตามเหตุตามผล

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๑๐๘

๑๑๗. **นฏฺโจ ยติ อสนฺตุฏฺโจ สนฺตุฏฺโจ จ มหีปติ**
ลชฺชา จ คณิกา นฏฺฐา นิลฺลชฺชา กุลธีติกา.

นักบวชไม่สันโดษก็เสื่อมเสีย พระราชาสันโดษก็เสื่อมเสีย หญิงคณิกามีความละอายก็เสื่อมเสีย กุลธิดาไม่มีความละอายก็เสื่อมเสียเช่นกัน

ภิกษุมักมากแล้ว ลับผล
กษัตริย์สันโดษจน ทรัพย์สิ้น
แพศยายิ่งอายชน ชายเพศ เสื่อมนา
กุลธิดาฤดีดิ้น มากชู้ฉิบหาย [๑]

ความเสื่อมย่อมมีแก่บุคคลทุกชาติชั้นวรรณะ โดยไม่เลือกว่าชั้นศักดินาหรือยาจก หนุ่มสาวหรือแก่เฒ่า บุรุษหรือสตรี บรรพชิตหรือคฤหัสถ์

บรรพชิต เป็นนักบวชที่มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย สันโดษในปัจจัยจึงเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญสมณธรรม หากไม่รู้จักสันโดษย่อมเสื่อมจากสมณธรรม

พระราชามหากษัตริย์ หากสันโดษมักน้อย ไม่ขวนขวายในพระราชกิจ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ประเทศชาติก็จะล่มจม

หญิงคณิกา เลี้ยงชีพด้วยการขายบริการ หากมัวแต่ละอาย ไม่มีมารยาหญิง ย่อมไม่เป็นที่ต้องการของชาย จึงเสื่อมจากรายได้เพื่อเลี้ยงชีพ

กุลธิดา อยู่ในตระกูลที่มีชื่อเสียง มีคนนับหน้าถือตา เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง หากไม่ละอาย กิริยากระโดกกระเดก ย่อมพาวงศ์สกุลเสื่อมเสีย

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๑๘. **ปกฺขีนํ พลมากาโส มจฺฉานมุทกํ พลํ**
ทุพฺพลสฺส พลํ ราชา กุมารานํ รุทํ พลํ.

ลมเป็นกำลังของนก อุทกเป็นกำลังของปลา พระราชาเป็นกำลังของผู้อ่อนแอ การร้องไห้งอแงเป็นกำลังของเด็ก

นกแรงบินได้เพื่อ เวหา
หมู่จระเข้เต่าปลา พึ่งน้ำ
เข็ญใจพึ่งราชา จอมราช
ลูกอ่อนอ้อนกลืนกล้ำ เพื่อน้ำนมแรง [๑]

ผู้จะโลดแล่นไปอย่างโดดเด่น ต้องอาศัยกำลังหนุนต่างกันไป

นก จะโบยบินไปสู่ท้องฟ้า และบินร่อนอย่างสวยงาม เพราะได้แรงลมเป็นกำลังหนุน นกตัวใดไม่เคยบินต้านแรงลม นกตัวนั้นจะไม่แข็งแรง ลมจึงนับว่าเป็นกำลังเสริมของหมู่นก

ปลา จะแหวกว่ายไปในสายธารได้อย่างรวดเร็ว เพราะเคยแหวกว่ายผ่านกระแสน้ำเชี่ยวมาแล้ว หากปลาอาศัยอยู่แต่ในน้ำนิ่ง ก็จะไม่แข็งแรง จึงถูกปลาใหญ่กว่ากินเป็นอาหาร กระแสน้ำจึงเป็นกำลังเสริมของฝูงปลา

พระราชา มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ผู้อ่อนแอไร้ที่พึ่งทั้งหลาย พระราชาจึงเป็นกำลังให้แก่ผู้อ่อนแอทั้งหลาย

เด็กอ่อน เมื่อได้ร้องไห้ดิ้นรนถีบถองและซุกซน จึงจะมีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ การร้องไห้และซุกซนจึงเป็นกำลังเสริมให้แก่เด็ก

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๔๖

๑๑๙. **ขมา ชาคริยุฏฺฐานำ สำวิภาโค ทยิกฺขณา**
นายกสฺส คุณา เอเต อิจฺฉิตพฺพา สตำ คุณา.

ความอดทน ความตื่นตัว ความขยัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอ็นดู การมีวิจารณญาณ คุณสมบัติเหล่านี้เป็นของผู้นำ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของคนดีที่ทุกคนปรารถนา

อดใดเต็มตื้นด้วย คงทน
เพ็ญเพิ่มทำกุศล แผ่ให้
เมตตาการุณยล เย็นสัตว์ ยิ่งพ่อ
นายกยอดกอบไว้ ชอบผู้พึงแสวง [๑]

โลกนีติบทนี้ ท่านแสดงคุณสมบัติของผู้นำประเทศ ๖ ประการ คือ

๑. **ขมา** มีความอดทน อดกลั้นสูง ใจเย็น
๒. **ชาคริยะ** มีความตื่นตัว รู้เท่าทันสถานการณ์บ้านเมือง
๓. **อุฏฐานะ** มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ขี้เกียจย่อท้อ
๔. **สังวิภาคะ** มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล จัดสรรแบ่งปัน
๕. **ทยา** มีความเอ็นดู เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมชาติ
๖. **อิกขณา** มีวิจารณญาณ เฉลียวฉลาด ปรีชาสามารถ

คุณสมบัติทั้ง ๖ ประการนี้ บุคคลผู้เป็นผู้นำประเทศชาติจะต้องมี หากยังไม่มี ต้องพยายามฝึกฝนให้มีให้เป็น จึงจะเป็นที่ยอมรับของคนหมู่มากในระบอบประชาธิปไตย

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๐. **สกึ วทนฺติ ราชาโน สกึ สมณพฺราหฺมณา**
สกึ สปฺปุริสา โลเก เอส ธมฺโม สนนฺตโน.

พระราชาตรัสคำเดียว สมณะและพราหมณ์ก็กล่าวคำเดียว สัปบุรุษพูดคำเดียว นี้เป็นธรรมเนียมที่สืบต่อกันมานาน

คำแน่นับถึงได้ พึงแสวง
สมณพราหมณ์พึงแสดง ดังนั้น
สัปบุรุษเสพแสวง สรวากย์ หนึ่งพ่อ
อย่าเยียงกอปรก่อหั้น แม่นล้ำโลกเฉลิม [๑]

บุคคลผู้ได้รับการยกย่องจากชาวโลกส่วนใหญ่ คือบุคคลผู้มีคุณสมบัติหลายอย่าง โดยเฉพาะคุณสมบัติทางคำถ้อยเจรจา ก่อนจะกล่าวอะไรออกมาต้องพิจารณาแล้วพิจารณาอีก ไตร่ตรองแล้วไตร่ตรองอีก ใคร่ครวญแล้วใคร่ครวญอีก เพราะหากพลั้งพลาดกล่าวอะไรออกไปแล้ว จะแก้ไขให้กลับดีนั้นทำได้ยาก ต้องเป็นผู้มีวาจาสิทธิ์ คือสำเร็จได้ด้วยคำพูดเดียวเท่านั้น

กษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ สำนวนนี้เราได้ยินได้ฟังมานาน และเห็นเป็นเช่นนั้นจริง ขึ้นชื่อว่ากษัตริย์รับสั่งอะไรออกไปแล้ว จะกลับรับสั่งใหม่ไม่ได้ ต้องถือปฏิบัติตามนั้น จึงทรงพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก่อนแล้วจึงรับสั่งออกไป

สมณะ พราหมณ์ และสัปบุรุษ เป็นผู้มีคุณธรรมสูง จึงมีปรกติกล่าวคำสุภาษิต กล่าวคำจริง กล่าวคำประกอบด้วยประโยชน์

สิ่งเหล่านี้เป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติสืบๆ กันมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๑. **อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ**
อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ
ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี
โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธุ.[๑]

คฤหัสถ์ผู้บริโภคกามเกียจคร้านย่อมไม่ดี บรรพชิตไม่สำรวมระวังย่อมไม่ดี พระราชาไม่ทรงพิจารณาก่อนทำราชกิจย่อมไม่ดี บัณฑิตโกรธง่ายก็ไม่ดี

คฤหัสถ์ครองเหย้าคร้าน ใคร่งาม นะพ่อ
ชีไม่สำรวมทราม เสื่อมแท้
ราชไป่ตริตรองความ ดูก่อน ฤๅดี
ปราชญ์เพิ่มพิโรธแพ้ หลู่สิ้นสรรเสริญ [๒]

ชาวบ้านที่ยังบริโภคกาม ไม่ควรเกียจคร้าน ควรขยันหมั่นเพียรทำมาหากิน โลกปัจจุบันมีการแข่งขันกันสูง แข่งขันแสวงหาเครื่องอำนวยสะดวก ซึ่งเป็นเหตุให้ดิ้นรนหาเลี้ยงชีพลำบากมากขึ้นจนเกินความจำเป็น ผู้ขยันมากจึงได้เปรียบ ผู้ขยันน้อยย่อมเสียเปรียบ ผู้เกียจคร้านยิ่งไม่ต้องกล่าวถึง

บรรพชิตไม่สำรวมอินทรีย์ เข้าไปสู่ประชุมชนย่อมไม่น่าดู ไม่น่าเลื่อมใส

พระราชาไม่ทรงพิจารณาให้ถี่ถ้วนก่อนทำราชกิจ ย่อมเสียราชกิจ

บัณฑิตขี้โกรธ ไม่อดทน โกรธง่าย เอาแต่ใจ แสดงอาการปั้นปึ่ง ย่อมไม่สมกับเป็นบัณฑิต

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๗/๑๒๗ [๒] สำนวนเก่า

๑๒๒. **พหโว ยตฺถ เนตฺตาโร สพฺเพ ปณฺฑิตมานิโน**
สพฺเพ มหตฺตมิจฺฉนฺติ เตสํ กมฺมํ วินสฺสติ.

ในหมู่คณะที่มีผู้นำหลายคน ซึ่งแต่ละคนก็สำคัญตนว่ารอบรู้ ต่างก็อยากเป็นใหญ่ การงานของพวกเขาย่อมพินาศ

หมู่ใดมีผู้รู้ หลายคน
ต่างสำคัญว่าตน รอบรู้
ทุ่มเถียงเอาตนจน ชนะผู้ อื่นแฮ
งานพินาศฤๅกู้ ฟูฟื้นคืนไฉน [๑]

หมู่คณะใดเลือกสรรหาผู้รู้ ซึ่งมีความสามารถมากที่สุด รู้จักคำเจรจาพูดประสานสามัคคี เสียสละเพื่อหมู่คณะ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นต้น มาเป็นผู้นำ หมู่คณะยอมรับว่าเป็นผู้รู้จริง ให้การสนับสนุน เห็นด้วยกับแนวความคิด ไม่ขัดแย้ง แม้จะขัดแย้งก็ใช้เหตุใช้ผล การงานของหมู่คณะเช่นนี้ ย่อมได้รับการพัฒนาให้เจริญรุดหน้า ไม่หยุดชะงัก

ส่วนหมู่คณะใดมีผู้รู้หลายคน มีผู้นำหลายคน มีผู้อาสาหลายคน ซึ่งแต่ละคนต่างแก่งแย่งกันเป็นใหญ่ ยกตนข่มท่าน ยุแยกให้แตกสามัคคีออกหลายกลุ่มหลายเหล่า ไม่สามารถจะผนึกกำลังกันได้ ใครทำก็ถูกตำหนิ ใส่ร้ายกันเอง หมู่คณะนั้น ย่อมไม่ได้รับการพัฒนาให้เจริญขึ้น มีแต่จะพินาศลง การงานก็เกี่ยงกันทำ เมื่อไม่มีใครทำ ก็โยนความผิดให้คนโน้นคนนี้ ในที่สุดผู้อวดตนว่ารู้เหล่านี้ ก็นำพาหมู่คณะไปสู่ความวิบัติ

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๓. **อายๆ ขยๆ สยๆ ชญฺญา ราชา สยๆ กตากตๆ**
นิคฺคเห นิคฺคเหตพฺพๆ ปคฺคเห ปคฺคหารหๆ.

พระราชาพึงทรงทราบเหตุแห่งความเจริญและความเสื่อม พึงทรงทราบราชกิจที่ทรงทำแล้วและยังไม่ทำ ด้วยพระองค์เอง พึงลงโทษผู้ที่ควรลงโทษ พึงยกย่องผู้ที่ควรยกย่อง

นรินทร์พึงรอบรู้ สรรพสรรพ์
การก่อนบ่กอบทัน เท่ารู้
ชาติทุรพลพันธุ์ ควรข่ม ข่มพ่อ
ควรยกยกย่องผู้ ชอบให้รางวัล [๑]

พระราชาพระองค์ใดเอาใจใส่ราชกิจ หมั่นตรวจสอบข้าราชบริพาร ให้ตรวจตราบริเวณชายแดน ติดตามข่าวสารเกี่ยวกับโจร ๔ จำพวก คือ โจรป่า โจรบ้าน โจรเมือง และโจรผ้าเหลือง, **โจรป่า** คือโจรที่ซ่องสุมกำลังอยู่ในป่า ออกปล้นสะดมภ์ เมื่อมีกำลังมากก็คิดการใหญ่ถึงขนาดคิดล้มล้างราชบัลลังก์, **โจรบ้าน** คือโจรที่ลักเล็กขโมยน้อย งัดแงะ ตัดช่องย่องเบา ปลอมแปลงสินค้า เป็นต้น, **โจรเมือง** คือนักบริหารบ้านเมืองและข้าราชการ ที่คดในข้องอในกระดูก ไม่สุจริตต่อหน้าที่ ไม่ยอมจ่ายภาษีรายได้ ผันเงินแผ่นดินซึ่งเป็นภาษีอากรของประชาชนไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและพวกพ้อง เป็นต้น, **โจรผ้าเหลือง** คือสมณพราหมณ์ผู้ทุศีล หลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ

เมื่อทรงเอาใจใส่เช่นนี้ ก็จะทราบเหตุแห่งความเสื่อมและความเจริญ

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๔. **ปิฏฺฐิโตกฺกํ นิเสเวยฺย กุจฺฉิยาว หุตาสนํ**
สามิกํ สพฺพภาเคน ปรโลกํ อโมหวา.

เวลาผิงแดดควรหันหลังให้ เวลาผิงไฟควรหันหน้าให้ เวลาเข้าหาเจ้านายควรหันให้ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง (คือนอบน้อมทั้งต่อหน้าและลับหลัง) ต้องไม่หลงสติก่อนจะเข้าสู่ปรโลก

เสพดวงอาทิตย์ได้ โดยหลัง
เพลิงเสพเปลวประปัง เบื้องท้อง
เจ้าเสพรอบระวัง ภาคทั่ว นะพ่อ
ปรโลกเสพสติต้อง ต่อตั้งสรณา [๑]

คนเรามักทำอะไรๆ ตามสบาย ตามอัธยาศัย ไม่เคร่งเครียดจริงจังก็ไม่เป็นไร แต่ต้องทำให้เหมาะสมในเวลาต่อไปนี้

เวลาผิงแดดในฤดูหนาว ควรหันหลังให้แสงแดด ไม่ควรหันหน้าให้ เพราะจะทำให้ดวงตาต้องแสงตะวัน

เวลาผิงไฟในฤดูหนาว ควรหันหน้าเข้าหากองไฟ ไม่ควรหันหลังให้ เพราะเมื่อมีสะเก็ดไฟแตกกระเด็นออกมาจะได้เห็น และหลบได้ทันไม่ถูกไฟไหม้

เวลาเข้าหาเจ้านาย หรือเวลาเข้าเฝ้าพระราชา ควรหมอบคลานเข้าไปให้เห็นทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ซึ่งถือว่าเป็นการเคารพนบนอบ

เวลาใกล้จะตาย ต้องระวังไม่ให้หลงสติ เพราะเมื่อหลงสติก่อนตายจะส่งผลให้ไปเกิดในอบายภูมิ

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๕. อคฺคิ อาโป อิตฺถี มุฑฺโห สปฺโป ราชกุลานิ จ
อปยนฺเตน คนฺตพฺพา อจฺเจกปาณหารกา.

ไฟ น้ำ หญิง คนโง่เขลา งูพิษ ราชสกุล ทั้งหมดนี้ หากหลีกเลี่ยงได้ก็ควรหลีกเลี่ยง เพราะอาจคร่าชีวิตได้ชั่วพริบตาเดียว

หกสิ่งระวังไว้ ปราชญ์เตือน
น้ำไฟหญิงอย่าเยือน ชิดใกล้
งูพิษคนเขลาเหมือน เพชฌฆาต
หลีกราชสกุลหลีกให้ กอบกู้ชีวี [๑]

ไฟ แม้จะกองเล็กๆ ก็ไม่ควรประมาทว่าจะไม่เป็นอันตราย เพราะอาจติดลามไปได้อย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นกองเพลิงใหญ่เผาทุกอย่างให้วอดวายได้

น้ำ แม้จะมีกระแสนิ่ง ไม่ไหลเชี่ยว ก็อย่าได้ประมาทว่าไม่มีอันตราย เมื่อพลัดตกลงไปแล้ว อาจตระกายขึ้นฝั่งไม่ได้ จมน้ำตายไปในที่สุด

ผู้หญิง แม้จะไปไหนมาไหนตามลำพัง ก็อย่าคิดว่ายังไม่มีเจ้าของ เมื่อเผลอเข้าไปเกี้ยวพาราสี อาจจะถูกเจ้าของเขาทำร้ายร่างกายได้

คนโง่ ไม่มีปัญญาพิจารณาว่าอะไรควรไม่ควร อาจจะพาทำกิจที่ไม่ควร จนถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจับปรับหรือกักขังได้

งูพิษ แม้จะตัวเล็กๆ อย่าประมาทว่าจะไม่เป็นอันตราย เพราะขึ้นชื่อว่างูพิษ จะตัวเล็กตัวใหญ่ก็ย่อมมีพิษเหมือนกัน เมื่อถูกกัด อาจสิ้นชีวิตได้

ราชกุมาร แม้จะทรงพระเยาว์ ก็อย่าได้ดูหมิ่น เมื่อขึ้นครองราชย์อาจปองร้าย ทำให้พินาศได้ชั่วพริบตา

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๒๖. **ทุฏฺจภริยสวาโส ปทุฏฺจจิตฺตทาสโก**
สสปฺเป จ ฆเร วาโส มจฺจุ เอว น สํสโย.

อยู่ร่วมกับภรรยาชั่ว มีคนรับใช้เป็นคนเจ้าโทสะ อยู่ในเรือนที่มีงูพิษ ความตายต้องมาถึงแน่โดยไม่ต้องสงสัย

สมหวังวาสข้าชาติ	ชายา
โทสจิตลวงทาสา	สบใช้
เนานิเวศน์สรพิษ	นะพ่อ
สามสิ่งห้ำหั่นให้	ชีพมล้างฤาแคลน [๑]

ภรรยานอกใจ คนรับใช้ขี้โมโห และงูพิษในเรือน ทั้ง ๓ อย่างนี้ มีอันตรายใหญ่หลวง สามารถก่อภัยพิบัติให้ได้ทุกเวลา

ภรรยาที่นอกใจเป็นอื่น เมื่อรู้ควรรีบตกลงหย่าร้าง อย่ารออยู่นาน อย่าให้แก้ตัว อย่าให้โอกาส เมื่อใจเป็นอื่นแล้ว มีแต่จะผลาญสมบัติ หรือคิดคดทรยศ ร่วมกับชายชู้วางแผนฆ่าสามีได้

คนรับใช้เจ้าโทสะ ขี้โมโห โกรธง่าย ควรรีบหาอุบายให้ออกไปโดยเร็ว อย่าไว้วางใจ อย่าดุด่า อย่าทำให้เคียดแค้น เพราะอาจโกรธแล้วทำลายชีวิตและทรัพย์สินให้ย่อยยับได้

ในเรือนที่มีงูพิษ ไม่ควรอยู่ข้ามวัน เพราะอาจถูกกัดเสียชีวิตได้

ทั้ง ๓ อย่างนี้ บัณฑิตท่านเตือนว่า อย่าประมาทไว้วางใจ เพราะเป็นการอยู่ใกล้ความตาย สักวันต้องนำความตายมาให้แน่

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๗. **มุหฺหสิสฺโสปเทเสน กุนารีภรเนน จ**
อสตา สมฺปโยเคน ปณฺฑิโตปฺปวสีทติ.

แม้เป็นบัณฑิตก็เสื่อมเสียได้ เพราะมัวแต่สั่งสอนศิษย์โง่เขลา เพราะเลี้ยงดูภรรยาชั่ว และเพราะการอยู่ร่วมกับคนเลว

สอนศิษย์หลงเลศให้ ศึกษา
คบชู้ภรรยาลา- มกเลี้ยง
เสพพาลพวกมิจฉา ชาติชั่ว
ปราชญ์กอบสามสิ่งเถี้ยง จ่อมแม้ทางจม [๑]

ขึ้นชื่อว่า**อ้อย** แม้จะถูกเครื่องหีบบดขยี้ ก็ไม่ทิ้งรสหวาน

ขึ้นชื่อว่า**เกลือ** แม้จะถูกเผาถูกต้ม ก็ไม่ทิ้งความเค็ม

ขึ้นชื่อว่า**บัณฑิต** แม้จะถูกขู่เข็ญ ถูกปองร้าย ถูกเบียดเบียน ก็ไม่ทิ้งธรรม แม้จะได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นบัณฑิต หากมัวแต่สั่งสอนลูกศิษย์โง่เขลาเบาปัญญา สอนไม่รู้จักจำ สอนแล้วสอนอีก ศิษย์โง่นั้น ก็ยังโง่อยู่อย่างเดิม สอนเท่าไรก็ไม่ทำให้ฉลาดขึ้นได้ ก็จะทำให้ผู้คนหมดศรัทธาได้ ถูกตำหนิได้ว่า ไม่เก่งจริง ไม่ฉลาดจริง เพียงสอนศิษย์ให้ฉลาดก็ทำไม่ได้ หรือเลี้ยงดูภรรยาชั่ว คบชู้สู่ชาย ทำเรื่องเสียหายให้ชาวโลกนินทาว่าไม่เหมาะสมเป็นบัณฑิต เป็นสามีของหญิงชั่วคนหนึ่งเท่านั้น หรืออยู่ร่วมกับคนเลว ร่วมกิน ร่วมกิจ ร่วมนอน ไปไหนมาไหนด้วยกัน อาจถูกคนเขารังเกียจได้ว่า เป็นเหมือนกันกับคนเลวเหล่านั้น จะได้ชื่อว่าบัณฑิตอย่างไรกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมถึงความเสื่อมได้

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๘. **มาตา ปุตฺตกรํ ปาปํ สิสฺสปาปํ คุรู ตถา**
ราชา รฏฺฐกรํ ปาปํ ราชปาปํ ปุโรหิโต.

ลูกทำชั่วแม่ก็พลอยชั่วด้วย ศิษย์ทำชั่วครูก็พลอยชั่วด้วย พระราชาทำชั่วปุโรหิตก็พลอยชั่วด้วย

บุตรใดครุ่นครุ่นสร้าง กองกรรม
ชื่อว่ามารดาทำ เที่ยงพร้อม
สำศิษย์บ่เกรงยำ เยียบาป
โดยโลกโวหารร้อง เรียกแท้ครูทำ [๑]

คนที่มีความเกี่ยวข้องกัน เมื่อคนใดคนหนึ่งทำดีหรือทำชั่ว อีกคนหนึ่งก็พลอยได้รับคำสรรเสริญหรือคำตำหนิติฉินตามด้วย

ลูกทำชั่ว พ่อแม่ก็พลอยถูกตราหน้าว่าชั่วด้วย เพราะไม่รู้วิธีแนะนำสั่งสอนลูกให้เป็นคนดี หรือไม่ก็เพราะพ่อแม่ไม่ได้สั่งสอนลูกเลยว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ ลูกจึงทำความชั่วตามเพื่อนฝูง

ศิษย์ทำชั่ว ครูบาอาจารย์ก็ถูกเขาตำหนิว่าชั่วด้วย ชาวโลกอาจเข้าใจได้ว่า อาจารย์สอนให้ศิษย์ไปทำความชั่วเพื่อผลประโยชน์ของอาจารย์เอง

พระราชาทำชั่ว ปุโรหิตและราชอมาตย์ก็พลอยได้รับโทษทัณฑ์ตามด้วย เพราะชาวโลกเขาจะตำหนิได้ว่า ที่พระราชาทำชั่วก็เพราะปุโรหิตหรือราชอมาตย์ หรือบุคคลใกล้ชิดไม่ทักท้วง แต่ให้การสนับสนุน

หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำความดี อีกฝ่ายก็ได้รับการสรรเสริญด้วย

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๒๙. อกฺโกเธน ชิเน โกธํ อสาธุ์ สาธุนา ชิเน
ชิเน กทริยํ ทาเนน สจฺเจนาลิกวาทินฺ.[๑]

พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ ชนะคนชั่วด้วยความดี ชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ ชนะคนพูดเท็จด้วยการพูดคำสัตย์

ผจญคนมักโกรธด้วย ไมตรี
ผจญหมู่ทรชนดี ต่อตั้ง
ผจญคนจิตโลภมี ทรัพย์แผ่ เผื่อนา
ผจญอสัจให้ยั้ง หยุดด้วยสัตยา [๒]

การเอาชนะคนอื่นมีหลายวิธี บางวิธีก็เอาชนะกันด้วยการสร้างความเสื่อมเสียให้ฝ่ายตรงข้าม บางวิธีก็เอาชนะด้วยการสร้างสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน

ถ้าจะเอาชนะคนโง่ด้วยการหักล้าง สร้างความเจ็บปวดให้เขาอาฆาตเคียดแค้น การเอาชนะแบบนี้ไม่ถาวรเลย เพราะสักวันจะต้องถูกเขาเอาชนะคืนให้กลับแพ้ได้

เอาชนะคนฉลาดด้วยการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อกัน ทำให้ฝ่ายตรงข้ามยอมรับนับถือนบนอบ การเอาชนะแบบนี้ เป็นการชนะอย่างถาวร เพราะเมื่อชนะแล้วจะไม่มีวันกลับแพ้อีก

ส่วนคนมักโกรธต้องเอาชนะด้วยการอดกลั้นไม่โต้ตอบ คนชั่วต้องเอาชนะด้วยการทำดี คนตระหนี่ต้องเอาชนะด้วยการแบ่งปัน คนโกหกต้องเอาชนะด้วยการพูดความจริงอยู่เป็นประจำ

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๒๒๓ [๒] เดชาดิศร. บทที่ ๑๐๓

๑๓๐. **อทนฺตทมนํ ทานํ ทานํ สพฺพตฺถ สาธกํ**
ทาเนน ปิยวาจาย อุนฺนมนฺติ นมนฺติ จ.[๑]

การให้ทานเป็นเครื่องฝึกคนผู้ฝึกยาก การให้ทานยังประโยชน์ให้สำเร็จในทุกสถาน การให้และคำพูดอ่อนหวาน เปลี่ยนคนกระด้างให้กลับอ่อนน้อมลงได้

ทานทำหักพยศให้ สูญหาย
แลส่งสมบัติราย รอบไว้
วาจาต่อตอบชาย หญิงรัก รสนา
ใจอ่อนนอบน้อมให้ เพราะด้วยทานคำ [๒]

โลกนีติบทนี้ แสดงลักษณะพิเศษของผู้นำ การเป็นผู้นำไม่ใช่จะใช้แต่อำนาจบังคับ ใช้แต่พระเดชไม่เพียงพอ ต้องใช้พระคุณควบคู่กันด้วย

การให้ การอนุเคราะห์ส่งเสริมเกื้อกูล จะทำคนที่แข็งกระด้างฝึกยากให้กลายเป็นคนฝึกง่าย ยอมทำทุกอย่างตามคำสั่ง คนฝึกสัตว์ เมื่อสั่งให้สัตว์ทำอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว ก็จะให้รางวัลเป็นของกิน ทำให้สัตว์อยากได้ของกินแล้วทำตามคำสั่งทุกอย่าง

คนฝึกคนก็ไม่ต่างอะไร เมื่อเขาทำตามคำสั่งแล้ว ควรกล่าวชมให้สิ่งของรางวัล แม้แต่การรู้จักใช้คำพูดอ่อนหวาน ก็สามารถสยบคนแข็งกระด้างกร้าวร้าวให้อ่อนโยนได้เช่นกัน เมื่อเขาเห็นว่าเราอนุเคราะห์สงเคราะห์ เขาก็จะยอมเสนอตัวรับใช้ เพียงเอ่ยปากบอกเขาก็จะรีบทำให้ การให้และคำอ่อนหวานจึงยังประโยชน์ให้สำเร็จในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ

---

[๑] วิสุทธิ. ๑/๓๐ [๒] สำนวนเก่า

๑๓๑. **ทานํ สิเนหเภสชฺชํ มจฺเฉรํ โทสโนสธํ**
ทานํ ยสสฺสิเภสชฺชํ มจฺเฉรํ กปโณสธํ.

การให้เป็นยาเสน่ห์ ความตระหนี่เป็นยาเกลียดชัง การให้เป็นยาบำรุงเกียรติยศ ความตระหนี่เป็นยาโดดเดี่ยว

ทานแท้อย่ารักเรื้อง จำรูญ
ตระหนี่ยาพิษพูน โทษพร้อง
ทานยายศยิ่งมูล มากสุข เสวยพ่อ
ตระหนี่ยาขุ่นข้อง คับแค้นเข็ญใจ [๑]

โลกนีติบทนี้ยังเน้นย้ำให้เห็นว่า การให้ ทำให้ร้ายกลายเป็นดี ทำความเกลียดชังให้กลายเป็นความรักใคร่ ทำคนไร้น้ำใจให้กลายเป็นคนมีน้ำใจ ทำคนชอบดูถูกดูหมิ่นให้กลายเป็นคนรู้จักยกย่องสรรเสริญ ทำความขัดข้องให้กลายเป็นความสะดวกคล่องแคล่ว ทำคนเห็นแก่ตัวให้กลายเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทำคนที่ไร้ญาติขาดมิตรให้กลายเป็นคนที่เพรียบพร้อมด้วยญาติมิตรและบริวาร ทำความลังเลให้มีการตัดสินใจฉับพลัน

ท่านจึงกล่าวว่า การให้ เป็นยาเสน่ห์มหานิยม ใครๆก็ชอบผู้ให้ จะไปไหนมาไหนก็มีคนนับหน้าถือตา ความตระหนี่เป็นยาพิษทำให้คนเกลียดชัง ไม่มีใครชอบคนขี้เหนียวเห็นแก่ได้ ไม่ให้แล้วยังจะเอาอีก

ผู้ให้ ย่อมมีเกียรติ มียศ มีชื่อเสียง มีคนชื่นชอบ

ผู้ตระหนี่ ย่อมเสื่อมเกียรติ เสื่อมยศ เสื่อมชื่อเสียง ผู้คนชิงชัง

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๓๒. **พหูนมปฺปสารานํ สามคฺคิยา ชยํ ชเย**
ติเณหิ วฏฺฏเต โยฏฺฐ เตน นาโคปิ พชฺฌเต.

คนกำลังกายน้อย เมื่อผนึกความสามัคคีอย่างเหนียวแน่น ย่อมมีกำลังพอจะเอาชนะข้าศึกได้ ดุจเชือกที่ฟั่นด้วยหญ้า ยังใช้ล่ามช้างได้

พึงผจญคนไม่สร้อง สารธรรณ์
สามัคคีรสพัน ผูกไว้
ดุจผจญกระสัน สารซับ มันแฮ
เสียเสื่อมยศยกให้ ขี้ข้าชุมชน [๑]

ความสามัคคีกับเชือกหญ้า บ่งบอกถึงความเหนียวแน่น ไม่มีสิ่งใดจะมาทำให้ขาดสะบั้นลงได้

คนมีกำลังกายน้อย ถึงจะมีจำนวนมากก็ไม่สามารถทำอะไรได้ ยกของหนักยังไม่ขึ้น ยิ่งจะให้ไปสู้รบปรบมือกับข้าศึกศัตรูแล้ว มีแต่จะถูกข้าศึกศัตรูตีให้แตกกระเจิดกระเจิงวิ่งหนีแทบไม่ทัน แต่เมื่อรวบรวมและผนึกกำลังกันไว้ ย่อมมีกำลังที่แข็งแกร่ง ดูน่าเกรงขาม สามารถข่มขู่ข้าศึก หรือสามารถรบเอาชนะข้าศึกได้

หญ้าหรือฟาง ไม่เหนียวแน่นพอจะให้ผูกหรือล่ามสัตว์ไว้ได้ แต่เมื่อนำมาฝั่นเข้ากันเป็นเส้นใหญ่แล้ว ก็ย่อมมีความเหนียวแน่นพอที่ใช้ผูกหรือล่ามสัตว์ได้ แม้แต่ช้างตัวโต ดังนั้น สังคมควรมีความสามัคคีร่วมมือกันไว้

[๑] สำนวนเก่า

๑๓๓. **สหาโย อสมตฺโถปิ เตชสา กึ กริสฺสติ**
นิวาเต ชลิโต อคฺคิ สยเมวูปสมฺมติ.

เพื่อนไม่มีความสามารถ ถึงจะสำแดงเดชก็จักทำอะไรได้ เหมือนไฟตกอยู่ในที่ปราศจากลม ก็ย่อมดับไปเอง

พลขลาดไป่อาจสู้ สงคราม
ดาษดัสกรฤๅขาม เดชไท้
ดุจเพลิงบ่ลุกลาม เหตุลบ ลมแฮ
นานนิ่งบ่ติดไม้ มอดม้วยดับเอง [๑]

กิจการใดที่เราทำคนเดียวให้สำเร็จไม่ได้ ต้องหาเพื่อนผู้มีความสามารถมาช่วยทำ ยิ่งเป็นกิจการที่มีความสำคัญมาก ยิ่งต้องเลือกเฟ้นหาเพื่อนที่มีความสามารถสูงมาช่วยทำ แต่เพื่อนส่วนใหญ่มักจะโอ้อวดว่าตนเก่ง ว่ามีความสามารถด้วยกันทั้งนั้น ทำคุยโว ทำท่าทางฮึดฮัดให้ดูเหมือนเก่ง แต่พอเอาเข้าจริงๆ กลับทำอะไรไม่เป็น

บัณฑิตท่านจึงกล่าวว่า เมื่อไม่มีความสามารถ แม้จะทำท่าสำแดงเดชสักเพียงไรก็ตาม ก็ไม่สามารถจะช่วยใครทำอะไรให้สำเร็จได้

ดุจไฟ แม้จะลุกโชติช่วงสำแดงเดชให้น่าหวาดหวั่นสะพึงกลัวสักเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อตกไปอยู่ในที่ไม่มีลม หรือในที่สูญญากาศ ย่อมไม่สามารถลุกไหม้อะไรได้ มีแต่จะค่อยๆดับไปเอง ฉะนั้น

จะทำกิจการใด ก็ควรเฟ้นหาคนมีความสามารถมาช่วยทำ จึงจะสำเร็จ

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๓๔. **น รญฺญา สมกำ ภุญฺเช กามโภคำ กุทาจนำ**
อากปฺปำ สรกุตฺตึ วา มาลาคนฺธวิเลปนำ
วตฺถำ สพฺพมลงฺการำ น รญฺญา สทิสำ กเร.

ไม่ว่ากาลไหนๆ ราชเสวกไม่พึงใช้เครื่องอุปโภคบริโภคเท่าเทียมพระราชา ไม่พึงวางท่า เลียนเสียง ใช้ดอกไม้ เครื่องหอม เครื่องประเทืองผิว เสื้อผ้า หรือเครื่องประดับให้เทียมเท่าพระราชา

เสวกฟูมเฝ้าทุก ทิวา
กามอิ่มอาภรณา ลูบไล้
อากัปกอบกิริยา เสียงส่ง
อย่ายกยศเพิ่มไท้ ที่แพ้ภัยตน [๑]

ไม่ว่าสมัยใด ราชเสวกอย่าได้ใช้เครื่องอุปโภคบริโภคเฉกเช่นพระราชา ไม่ควรวางกิริยาท่าทางให้เหมือนพระราชา ไม่ควรเลียนเสียงให้เหมือนพระราชา ไม่ควรใช้ดอกไม้ชนิดเดียวกับที่พระราชาโปรด ไม่ควรใช้เครื่องหอมเหมือนกับพระราชา ไม่ควรใช้เครื่องประทินผิวอย่างเดียวกับพระราชา ไม่ควรสวมใส่เสื่อผ้าที่มีสีสรรลวดลายเดียวกันกับพระราชา และไม่ควรใช้เครื่องประดับ มงกุฏ สร้อย แหวน รองเท้า เข็มขัด หรือเครื่องประดับชนิดอื่น ให้เหมือนกับพระราชา เพราะถือว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ หรืออาจถูกมองว่าจะวางแผนโค่นล้มราชบัลลังก์ หรือมีข้าศึกศัตรูจู่โจมเข้าประชิดอาจจับผิดตัวไปเข่นฆ่าให้สิ้นชีพได้

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๓๕. น เม ราชา สขา โหติ น ราชา โหติ เมฺโน [๑]
เอโส สามิโก มยฺหนฺติ จิตฺเต นิฏฺฐ์ สุฐาปเย.

ข้าราชบริพารควรตระหนักแก่ใจเสมอว่า พระราชาไม่ใช่สหายของเรา พระองค์ท่านเป็นเจ้าชีวิตของเรา

เสวกวางจิตไว้ ฤๅวาย
ท้าวไป่เป็นสหาย แห่งข้า
ท้าวบ่คู่เคยหมาย มากหมิ่น
จงรักภักดิ์ดั่งหน้า นอบไท้ทูลละออง [๒]

ข้าราชบริพารแม้จะมีความคุ้นเคยใกล้ชิดสนิทสนมกันเพียงใดก็ตาม ต้องตระหนักแก่ใจไว้เสมอว่า พระองค์ท่านไม่ใช่เพื่อนรัก ไม่ใช่เพื่อนเล่น ไม่ใช่เพื่อนเที่ยว ไม่ใช่เพื่อนปรับทุกข์ ไม่ใช่เพื่อนที่จะฟังความลับส่วนตัว ไม่ใช่เพื่อนที่จะหยิบยืมของใช้ได้ ไม่ใช่เพื่อนที่จะแบ่งปันของกินของใช้กันได้ ไม่ใช่เพื่อนที่หยอกล้อเล่นหัวกันได้ ไม่ใช่เพื่อนที่จะพูดตลกโปกฮากันได้ ไม่ใช่เพื่อนที่จะชวนไปไหนมาไหนได้ ไม่ใช่เพื่อนที่จะเข้านอกออกในตามอำเภอใจได้ ไม่ใช่เพื่อนที่จะนั่งเคียงคู่กันได้ ไม่ใช่เพื่อนที่จะกลั่นแกล้งเล่นกันได้

พระราชาได้ชื่อว่า พระเจ้าเหนือหัว เป็นเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน เป็นเจ้านายผู้สูงศักดิ์ เป็นสมมุติเทพ เป็นผู้ที่ชาวเมืองเขาให้ความเคารพยกย่องเทิดทูนไว้ล้นเกล้าล้นกระหม่อม เมื่อเข้าเฝ้า ควรระมัดระวังกิริยามารยาท คำพูดคำจา ในใจก็ต้องจงรักภักดี เพราะพระองค์ท่านคือเจ้าชีวิต

---

[๑] ขุ.ชา. ๒๘/๑๔๘๘ [๒] สำนวนเก่า

๑๓๖. **นาติทูเร ภเช รญฺโญ นาจฺจาสนฺโนปวาตเก**
อุชุเก นาตินินฺเน จ น ภเช อุจฺจมาสเน
ฉ โทเส วชฺเช เสวโก ติฏฺเฉ อคฺคึว สยฺโต.

เสวกเข้าเฝ้าพระราชา ไม่ควรนั่งไกลเกินไป นั่งใกล้เกินไป นั่งเหนือลม นั่งตรงพระพักตร์ นั่งในที่ต่ำเกินไป นั่งในที่สูงเกินไป ควรเว้นที่มีโทษ ๖ ประการนี้แล้ว เข้าเฝ้าด้วยความระมัดระวัง เหมือนเข้าใกล้ไฟ ฉะนั้น

เฝ้าท้าววธแห่งเว้น หกคง
ไกลนักใกล้นักตรง พักตร์ไท้
สูงนักที่ลึกลง ลมพัด เหนือนา
รอบระวังตายอยู่ใกล้ ที่ร้อนแห่งเพลิง [๑]

เมื่อจะเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว ต้องศึกษาวิธีและธรรมเนียมดีแล้วจึงควรเข้าเฝ้า เช่น ต้องเว้นสถานที่ไม่สมควร ๖ อย่าง คือ

๑. **อติทูเร** เข้าเฝ้าห่างเกินไป เมื่อจะกราบทูลสิ่งใดก็ได้ยินเสียงไม่ชัดเจน

๒. **อัจจาสันเน** เข้าเฝ้าใกล้ชิดเกินไป ทำให้ขวางพระพักตร์

๓. **อุปวาตเก** เข้าเฝ้าทิศเหนือลม อาจมีกลิ่นกายรบกวนพระองค์ได้

๔. **อุชุเก** เข้าเฝ้าตรงพระพักตร์ กีดขวางทางเสด็จพระราชดำเนิน

๕. **อตินินเน** เข้าเฝ้าด้านพระปฤษฎางค์ ทำให้ทรงระแวงไม่วางพระทัย

๖. **อุจจาสเน** เข้าเฝ้าในที่สูงกว่า ดูเหมือนไม่เคารพนอบน้อม

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๓๗. **คุณี สพฺพญฺญุตุลฺโยปิ น โสภติ อนิสฺสโย**
อนคฺโฆปิ มณิเสฏฺโฐ เหมํ นิสฺสาย โสภเต.

แม้มีคุณเทียบเท่าพระสัพพัญญู แต่ไร้ผู้อุ้มชู ย่อมไม่สง่างาม แก้วมณีแม้จะดูไร้ค่า เมื่อได้อาศัยเรือนทองรองรับ จึงดูงามล้ำค่า

แม้นมีความรู้ดั่ง สัพพัญญู
ผิบ่มีคนชู ห่อนขึ้น
หัวแหวนค่าเมืองตรู ตาโลก
ทองบ่รองรับพื้น ห่อนแก้วมีศรี [๑]

ผู้จะขึ้นมาเป็นผู้นำ แม้จะมีคุณสมบัติดีเหลือล้น เก่งฉกาจ สามารถทำกิจทุกอย่างให้ประสบความสำเร็จ แต่ขาดผู้ยอมรับ ขาดผู้ให้การสนับสนุน ขาดผู้ยกย่อง ขาดคนอุ้มชู ก็ไม่อาจขึ้นมาเป็นผู้นำได้ แม้จะได้ก็ดูไม่สง่างามเท่าที่ควร เมื่อคนส่วนมากยอมรับนับถือ ยกย่อง เชิดชู เกื้อหนุน เมื่อได้ขึ้นมาเป็นผู้นำ ย่อมสง่างามในที่ทุกสถาน

เปรียบเหมือนแก้วมณี แม้จะมีค่าจนประมาณมิได้ก็ตาม หากไม่มีแท่นทองรองรับ หรือไม่มีเรือนแหวนรองรับ ก็ย่อมไม่งามเด่นตระการตา

คนดีกับแก้วมณี จึงอยู่ในสถานภาพเดียวกัน ผู้มีปัญญาควรไตร่ตรองดู

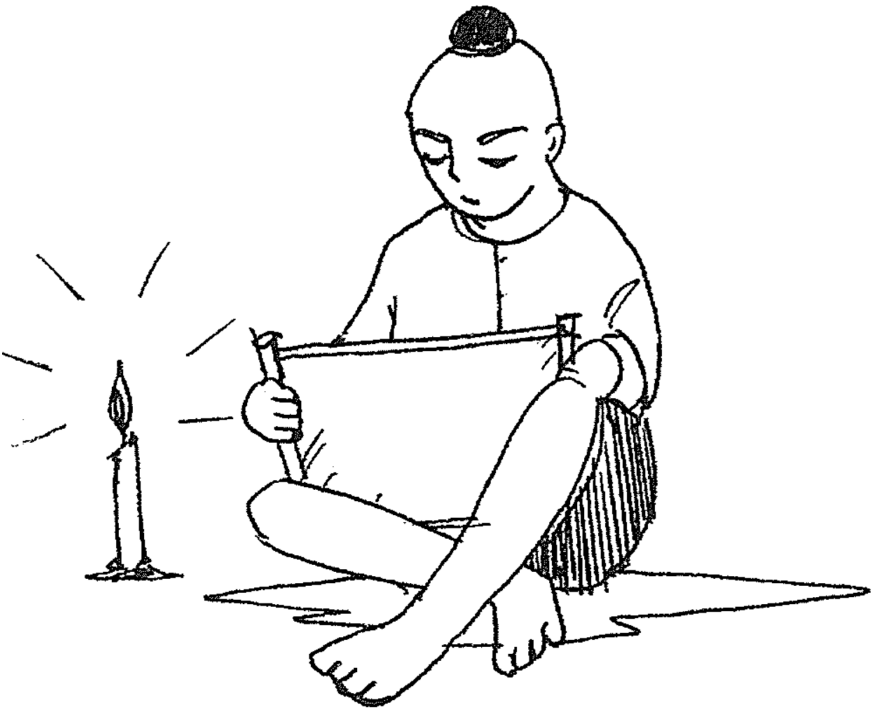
ราชกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.
หมวดพระราชา จบ

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๘๙

๗

ปกิณณกกัณฑ์ หมวดเบ็ดเตล็ด

๑๓๘. **อิตฺถิมิสฺเส กุโต สีลํ มํสภกฺเข กุโต ทยา**
สุราปาเน กุโต สจฺจํ มหาโลเภ กุโต หิรี
มหาตนฺเท กุโต สิปฺปํ มหาโกเธ กุโต ธนํ.

ผู้อยู่คลุกคลีกับหญิงจะมีศีลแต่ไหน นักกินเนื้อสัตว์จะมีความเอ็นดูแต่ไหน นักเลงสุราจะมีสัจจะแต่ไหน คนมักโลภจะมียางอายแต่ไหน คนเกียจคร้านจะมีศิลปะแต่ไหน คนขี้โกรธจะมีทรัพย์แต่ไหน

มักเมาหมดสัจถ้อย เจรจา
แรงโลภละอายหา ห่อนได้
มักเนื้อหน่ายกรุณา เป็นเที่ยง
บรรพชิตหญิงอยู่ใกล้ แกล่สิ้นศีลแสวง [๑]

ผู้มีคุณธรรม ดูว่าเป็นแบบอย่างให้สังคม แต่ยามอยู่ใกล้หญิงย่อมเผลอไผล ทำตามความต้องการของหญิงได้ง่าย ทนต่อคำออดอ้อนไม่ได้ เพราะมารยาหญิงมีห้าร้อยเล่มเกวียน แม้สิ่งที่หญิงให้ทำนั้นจะละเมิดต่อศีลธรรมก็ตาม

ผู้ชอบความรุนแรง ชอบล่าสัตว์ จิตใจจึงขาดความเมตตาอ่อนโยน

นักเลงสุรา ขาดสติสัมปชัญญะ วาจาย่อมไม่น่าเชื่อถือ

คนโลภมาก เห็นแก่ตัว เอาแต่ได้ ย่อมไม่ละอายในที่ทุกสถาน

คนเกียจคร้าน ไม่หมั่นศึกษาหาความรู้ หาแต่ความสบาย จะมีความรู้ได้อย่างไร

คนขี้โมโหโกรธง่าย ย่อมทำลายทรัพย์ที่มีอยู่ให้ย่อยยับจนหมดสิ้น

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๓๙. **สุราโยโค วิกาโล จ สมชฺชจรณาลสฺ**
ขิฑฺฑาธุตฺโต ปาปมิตฺโต โภคนาสมุขา อิเม.

คนติดสุรา คนชอบเที่ยวกลางคืน คนชอบดูมหรสพ คนเกียจคร้าน คนชอบเล่นการพนัน คนชอบคบคนชั่วเป็นมิตร ล้วนเป็นเหตุเสื่อมทรัพย์ทั้งสิ้น

ชอบพนันสุราด้วย มหรสพ
เที่ยวกลางคืนเจนจบ เกียจคร้าน
มิตรชั่วเป็นพาลครบ รายรอบ
เหตุหกอย่างให้บ้าน เสื่อมสิ้นทรัพย์สิน [๑]

คนจะเสื่อมทรัพย์ เพราะหลงติดอบายมุขบ้าง เพราะเกียจคร้านมีแต่ใช้จ่ายแต่ไม่ขวนขวายบ้าง เพราะใจใหญ่เกินตัวทุ่มเทให้สิ้นเปลืองโดยใช่เหตุบ้าง บัณฑิตท่านเป็นห่วงจึงตักเตือนกุลบุตรกุลธิดาทั้งหลายไว้ว่า

คนติดสุรา ย่อมใช้จ่ายเงินทองโดยมิทันไตร่ตรอง เมาแล้วใจเติบ

คนชอบเที่ยวกลางคืน ย่อมทุ่มเทเงินทองเพื่อหาความสุขสนุกสนาน

คนชอบดูมหรสพ ยอมจ่ายเงินค่าดูบ้าง ให้รางวัลแก่นักแสดงที่ถูกใจบ้าง

คนเกียจคร้านทำการงาน ชอบกินอยู่อย่างดี แต่ไม่ชอบหาทรัพย์ไว้

คนชอบเล่นการพนัน มือเติบ พอมือขึ้นหน่อย ทุ่มเทเล่นจนหมดตัว

คนคบมิตรชั่ว ชักชวนกันไปในทางเสื่อมเสีย หรือหยิบยืมแล้วไม่ยอมใช้คืน

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๐. **ทิวา นาทิฺขา วตฺตพฺพา รตฺโต นาวจเนน จ**
สญฺจเรยฺย ภยา ภีโต วเน วนจรี ยถา.

กลางวันยังไม่ทันดูให้รอบคอบไม่ควรนินทาใคร และกลางคืนไม่ทันได้ไต่สวนทวนถามให้ดีเสียก่อนก็ไม่ควรพูดถึงใคร ต้องระมัดระวัง ดุจพรานผู้หวาดระแวงภัย ตระเวนไปในป่า ฉะนั้น

กลางวันอย่าได้ตั้ง นินทา
กลางคืนไต่ถามหา ก่อนเอื้อน
ยังไม่เห็นใครมา ติฉิน ได้ฤๅ
ดุจพรานป่าขาดเพื่อน ล่าเนื้อกลางไพร [๑]

ก่อนจะทำกิจใด ก่อนจะพูดคำใดออกมา ควรไตร่ตรองพินิจพิจารณาให้ดีก่อนว่า อยู่ในสิ่งแวดล้อมอย่างไร เพื่อไม่ให้มีปัญหาตามมาภายหลัง

กลางวัน ไม่ทันหันดูให้รอบคอบ อย่าได้ตำหนิ ติฉิน นินทาใคร เพราะอาจมีใครเดินผ่านไปมาแอบได้ยินคำนั้นเข้า แล้วนำไปเที่ยวโพนทนา

กลางคืนมืดมิด จะพูดอะไรกับใครถึงคนที่สาม ให้คอยระมัดระวัง เพราะใครผ่านไปผ่านมาก็มองไม่เห็น ยิ่งเป็นความลับ ยิ่งต้องระวังให้มากขึ้น

สรุปแล้ว ไม่ว่ากลางวันหรือกลางคืน การนินทาคน การพูดถึงคนอื่นในทางเสื่อมเสีย ย่อมไม่ควรทั้งนั้น เพราะหน้าต่างมีหู ประตูมีตา

ดุจพรานไพร ออกไปล่าสัตว์ในป่าใหญ่ ไม่อาจรู้ได้ว่ามีสัตว์ร้ายชนิดใดแอบซุ่มอยู่เพื่อทำร้ายตน จึงค่อย ๆย่องด้วยความระมัดระวัง ควรหันมองไปมาให้รอบด้านก่อนค่อยขยับกาย

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๑. **ชีวนฺตาปิ มตา ปญฺจ พฺยาเสน ปริกิตฺติตา**
ทุกฺขิโต พฺยาธิโต มุฬฺโห อิณวา นิตฺยเสวโก.

คน ๕ จำพวก คือ คนมีทุกข์ร้อน คนป่วยไข้ คนหลง คนมีหนี้สินล้นตัว ราชเสวกที่รับใช้ใกล้ชิด แม้จะมีชีวิตอยู่ก็เหมือนตายแล้ว (ตายทั้งเป็น)

คนทุกข์ร้อนหนี้ล้น คนหลง
ราชเสวกอีกคนปลง ป่วยไข้
มีชีวิตยืนยง เหมือนบ่ มีแล
คนห้าพวกนี้ไซร้ กล่าวไว้ในคัมภีร์ [๑]

บุคคลผู้อยู่ในสถานการณ์ลำบาก มี ๕ ประเภท คือ

๑. **คนมีความทุกข์ร้อน** ย่อมไม่มีอารมณ์อยากได้อยากดีแล้ว มีแต่ความร้อนอกร้อนใจ ลุกลี้ลุกลน ทำอะไรไม่ถูก หงุดหงิด เคร่งเครียด

๒. **คนเจ็บป่วย** มีความอ่อนแอทั้งร่ายกายและจิตใจ อยู่อย่างซังกะตาย หดหู่เหี่ยวแห้ง น้อยอกน้อยใจที่ไม่มีใครเหลียวแล

๓. **คนหลง** ขาดสติสัมปชัญญะ สะดุ้งตกใจ หลงเชื่อคำของคน จนสิ้นเนื้อประดาตัว หวาดหวั่น ระแวงกลัว ไม่กล้าทำอะไร ไม่กล้าตัดสินใจ

๔. **คนมีหนี้สินล้นตัว** กระวนกระวายใจ กลัวจะถูกฟ้องร้องขึ้นโรงขึ้นศาล ต้องหลบหน้าเจ้าหนี้ นอนเป็นทุกข์

๕. **ข้าราชบริพารสนองงานใกล้ชิด** ประหวั่นพรั่นพรึงว่า เหนือหัวจะรับสั่งอย่างไร ทั้งระมัดระวัง ประหม่า หวาดกลัว จนทำอะไรไม่ถูก

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๒. **อนาคตๆ ภยๆ ทิสฺวา ทูรโต ปริวชฺชเย**
อาคตญฺจ ภยๆ ทิสฺวา อภีโต โหติ ปณฺฑิโต.

บัณฑิตเมื่อเห็นภัยตั้งแต่ยังมาไม่ถึง ย่อมหาทางหลบหลีกเสีย แต่เนิ่นๆ เมื่อเห็นภัยมาถึงแล้ว ก็ไม่ครั่นคร้าม

เห็นภัยใหญ่แต่ช้า จักถึง ตนแฮ
ปราชญ์ย่อมผ่อนผันพึง หลบลี้
ภัยใดด่วนโดนตรึง ตราติด ตัวนา
ใจปราชญ์ปราศแสยงชี้ เช่นหล้าแลไศล [๑]

“**กันดีกว่าแก้**” สำนวนนี้ยังเป็นอมตะ การรู้จักป้องกันปัญหาข้อผิดพลาดตั้งแต่เนิ่นๆ ย่อมเป็นผลดี เพราะพลั้งพลาดไปแล้วจะแก้ไขลำบาก

บัณฑิตทั้งหลาย มีความรอบรู้ หมั่นสังเกตสภาวะทางธรรมชาติบ้าง สังเกตดูผู้คนบ้าง สังเกตดูสัตว์เลี้ยง หรือความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติบ้าง เมื่อเห็นว่าจะมีภัย หรือเห็นภัยจะมาถึง ก็หาทางป้องกันไว้แต่เนิ่นๆ เมื่อเห็นว่าไม่มีทางจะป้องกันได้ ก็หาทางหลีกเลี่ยงตั้งแต่ภัยนั้นยังมาไม่ถึง

แต่เมื่อภัยมาถึงเข้า หาวิธีป้องกันแก้ไขไม่ได้ หรือหลบหลีกหนีไม่ทัน ก็ไม่ตระหนกตกใจ ไม่หวาดหวั่น ไม่ครั่นคร้าม มีความหนักแน่น ตั้งสติให้มั่น ค่อยคิดหาวิธีแก้ไข หาวิธีผ่อนหนักให้เป็นเบา ค่อยๆสะสางไปทีละน้อย ไม่ปล่อยปละละเลยให้ลุกลาม เมื่อทำได้อย่างนี้ เรื่องร้ายก็จะกลายเป็นดี ปัญหาที่ได้รับการแก้ไข ก็จะกลับคืนสู่ภาวะปรกติโดยไม่ยากนัก

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๔๓. **นิทฺทาลุโก ปมตฺโต จ สุขตฺโต โรควาลโส**
มหิจฺโฉ กมฺมราโม จ สตฺเตเต สตฺถวชฺชิตา.

คนชอบนอน คนประมาท คนมีความสุขแล้ว คนมีโรคประจำตัว คนเกียจคร้าน คนโลภมาก คนชอบทำแต่งาน คน ๗ จำพวกเหล่านี้ เป็นผู้ไม่สำเร็จการเล่าเรียนคัมภีร์

ชอบนอนประมาทด้วย โรคา
มีความสุขทุกเพลา เกียจคร้าน
โลภหลงตรงธนา การตราก ตรำแฮ
มิอาจจบศาสตร์ด้าน คันถ์ร้อยรจนา [๑]

อาจารย์จะสอนเก่งสักปานใดก็ตาม คน ๗ จำพวกนี้ ก็ไม่อาจจะเรียนศิลปวิทยาให้สำเร็จได้

๑. **นิททาลุกะ** คนชอบง่วงเหงาหาวนอน ไปที่อื่นไม่หลับ แต่พอเข้าห้องเรียนกลับเอาแต่หลับ อาจารย์สอนจนเสียงแหบแห้งก็ไม่รู้สึกตัว

๒. **ปมัตตะ** คนประมาทในศิลปวิทยาว่า ไม่รู้จะเรียนไปทำอะไร

๓. **สุขัตตะ** คนมีความสุขดีแล้ว ไม่ต้องดิ้นรน จึงไม่เอาใจใส่การเรียน

๔. **โรคะ** คนมีโรคประจำตัว เดี๋ยวเจ็บป่วย ทำให้ขาดเรียนอยู่บ่อย ๆ

๕. **อลสะ** คนเกียจคร้าน ไม่กระตือรือร้น ไม่ห่วงอนาคต แล้วแต่จะเป็นไป

๖. **มหิจฉะ** คนละโมบโลภมาก คิดหาแต่ทางจะได้โน่นได้นี่ ไม่สนใจเล่าเรียน

๗. **กัมมารามะ** คนชอบจัดชอบทำ อยู่เฉยไม่เป็น ห่วงนั่นห่วงนี่

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๔. **ทุคฺคตสฺส จ เต ลาภา ลาภี ลาเภน ปูรติ**
ถเล ปวสฺส ปชฺชุนฺน สินฺธุ อาเปน ปูรติ
นตฺถิตฺ กมฺมปฺปธานกฺ.

ลาภเอย เชิญไปสู่คนจน คนรวยเขามีลาภเต็มแล้ว ฝนเอย เชิญไปตกบนบก ทะเลมีน้ำเต็มอยู่แล้ว ความจริงหาเป็นดังนี้ไม่ จะต้องเป็นไปตามกรรม

ความจริงบ่เป็นได้ ดังวอน
ขอฝนตกที่ดอน บ่ได้
ลาภนั้นบ่พึงจร สู่คน ยากแฮ
ทุกสิ่งสรรสร้างไว้ ย่อมได้ตามกรรม [๑]

ความปรารถนาของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันไป บางครั้งก็สมหวัง บางครั้งก็ผิดหวัง บางคราวรู้สึกว่า ผู้ต้องการมักไม่ได้ ผู้ไม่ต้องการมักจะได้

คนยากจน มีความต้องการทรัพย์ ต่อสู้พยายามด้วยความลำบากแทบล้มประดาตาย ทั้งอดออมทั้งขยัน พอหามาได้บ้างก็มีเรื่องจำเป็นรีบด่วนจะต้องใช้จ่าย ส่วน**คนรวย**มีทรัพย์ล้นฟ้า ทำอะไรนิดอะไรหน่อย ก็ได้เงินเป็นกอบเป็นกำ ค้าขายก็ได้กำไรดี อยู่เฉยๆ ก็ได้ดอกเบี้ย

ชาวนา ตั้งหน้าตั้งตาเฝ้ารอว่า เมื่อไรฝนจะตกลงมาให้ได้ทำนา ยิ่งรอก็ยิ่งหาย ฝนกลับไปตกกลางทะเลซึ่งมีน้ำเต็มเปี่ยมอยู่แล้ว ที่ดอนฝนไม่ตก แต่ไปตกในที่ลุ่ม ต้องการแต่ไม่ได้ ไม่ต้องการกลับได้ เป็นเพราะกรรมที่เคยทำมา

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๕. น หิ โกจิ กเต กิจฺเจ กตฺตารํ สมุเปกฺขเต
ตสฺมา สพฺพานิ กิจฺจานิ สาวเสเส น การเย.

เมื่อทำกิจเสร็จแล้ว จะมีผู้มองเห็นผลงานหรือไม่ก็ตาม ควรกระทำกิจทั้งปวงให้เสร็จสิ้น อย่าให้คั่งค้าง

การกิจล้วนแต่ใช้ ฝีมือ
ผลนั้นท่านนับถือ เชื่อได้
ชมมิชมมีหรือ หวังให้ พรรณนา
เมื่อกิจเสร็จไป่ไร้ ผู้ชอบสมถวิล [๑]

คนในโลกนี้ต่างดิ้นรนทำงานหาเลี้ยงชีพ บางคนทำงานอิสระส่วนตัว บางคนเป็นลูกจ้าง บางคนอยากแสดงผลงาน เมื่อปฏิบัติภารกิจเสร็จสิ้นแล้ว ไม่มีใครชมหรือให้ความสำคัญ ก็น้อยเนื้อต่ำใจ อย่างนี้ไม่ใช่นักทำงาน

บัณฑิตท่านสอนว่า ให้ตั้งใจทำงาน สร้างผลงานให้เห็นปรากฏ ให้ใช้ความรู้ความสามารถที่ได้เรียนรู้ศึกษามาประกอบภารกิจอย่างเต็มที่ ตั้งใจทำให้ดีจนสุดฝีมือ งานใดที่ต้องประสานกับหน่วยงานอื่น ก็ให้รีบติดต่อติดตามงาน อย่าปล่อยปละละเลยให้คั่งค้าง จะเป็นผลเสียต่องาน ต่อหน่วยงานโดยส่วนรวม หากมีคนติในชิ้นงานที่รับผิดชอบ ก็ให้รีบแก้ไข แล้วตั้งใจทำใหม่ให้ดีกว่าเดิม อย่าหวังไว้ก่อนว่า จะตั้งใจทำเพื่อให้คนเห็น ให้คนชม ให้คนยกย่อง ให้คนยอมรับนับถือ เมื่อกิจการทั้งปวงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีแล้ว นับว่าได้รับความสำเร็จแล้ว ใครเขาจะชมหรือไม่ก็ตามที

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๖. **ตูลํ สลฺลหุกํ โลเก ตโต จาปลฺลชาติโก**
ตโต วุฑฺฒมโนวาโท ปมตฺโต พุทฺธสาสเน.

ในโลกนี้นุ่นนับว่าเบาอยู่แล้ว แต่คนเหลาะแหละเบากว่านุ่น ผู้มิได้รับโอวาทจากผู้เจริญ (มีมารดาบิดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์) เบากว่า ผู้ประมาทในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ายิ่งเบากว่านั้น

ปุยนุ่นเบาชั่งเพี้ยน ทำเนา นะพ่อ
คนที่เบาความเบา กว่านั้น
หนักหินมั่นคงเขา ควรนับ หนักนา
ไป่เท่าหนักแน่กลั้น อดถ้อยทรชน [๑]

สิ่งใดที่เบา ย่อมล่องลอยไปได้ง่าย ไม่มีน้ำหนัก บังคับไม่อยู่ นุ่นหรือสำลี นับว่าเป็นวัตถุที่เบาที่สุดที่มองเห็นด้วยตา

คนเหลาะแหละเหลวไหล จิตใจไม่มั่นคง ไม่เป็นตัวของตัวเอง ใครว่าอย่างไรก็เอาตาม ไม่หนักแน่นในเหตุผล ไม่มีเป้าหมายในชีวิต ทำอะไรไม่เป็นชิ้นเป็นอัน นับว่าเบากว่านุ่น

คนที่ไม่ได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากผู้รู้ จากมารดาบิดา ครูอาจารย์ ไม่ตระหนักในกิจที่ควรทำและไม่ควรทำ เอาแต่ความคิดของตนเป็นใหญ่ นับว่าเบากว่านั้นอีก

ผู้ประมาทในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ไม่มีเหตุไม่มีผล ไม่เชื่อในหลักความดีความชั่ว มีความเห็นผิด นับว่าเบายิ่งกว่านั้นหลายเท่า

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๓๙๓

๑๔๗. **ปาสาณฉตฺตํ ครุกํ ตโต เทวานจิกฺขณํ**
ตโต วุฑฺฒานโมวาโท ตโต พุทฺธสฺส สาสนํ.

ฉัตรทำด้วยศิลานับว่าหนักอยู่แล้ว คำบอกกล่าวของเทวดาหนักกว่า คำตักเตือนของผู้ใหญ่หนักกว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหนักยิ่งกว่านั้นอีก

ศิลามัยฉัตรกั้น เกินหนัก
ลางร้ายยิ่งร้ายนัก เทพว่า
คำสอนผู้ใหญ่ตัก เตือนยิ่ง กว่าแฮ
พุทธสาสน์ยิ่งกล้า หนักร้อยพันทวี [๑]

บัณฑิตท่านจะแสดงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่า หนักยิ่งกว่าสิ่งใดในโลก จึงแสดงสิ่งที่มีน้ำหนักเป็นลำดับขั้นไปดังนี้

ฉัตรที่ทำด้วยศิลาแท่งเดียว นับว่ามีน้ำหนักมากอยู่แล้ว กำลังของบุคคลคนเดียวมิอาจจะยกขึ้นตั้งได้ ต้องใช้บุรุษที่แข็งแรงหลายคน จึงสามารถยกขึ้นตั้งไว้ให้ดูเป็นสิ่งน่าอัศจรรย์

คำบอกกล่าวถึงลางดีลางร้ายของเทวดา มีน้ำหนักมากกว่า ควรใส่ใจ

คำตักเตือนของผู้ใหญ่ในสกุล กุลบุตรกุลธิดาต้องตระหนักอย่างมาก ไม่ควรละเลย เพราะสามารถป้องกันภัยที่จะมาถึงได้ ถือว่าหนักยิ่งกว่า

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ให้ละเว้นจากบาปอกุศล ให้เจริญบุญกุศล และชำระจิตให้พ้นจากกิเลสตัณหา ถือว่ามีน้ำหนักมากกว่าทุกสิ่งในโลก จึงควรใส่ใจให้มากที่สุด

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๘. กายสฺส ทกฺขิณหตฺโถ ทาโส เอตฺถ กนิฏฺจโก
กณฺณฆานานมกฺขีนำ วาโม ตุ ปาทปาสโก.

มือขวาเป็นทาสของกาย นิ้วก้อยในมือข้างขวาเป็นทาสของหู จมูก และตา ส่วนมือซ้ายเป็นทาสของเท้า

สรรพางค์กายมือขวา เป็นทาส
ตา หู ไม่อาจปราศ นิ้วก้อย
มือซ้ายใช้ขยำบาท นวดเฟ้น คลายขบ
มือและเท้าต่างถ้อย พึ่งได้อาศัย [๑]

การบริหารร่างกาย ไม่ว่าจะดื่มน้ำ กินอาหาร สวมใส่เสื้อผ้า อาบน้ำชำระร่างกาย ถูตัว บีบนวดยามปวดเมื่อย ล้วนแต่ใช้มือข้างขวาเป็นหลัก สำหรับคนถนัดซ้ายก็ใช้มือซ้ายบ้าง ท่านจึงกล่าวว่า มือขวาเป็นทาสของกาย

นิ้วก้อยของมือข้างขวานั้น ก็รับภาระหนักพอกัน ไม่ว่าคนจะแคะขี้หู ขี้มูกในรูจมูก ขี้ตา ก็ล้วนแต่ใช้นิ้วก้อยข้างขวาทั้งนั้น ท่านจึงกล่าวว่า นิ้วก้อยข้างขวาเป็นทาสของตา หู และจมูก

ส่วนมือซ้ายเป็นทาสของเท้า เมื่อมือข้างขวารับภาระหนัก จับถือของทุกอย่างแล้ว เวลาจะสวมรองเท้า บุคคลจึงใช้มือข้างซ้าย ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มือซ้ายเป็นทาสของเท้า

คนในโลกส่วนใหญ่ล้วนเป็นเช่นนี้ หากบริหารร่างกายด้วยการใช้มือผิดไปจากที่กล่าวมานี้ ก็อาจดูเกะกะเก้งก้าง ไม่สะดวกนัก

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๔๙. **ตมฺพูลสฺส มชฺฌปตฺเต กุเวโร รกฺขตี สทา**
มูลมฺหิ รกฺขตี ยกฺโข อคฺคมฺหิ กาลกณฺณิกา
ตานิ ภุญฺเชยฺย ฉินฺทิตฺวา สิรี เอวํ ปวฑฺฒติ.

ท้าวกุเวรรักษาที่กลางใบพลู ยักษ์รักษาก้านพลู นางกาลกัณณีรักษาที่ปลายใบ ฉะนั้น เมื่อจะกินพลู ควรเด็ดก้าน เด็ดปลายออกเสียก่อน สิริมงคลก็ยิ่งจะเจริญ

กลางใบกุเวรผู้ รักษา
ก้านใบไท้ยักขา สถิตป้อง
ปลายกาลกิณีมา รักษ์ไว้ ทั่วแฮ
เมื่อจะกินพลูต้อง เด็ดขั้วปลายใบ [๑]

คนแก่คนเฒ่าสมัยโบราณ ท่านบริหารฟันให้แข็งแรงด้วยการกินหมากเคี้ยวพลู ท่านเหล่านั้นมีความเชื่อถือว่า ท้าวกุเวรซึ่งเป็นเทพเจ้าที่มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ เป็นท้าวโลกบาลที่รักษาประตูทางทิศเหนือ และคนโบราณก็นิยมปลูกพลูไว้ทางทิศเหนือของเรือน จึงเข้าใจว่ากลางใบพลูนั้นมีท้าวกุเวรสถิตรักษาอยู่, ก้านพลูนั้นมียักษ์ขี้โมโหใจร้ายสถิตรักษาอยู่, ปลายใบพลูก็มีนางกาลกิณีซึ่งเป็นเทพธิดามารสถิตรักษาอยู่ เมื่อจะกินพลูทุกครั้งต้องเด็ดก้าน เด็ดปลาย พับกลางใบก่อนเพื่อทำลายฤทธิ์ของเทพเจ้าเหล่านั้น จึงจะดี เป็นสิริมงคล หากไม่ทำดังนั้น เทพเจ้าเหล่านั้นก็จะแสดงฤทธิ์ ทำให้ปากพองไหม้ เจ็บแสบ หรือฟันหลุดไปได้ นี่คือความเชื่อถือของคนสมัยโบราณ

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๐. **สมฺปุณฺณรกฺโข พฺรหฺมาว อจฺจุรกฺโข จ พิสฺสโณ**
ตสฺมา หิ เต ปูชยนฺตุ สทา มาเนนฺติ ตำ นรำ.

ท้าวมหาพรหมรักษากระดานชนวน ท้าววิษณุรักษาพระคัมภีร์ (ไตรเวท) เพราะฉะนั้น จงบูชาท้าวมหาพรหมและท้าววิษณุเถิด เทพเจ้าทั้งสองจะนับถือผู้คงแก่เรียนนั้น

กระดานมหาพรหม รักษา
วิษณุเวทางคา ปกป้อง
หวังศาสตร์สถิตจา- รึกยั้ง มนมาลย์
ให้เทิดทูนเทพสร้อง เสพเชื้อสายศิลป์ [๑]

ศิษย์ผู้จะขอเรียนคัมภีร์ไตรเวทแต่ละแขนง มีข้อปฏิบัติในเวลาเรียนศิลปวิทยาอย่างเคร่งครัดหลายอย่าง เครื่องแต่งกายก็ต้องเป็นสีขาวบริสุทธิ์ ต้องบูชายัญ บูชาเทพเจ้าประจำศาสตร์แต่ละแขนง

กระดานหรือกระดาษที่ใช้เขียนพระคัมภีร์ ก็สอนให้เชื่อว่ามีท้าวมหาพรหมสถิตอยู่ ผู้ไม่เคารพกระดานเวลาขีดเขียน ก็จะมีโทษให้หลงลืมคัมภีร์ ท่องไม่รู้จักจำ จำได้แล้วก็หลงลืม และจะบันดาลให้ผู้มีความเคารพกระดานเรียนจบเร็ว จำง่าย จำได้แล้วก็ไม่ลืมเลือน

ส่วนพระคัมภีร์ไตรเวทนั้น ท้าววิษณุหรือพระนารายณ์สถิตอยู่ จะคอยดูแลปกป้องพระคัมภีร์ไม่ให้เสื่อม รักษาผู้เรียนคัมภีร์ไม่ให้เสื่อมด้วย

ส่วนผู้เรียนพระไตรปิฎก เมื่อรู้ครบทั้งอัตถะและพยัญชนะ ถือว่าดีที่สุด

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๑. โคณา หิ สพฺพคิหีนํ โปสกา โภคทายกา
ตสฺมา หิ มาตาปิตูว มานเย สกฺกเรยฺย จ.

โคเป็นสัตว์เลี้ยงที่ให้โภคสมบัติแก่ผู้ครองเรือนทุกคน ฉะนั้น จึงควรนับถือและสักการะโค เหมือนบิดามารดา

พญาโคทรงคุณล้น คณนา
ดุจบิดามารดา กอปรเกื้อ
น้อมนบคู่บาทา ท่านได้ ใดแล
ควรทำต่อโคเชื้อ เทพท้าวจอมไตร [๑]

โลกนีติบทนี้ สะท้อนให้เห็นความเชื่อทางวัฒนธรรมของคนอินเดียโบราณ ถือว่าโคเป็นพาหนะของเทพเจ้า เป็นสัตว์มงคล เป็นสัตว์มีคุณช่วยทำไร่ไถนา ให้ข้าวให้น้ำ ให้ชีวิต ให้ความปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ให้โภคสมบัติทุกอย่าง คนปรารถนาบุตรก็บูชาโค ปรารถนาทรัพย์ก็บูชาโค ให้ถือว่าโคมีคุณเทียบเท่ามารดาบิดา ให้ความเคารพ นบนอบ บูชา เซ่นไหว้ ตอบแทนคุณของมารดาบิดาอย่างไร ก็ควรทำต่อโคอย่างเดียวกันนั้น

ประเทศไทยเราก็มีความเชื่อถือเช่นนี้เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนาที่อาศัยแรงงานจากโคและกระบือ ก็รู้สึกว่าสัตว์เหล่านี้มีคุณยิ่ง จึงทำพิธีบายศรีสู่ขวัญโคทุกปี ก่อนฤดูลงนา เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ จะได้อยู่ดีกินดี โบราณท่านสอนไว้เช่นนี้ เพื่อให้บุคคลระลึกถึงสิ่งที่มีคุณ ผู้มีคุณ และสัตว์มีคุณ จะได้รู้สึกกตัญญูและตอบแทนคุณ

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๒. **เย จ ขาทนฺติ โคมํสํ มาตุ มํสัว ขาทเร**
มเตสุ เตสุ คิชฺฌานํ ทเท โสเต จ วาหเย.

ใครกินเนื้อโค เสมือนกับกินเนื้อมารดา เมื่อโคตาย ควรทิ้งให้แร้งกิน หรือลอยน้ำเสีย

โคงานใครจะฆ่า ควรฤๅ
ชาวโลกเขานับถือ คุณยิ่ง
บริโภคเนื้อโคคือ มาตุฆาต
ควรลอยน้ำหรือทิ้ง พวกแร้งสรรหา [๑]

เมื่อเห็นว่าโคมีคุณเทียบเท่ามารดาบิดาเช่นนี้ ชาวโลกจึงยกย่องโค ให้เกียรติโคเดินเข้าออกในบ้านได้ทุกหลังคาเรือน โคเดินเข้าไปบ้านไหนก็ควรให้อาหารให้น้ำ ทำการต้อนรับเหมือนมารดาบิดามาเยือน

ใครรังเกียจโค ขับไล่โคออกจากเรือน ใครฆ่าโคกินเนื้อ เท่ากับรังเกียจมารดาบิดา เท่ากับขับไล่มารดาบิดาออกจากเรือน เท่ากับฆ่ากินเนื้อมารดาบิดา จะถูกชาวโลกเขาประณามเหยียดหยาม ดูถูกดูหมิ่น

เมื่อโคแก่ตายก็ไม่ควรกินเนื้อ ควรฝังดิน ลอยน้ำไป หรือปล่อยทิ้งเอาไว้ เพื่อเป็นทานแก่ฝูงแร้งกา

สิ่งนี้เป็นความเชื่อถือของคนอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ คนไทยเราบางคนก็นับถือ บางคนก็ไม่นับถือ ส่วนผู้ได้เรียนพระพุทธพจน์ เข้าใจหลักสัจธรรม จะมีความเชื่อในพระรัตนตรัยเป็นหลัก

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๓. **ครุ สิทฺโธ สิปฺปารมฺโภ รวิสุกฺกา จ มชฺฌิโม**
น สิปฺโป พุธจนฺทโร โสรีองฺคา จ มรณํ.

เริ่มเรียนศิลปวิทยาวันพฤหัสบดีจักสำเร็จ วันอาทิตย์และวันศุกร์มีความรู้พอปานกลาง วันพุธและวันจันทร์ไม่สำเร็จ วันเสาร์และวันอังคารเรียนไม่จบร้อนวิชา

เริ่มเรียนพหัสรู้ เลิศปราชญ์
อาทิตย์ศุกร์จักอาจ รู้บ้าง
พุธและจันทร์ศิลป์ปราศ ห้ามศึก ษานา
เสาร์อังคารศาสตร์ร้าง หรือม้วยมรณัง [๑]

วันพฤหัสบดี เป็นวันดีที่สุด เป็นวันครู จะประสบผลสำเร็จในการศึกษา

วันอาทิตย์ เป็นวันร้อนแรง ดุจแสงอาทิตย์แผดกล้า ไม่เหมาะจะเริ่มศึกษา

วันศุกร์ เป็นวันเรียบๆ อ่อนกำลัง ทำให้ความรู้ไม่กล้าแข็ง

วันพุธ เป็นวันมืดมนเหมือนราหู ทำให้ความรู้ถูกกลืนหาย

วันจันทร์ เป็นวันสลัวเหมือนราหูบัง ทำให้ไม่สำเร็จศิลปวิทยา

วันเสาร์และ**วันอังคาร** เป็นวันที่มีกำลังร้ายกาจ รุ่มร้อน เมื่อเริ่มเรียนจะทำให้ร้อนวิชา เรียนได้เพียงนิดหน่อยอาจนำความรู้ไปใช้ผิดทาง

นี่เป็นความเชื่อถือตามโบราณาจารย์ ที่ให้ความสำคัญในการเริ่มศึกษาหาความรู้แต่ละวัน ส่วนผู้ศึกษาหาทางหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏสังสารไม่ได้ถือฤกษ์ถือยามตามนี้ เพราะการถือมรรคผลนิพพานมีสาระกว่า

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๔. อฏฺฐมิยํ คุรุ์ หนฺติ สิสฺสํ หนฺติ จตุทฺทสึ
สิปฺปํ หนฺติ ทส สิปฺปํ มาตาปิตา จ ปุณฺณมึ.

เริ่มเรียนศิลปวิทยา วันขึ้น-แรม ๘ ค่ำ ชื่อว่าฆ่าครู วันขึ้น-แรม ๑๔ ค่ำ ชื่อว่าฆ่าศิษย์ วันขึ้น-แรม ๑๐ ค่ำ ชื่อว่าฆ่าศิลปวิทยา วันขึ้น-แรม ๑๕ ค่ำ ชื่อว่าฆ่ามารดาบิดา

แปดค่ำเริ่มเรียนไซร้	ครูฆาต
สิบสี่ค่ำศิษย์อาจ	ชีพม้วย
สิบค่ำศิลปศาสตร์	จักเสื่อม สิ้นนา
สิบห้าค่ำฆ่าด้วย	ทั้งบิดรมารดา [๑]

โลกนีติบทนี้ ผู้เรียนเวทมนต์ท่านถือปฏิบัติ ไม่เป็นสาระตามคติของชาวพุทธ แต่เมื่อพิจารณาดูก็เห็นข้อดีอยู่บ้าง

วันขึ้น-แรม ๘ ค่ำ และวันขึ้น-แรม ๑๕ ค่ำ เป็นวันพระ วันอุโบสถ วันธัมมัสสวนะ ควรทำบุญทำกุศล ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม และเจริญสมาธิภาวนาดีกว่า ไม่ควรเคร่งเครียดเอาจริงเอาจังอยู่กับการเรียน ท่านพิจารณาเห็นว่า ถ้าได้หยุดเรียนก็จะมีโอกาสทำอย่างอื่นได้ดียิ่งกว่า จึงใช้อุบายห้ามเริ่มเรียน วันขึ้น-แรม ๘ ค่ำ เป็นการฆ่าครู

วันขึ้น-แรม ๑๔ ค่ำ เป็นวันโกน ก็ให้หยุดเรียน จะได้ตระเตรียมข้าวของไว้ทำบุญในวันรุ่งขึ้น ส่วนวันขึ้น-แรม ๑๐ ค่ำนั้น ไม่ทราบว่าโบราณท่านถือปฏิบัติอย่างไร จึงห้ามไว้

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๕. นาฬิกำ สตฺต น ภุญฺเช น ลาพุ๎ นวมำ ตถา
ทฺวาทส ปฺรินฺนำ ติมีนำ ภุญฺเช สิปฺปำ วินสฺสติ.

นักเรียนไม่ควรกินมะพร้าวในวันแรม ๗ ค่ำ ไม่ควรกินน้ำเต้าในวันแรม ๙ ค่ำ ไม่ควรกินบอนในวันแรม ๑๒ ค่ำ ไม่ควรกินผักในวันแรม ๓ ค่ำ หากขืนกิน ศิลปศาสตร์จะเสื่อม

เรียนศาสตร์เจ็ดค่ำเว้น มะพร้าว
เก้าค่ำเว้นน้ำเต้า ห้ามข้อง
สามค่ำทั้งเย็นเช้า งดพืช ผักสวน
สิบสองบอนอย่าต้อง เพราะอาจเสื่อมศิลป์ [๑]

ศิลปศาสตร์ในที่นี้คือเวทมนต์และคาถาอาคมต่างๆ ตามคัมภีร์ไตรเวท เวทมนต์บางบทก็เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนฝ่ายตรงข้าม บางบทก็เป็นไปเพื่อลาภสักการะ บางบทก็เป็นไปเพื่อยศและชื่อเสียง โลกนีติบทนี้ จึงแสดงข้อถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดสำหรับผู้เรียนเวทมนต์คาถาอาคม มีความเชื่อถือว่า หากถือปฏิบัติตามได้ก็จะรักษาเวทมนต์ให้คงความขลัง หากปฏิบัติตามไม่ได้ เวทมนต์และคาถาอาคมก็จะเสื่อม

ส่วนพระพุทธมนต์ ไม่มีอะไรแสลง กินได้ทุกอย่าง เพราะพุทธมนต์ไม่เป็นไปเพื่อความขลัง หรือเพื่อลาภสักการะอย่างทางโลก แต่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ไม่ยึดมั่น เพื่อปราศจากกิเลส เพื่อความหลุดพ้น เพื่อมรรคผลและนิพพาน ซึ่งเป็นความปรารถนาสูงสุดของชาวพุทธ

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๖. **เอกํ จเช กุลสฺสตฺถํ คามสฺสตฺถํ กุลํ จเช**
คามํ จเช ชนปทตฺถํ อตฺตตฺถํ ปถวึ จเช.

พึงสละคนคนหนึ่งเพื่อประโยชน์ของตระกูล พึงสละตระกูลเพื่อประโยชน์ของหมู่บ้าน พึงสละหมู่บ้านเพื่อประโยชน์ของตำบล พึงสละทั้งแผ่นดินเพื่อประโยชน์ของธรรม

สละคนหนึ่งเพื่อรักษ์ สกุลไว้
แม้ตระกูลสละให้ ป้องบ้าน
ทิ้งตำบลจึงได้ ประเทศ ไว้นา
แผ่นดินใหญ่ฤาต้าน ปกป้องธรรมา [๑]

คราวบ้านเมืองสงบ มีความร่มเย็นเป็นสันติสุข ผู้คนดำเนินชีวิตไปอย่างเรียบง่าย นักปราชญ์ราชบัณฑิตก็ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจ แนะนำสั่งสอนให้ละเว้นจากความชั่ว บำเพ็ญความดี เสียสละเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ต่างมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลและไม่เบียดเบียนคุกคามกัน

คราวบ้านเมืองเดือดร้อน ประสบภัยพิบัติต่างๆ หรือมีโรคระบาด หรือถูกข้าศึกศัตรูเข้ามารุกราน มีความต้องการผู้เสียสละอาสาออกรบ จำต้องสละคนหนึ่งเพื่อประโยชน์ของวงศ์ตระกูล หากร้ายแรงกว่านั้น ต้องสละตระกูลหนึ่งเพื่อประโยชน์ของหมู่บ้าน สละหมู่บ้านหนึ่งเพื่อตำบล สละตำบลหนึ่งเพื่ออำเภอ สละอำเภอหนึ่งเพื่อจังหวัด สละจังหวัดหนึ่งเพื่อประเทศ สละประเทศหนึ่งเพื่อแผ่นดิน พึงสละทั้งแผ่นดินเพื่อจรรโลงพระสัทธรรม

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๗. เทสๆ โอสฺสชฺช คจฺฉนฺติ สีโห สปฺปุริโส คโช
ตตฺเถว นิธนๆ ยนฺติ กาโก กาปุริโส มิโค.

ราชสีห์ สัปบุรุษ และช้าง ย่อมละทิ้งถิ่นฐานที่แห้งแล้งหนีไป ส่วนกา คนชั่ว และมฤคะ ย่อมทนอยู่รอความวิบัติในถิ่นนั้น

เทศใดภัยพ้องพาธ พาลสรรพ์ สัตว์นา
สัปบุรุษสีหราชผัน อื่นย้าย
กาโฉดทุรชนฉกรรจ์ กาจกิจ นี้พ่อ
มันมักสู่เทศร้าย อยู่ได้โดยวิสัย [๑]

ผู้ที่มีภาวะเป็นผู้นำ มีสติปัญญาและความสามารถ เช่น สัปบุรุษ ราชสีห์ และช้าง หากถิ่นฐานที่อาศัยอยู่เกิดความแห้งแล้งทุรกันดารทุกข์ยากต่อการดำรงชีพ จะไม่อยู่รอให้หายนะใหญ่มาถึงตน ย่อมพาพวกพ้องเสาะแสวงหาถิ่นฐานที่อยู่แห่งใหม่ที่มีความเจริญและอุดมสมบูณ์ ซึ่งเหมาะแก่การตั้งหลักปักฐานดีกว่า

ส่วนผู้ขาดปัญญาอีกพวกหนึ่ง เช่น กา และมฤคะ (สัตว์ประเภทกวาง) ย่อมไม่มีความรู้ความเข้าใจที่จะแก้ไขสถานการณ์อันทุกข์ยากลำบากที่จะเกิดขึ้นในถิ่นฐานของตน แต่กลับทนรับสภาพ จนในที่สุดเกิดภาวะความแร้นแค้น ทำให้ชีวิตต้องสูญสิ้นไป

โลกนีติบทนี้ เป็นการเตือนสติของการอยู่ร่วมกับผู้นำ ถ้าได้ผู้นำที่ดี มีปัญญารอบรู้ สังคมและประเทศชาติย่อมเจริญรุ่งเรือง หากผู้นำขาดประสิทธิภาพ ย่อมทำให้สังคมและประเทศชาติล่มจม

---

[๑] สำนวนเก่า

๑๕๘. ยมฺหิ ปเทเส น มาโน น เปมํ น จ พนฺธวา
น จ วิชฺชาคาโห โกจิ น ตตฺถ วสนํ กเร.

ที่ใด ไม่มีผู้ควรเคารพนับถือ ไม่มีความรักใคร่ปรองดอง ไม่มีญาติพี่น้อง และไม่มีสถานที่สำหรับศึกษาหาความรู้ ไม่ควรอยู่ที่นั้น

ประเทศใดขาดผู้ เคารพ
ญาติสนิทมิตรนอบนบ ชิดใกล้
ครูสอนศาสตร์บ่พบ ควรอยู่ ได้ฤๅ
รีบจรจากอย่าได้ คบค้างคืนวัน [๑]

สังคมใดไม่มีสถานที่ให้การศึกษา ย่อมทำให้ผู้อยู่ในสังคมนั้นขาดโอกาสพัฒนาการเรียนรู้วิทยาการต่างๆ รวมทั้งขาดการฝึกฝน และด้อยประสบการณ์ที่จะนำไปประยุกต์ใช้กับการเสริมสร้างชีวิตที่ดี ในเรื่องการสร้างงานและรายได้ สังคมนั้นมีคุณภาพชีวิตตกต่ำ นอกจากนี้สังคมที่ขาดความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียว ต่างคนต่างก็เห็นแก่ตัว ย่อมทำให้เกิดปัญหาวิวาทกันได้ง่าย การไม่มีญาติพี่น้องที่คอยเป็นกำลังใจและช่วยเหลือเกื้อกูล ย่อมทำให้เกิดความลำบากเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะสังคมนั้นหากขาดผู้ทรงคุณธรรมอันเป็นที่ยอมรับนับถือของหมู่ชนที่จะช่วยชี้แนะสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรมให้ สังคมนั้นย่อมขาดความสงบสุข ขาดความร่มเย็น และขาดความเจริญ หากสังคมใดที่เข้าข่ายดังกล่าวข้างต้น ไม่ควรพิจารณาเลือกไปอยู่ในสังคมเช่นนั้น เพราะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญใดเลย

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๕๙. จรเตฺยเกน ปาเทน ติฏฺฐเตฺยเกน ปณฺฑิโต
อนิสมฺม ปรํ ฐานํ น ปุพฺพมาลยํ ชเห.

บัณฑิต เมื่อก้าวเท้าข้างหนึ่งไปข้างหน้า เท้าอีกข้างหนึ่งยังคงเหยียบมั่นอยู่กับที่เก่า เมื่อยังไม่พิจารณาเห็นที่แห่งใหม่ว่าดีกว่า จะไม่ละที่อยู่เก่าไป

บัณฑิตผู้มักใช้ วิจารณ์
เบื้องหน้ามองไกลกาล เทศยั้ง
เท้าหนึ่งยึดหนึ่งหาญ มั่นมุ่ง
เลือกสถานเหยียบตั้ง ถิ่นถ้วนบริบูรณ์ [๑]

การกระทำสิ่งใดก็ตาม ควรมีการพิจารณาใคร่ครวญและทดสอบให้แน่นอนอย่างรอบคอบก่อนตัดสินใจทำ การกระทำที่ถูกต้องเหมาะสม ย่อมนำประโยชน์และความสุขมาให้ ตรงกันข้าม หากมีการตัดสินใจทำผิดพลาด ขาดความยั้งคิด ผลที่ได้รับย่อมก่อให้เกิดปัญหา มีความทุกข์ยากลำบากตามมา ทำให้เสียใจภายหลัง ผู้มีปัญญามีวิจารณญาณ ใช้สติปัญญาความสามารถ จนมั่นใจว่าสิ่งที่ตนได้เลือกได้ทดสอบดีแล้ว ก่อให้เกิดผลดีเป็นที่น่าพอใจจึงลงมือปฏิบัติ เช่น การเลือกงาน การเลือกถิ่นฐานที่อยู่อาศัย แม้มีใครมาชักชวนให้เปลี่ยนงานหรือที่อยู่อาศัย ซึ่งอ้างว่าดีกว่า ก็จะไม่ทำตามอย่างง่ายๆ ใช้ดุลยพินิจให้ถี่ถ้วนเสียก่อน หากยังไม่มั่นใจก็จะไม่ทำตามเด็ดขาด

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๖๐. **ธนธญฺญปโยเคสุ ตถา วิชฺชาคเมสุ จ**
ทูเตสุ อปจาเรสุ จชฺชา ลชฺชา ตทา ภเว.

จงละความละอาย ในเวลาซื้อขาย ในเวลาหาข้าว ในเวลาศึกษาเล่าเรียน ในเวลาเจรจาทางการทูต และในเวลาเสพกาม

อายครูไซร้ถ่อยรู้ วิชา
อายแก่ราชาคลา ยศแท้
อายแก่ภริยาหา บุตรแต่ ไหนนา
อายกับธรรมท่านแล้ บุญนั้นฤามี [๑]

นิสัยคนไทยโดยทั่วไปเป็นคนขี้อาย ไม่พูดมาก สงบเสงี่ยม และอ่อนน้อม กับบุคคลแปลกหน้า ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ดีและน่ารัก แต่ในบางภาวะก็ไม่เกิดประโยชน์แก่ตนเลย แถมจะทำให้เสียผลประโยชน์ที่จะพึงได้ เช่น การค้าขาย ต้องรู้จักเจรจาต่อรอง จะนิ่งเงียบไม่ได้ ทำให้เสียเปรียบ เวลาไม่มีอาหารอดอยาก ก็ต้องเอ่ยปากขอความช่วยเหลือ มัวอายก็อดตาย การศึกษาหาความรู้ หากยังไม่เข้าใจและอยากได้ข้อมูลเพิ่มเติม ก็ต้องสอบถามจากครูอาจารย์ และผู้มีปัญญามากกว่าตน มัวแต่เหนียมอายไม่กล้าถามก็จะทำให้เรียนไม่จบ และมีความรู้น้อย ไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพที่ดีได้ การทูตก็เช่นกัน มัวแต่อ้ำอึ้งไม่กล้าพูดสาระสำคัญให้ตรงจุด จะทำให้ประเทศชาติเสียผลประโยชน์ เพราะอีกฝ่ายไม่รู้ว่าต้องการความร่วมมือเรื่องอันใด การเสพสุขของหญิงชาย ควรบอกความต้องการให้กันและกันทราบเพื่อที่จะได้ทำให้เกิดความสุขความพอใจทั้งสองฝ่าย

---

[๑] เดชาติศร. บทที่ ๑๙๕

๑๖๑. **ทฺวิคุโณ ถีนมาหาโร พุทฺธิ จาปิ จตุคฺคุโณ**
ฉคฺคุโณ โหติ วายาโม กาโม ตฺวฏฺฐคุโณ ภเว.

ผู้หญิงกินอาหารมากกว่าผู้ชายสองเท่า มีปัญญามากกว่าสี่เท่า มีความพยายามมากกว่าหกเท่า มีกามคุณมากกว่าแปดเท่า

สองเท่ากินอิ่มอ้วน ภักษา
สี่เท่าเลิศปัญญา โปร่งแจ้ง
หกเท่าเพียรขยันหา หลายหลาก สิ่งนา
แปดเท่ากามคุณแกล้ง หญิงนั้นเกินชาย [๑]

ในสังคมทั่วไป จะสังเกตว่าผู้หญิงมีหน้าที่ความรับผิดชอบหลายอย่างในครอบครัว ดูแลสามีบุตรธิดา ญาติพี่น้อง ทำหน้าที่การงาน ทำให้ผู้หญิงมีข้อแตกต่างจากผู้ชายหลายอย่าง เช่น ในเรื่องการกิน หิวเก่ง และกินได้วันละหลายครั้ง ส่วนผู้ชายกินอาหารตามเวลา ไม่กินจุกจิก ผู้หญิงรูปร่างโตกว่าผู้ชาย ไม่น่าแปลกใจที่หญิงกินเก่งกว่าชายสองเท่า ส่วนด้านสติปัญญาหญิงมีความละเอียดละออรอบคอบ การตัดสินใจที่สำคัญใช้ดุลยพินิจมากกว่าถึงสี่ห้าเท่าของผู้ชาย การใช้ความพยายามในการแสวงหาแต่ละสิ่ง ผู้หญิงจะมีการทุ่มเทเต็มที่ เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนต้องการ มีความอดทนสูง แม้จะต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะอย่างมาก กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ผู้หญิงมีความละเมียดละไม มีอารมณ์ความรู้สึกลึกซึ้งกว่า จึงจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงมีความต้องการมากกว่าชายถึงแปดเท่า

[๑] สำนวนใหม่

๑๖๒. **ปพฺเพ ปพฺเพ กเมนุจฺฉุ วิเสสรสวาคฺคโต**
ตถา สุเมตฺติโก สาธุ วิปรีโตว ทุชฺชโน.

อ้อยมีรสหวานขึ้นเรื่อยๆ ทุกปล้อง จากปลายลงมา คนดีก็เช่นกัน เป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้นเรื่อยๆ ส่วนคนชั่วกลับตรงกันข้าม

คบปราชญ์เปรียบเสพอ้อย เอมใจ
กินแต่ปล้องปลายไป ตราบต้น
คบคนโหดหื่นไหล เหลวจืด จางแฮ
แหนงหนึ่งอ้อยกัดร้น แต่ต้นตลอดปลาย [๑]

คนดี คือผู้มีคุณธรรมสูง มีความเมตตา รู้จักเสียสละแบ่งปัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล แนะนำสิ่งที่ดีมีประโยชน์ และบอกสิ่งที่เป็นโทษให้แก่ผู้คบหา คุณค่าของคนดีนั้นเปรียบดั่งอ้อยที่มีรสหวานตลอด มีคุณค่านำไปทำประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่นเดียวกับคนดีมีคุณค่ายิ่งนัก อยู่ที่ใดก็สร้างประโยชน์ให้ที่นั้น และนำความผาสุขร่มเย็นมาสู่บุคคลต่างๆ

ส่วน**คนชั่ว**นั้น หากคบไปนานๆ ก็ยิ่งนำไปสู่ความเสื่อมลงเรื่อยๆ เพราะคนชั่วไม่รู้จักแยกแยะสิ่งผิดสิ่งถูก ประเภทต่อหน้ามะพลับลับหลังตะโก คบเพราะหวังผลประโยชน์ ปอกลอก ไม่มีความจริงใจ แถมสร้างภัยให้ด้วย เมื่อไม่ได้ประโยชน์ก็จะตีจาก เวลามีทุกข์ก็ซ้ำเติม ไม่ให้ความช่วยเหลือ

ดังนั้น จึงควรคบกับคนดี เพื่อความเป็นสิริมงคลของชีวิต

---

[๑] เดชาดิศร. บทที่ ๔๑๙

๑๖๓. **กสฺสโก วาณิโชมจฺโจ สมโณ สุตสีลวา**
เตสุ วิปุลชาเตสุ รฏฺฐมฺปิ วิปุลํ สิยา.

เมื่อชาวนาชาวสวน พ่อค้าวาณิช ข้าราชการ และสมณะผู้ทรงความรู้และทรงศีล มีความเจริญรุ่งเรือง ประเทศชาติก็มีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย

เมืองใดมีพ่อค้า วาณิช
ทั้งข้าราชบรรพชิต เจริญยิ่ง
ประชาราษฎร์มวลมิตร เอมอิ่ม ธรรมา
เมืองนั้นล้วนสรรพสิ่ง เรื่องชื่อนามขจร [๑]

ความเจริญของประเทศชาติ ย่อมมาจากความอยู่ดีมีสุขของประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร เมื่อการเกษตรให้ผลดี ก็มีเงินทองจับจ่ายใช้สอยอย่างสะดวกสบาย ภาคธุรกิจการค้า เมื่อขายสินค้าได้มาก ต่างก็มีเงินไปจ่ายภาษีให้รัฐ รัฐก็มีเงินจ่ายให้ข้าราชการ ทำให้ข้าราชการดำรงชีพได้อย่างสบาย และมีการซื้อขายหมุนเวียนในตลาด รัฐนำเงินภาษีของประชาชนไปสร้างความเจริญในท้องถิ่นต่างๆ ทั้งการสาธารณูปโภค ขยายการศึกษาและอื่นๆ พลอยทำให้มีความเจริญทางด้านถาวรวัตถุให้กับศาสนา มีการทำบุญสงเคราะห์ภิกษุสามเณร ความรู้ทางด้านศาสนาก็ขยายเผยแผ่ได้กว้างขวางทั่วถึง ความอุดมสมบูรณ์อยู่ดีมีสุขของประชากรในชาติ ย่อมทำให้เกิดความเจริญและความสงบสุขโดยทั่วไป

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๖๔. **อสชฺฌาย มลา มนฺตา อนุฏฺฐานมลา ฆรา**
มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ ปมาโท รกฺขโต มลํ.[๑]

บุคคลผู้ไม่หมั่นสาธยาย มนต์ก็ลืมเลือน ไม่หมั่นปัดกวาดเรือนก็สกปรก เกียจคร้านอาบน้ำผิวพรรณก็สกปรก ความประมาทเป็นความเลินเล่อของผู้มีหน้าที่เฝ้ารักษา

เจ็ดวันเว้นดีดซ้อม ดนตรี
ห้าวันอักขระหนี เนิ่นช้า
สามวันจากนารี เป็นอื่น
วันหนึ่งเว้นล้างหน้า อับเศร้าศรีหมอง [๒]

ความขยันหมั่นเพียร ความระมัดระวังรอบคอบในสิ่งที่ควรกระทำย่อมก่อให้เกิดผลดี หากมัวแต่นิ่งเฉยเกียจคร้าน ย่อมทำให้เกิดปัญหาและความเสื่อม

การศึกษาเล่าเรียนที่ได้รับในห้องเรียนนั้น หากไม่นำไปท่องอ่านนอกเวลาอาจทำให้ความรู้ลืมเลือน จนในที่สุดความรู้อาจสูญสิ้นไป

บ้านเรือนต้องหมั่นเช็ดถูปัดกวาดทำความสะอาดเสมอ บ้านช่องที่สะอาดเป็นระเบียบ ทำให้อยู่อาศัยสะดวกสบาย อากาศถ่ายเทได้ดี ไม่มีสิ่งสกปรกฝุ่นละอองและแหล่งเพาะเชื้อโรค

ร่างกายก็ต้องหมั่นอาบน้ำชำระให้สะอาดอยู่เสมอ ผิวพรรณจะได้เกลี้ยงเกลาและผ่องใส

ผู้มีหน้าที่การงาน ก็ไม่ควรประมาทเลินเล่อให้เสียการที่ไม่ควรเสีย

---

[๑] ขุ.ธ. ๒๕/๒๔๑ [๒] เดชาดิศร. บทที่ ๙๗

๑๖๕. **หีนานำ คจฺฉเต วิตฺตำ วีรานำว สนฺตกตฺตำ**
วทนฺติ จ หีนา ชนา ปุพฺพกมฺมปฺปธานกา.

ทรัพย์สมบัติของคนเกียจคร้าน ย่อมตกเป็นของคนขยัน (เมื่อเสื่อมทรัพย์) คนขี้เกียจมักพูดว่า แล้วแต่กรรม

เกียจคร้านจักเก็บทรัพย์ ยากอยู่
ทรัพย์แปรเปลี่ยนไปสู่ ผู้ขยัน
ไร้เดียงสาไป่รู้ เหตุเสื่อม เล่านา
ยกกรรมเก่าจัดสรร ก้มหน้าอาจิณ [๑]

คนเกียจคร้าน งานหนักไม่เอา งานเบาไม่สู้ แม้ร่ำรวยเพียงใด วันหนึ่งก็ต้องสิ้นเนื้อประดาตัว คนขยันขันแข็ง แม้วันนี้ไม่ได้มั่งมีเงินทอง แต่วันหน้าก็มีโอกาสร่ำรวยได้

คนเกียจคร้านมีสมบัติมาก แต่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ไม่รู้จักถนอมรักษาทรัพย์เก่าไว้และหาทรัพย์ใหม่เพิ่ม ในที่สุดก็ต้องตกอับยากจน ไม่สำรวจว่าเกิดจากการทำของตน มักโทษเทวดาฟ้าดินและวิบากกรรมเก่า ทำให้ตนหมดเนื้อหมดตัว หากเขามีความกระตือรือร้นขวนขวายในการงาน ในการหาทรัพย์ รักษาทรัพย์ ใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็น ก็คงมั่งมีเช่นเดิม คนขยันมีความอดทนไม่ย่อท้อต่อการงานทั้งหนักและเบา ไม่เกี่ยงงาน ไปอยู่ที่ใดก็มีคนสนับสนุนให้ค่าตอบแทนสูง รู้จักเก็บออมทรัพย์ มัธยัสถ์ ย่อมร่ำรวยได้ ตัวอย่างเช่น คนจีนมาอยู่เมืองไทยโดยไม่มีสมบัติติดตัว ทำงานทุกอย่างด้วยความขยันอดทน ในที่สุดเป็นเจ้าของธุรกิจใหญ่โต ส่วนขุนนางหรือเศรษฐีขี้เกียจ ต้องขายสมบัติให้ผู้อื่นในราคาถูก เหมือนภาษิตที่ว่า ทรัพย์ของคนเกียจคร้านย่อมตกไปสู่คนขยัน ฉะนี้

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๖๖. **น วทนฺติ เจวํ ธีรา วายมึสุ สพฺพกมฺเม**
น เจ สิชฺฌติ ตำ กมฺมำ อผลำ เอว กึ โทโส.

คนฉลาดไม่สักว่าพูด แต่พยายามทำงานทุกอย่าง หากงานนั้นยังไม่สำเร็จ ก็เพียงไม่ได้รับผลเท่านั้น จะเสียหายอะไรนัก

โฉดฉลาดอาจรู้ด้วย การกิจ
พยายามทุกชนิด ผู้รู้
เกียจคร้านทั้งทำผิด โง่เง่า
สัมฤทธิ์หรืออุดอู้ ตามผู้จรรยา [๑]

คนฉลาดไม่ชอบพูดให้มากความ เมื่อจะพูดก็พูดคำที่ประกอบด้วยประโยชน์เกื้อกูล หรือพูดให้ข้อคิดสะกิดใจ และชอบลงมือทำตามความรู้ความสามารถ ด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ให้เสียเวลากับการพูด พยายามทุ่มเททำงานให้เสร็จลุล่วงไป เมื่องานเสร็จเป็นชิ้นเป็นอันแล้ว ก็โล่งใจพอใจในผลงานที่ออกมา โดยถือว่าทำได้ดีที่สุดแล้ว จะไม่หวั่นไหวต่อคำวิพากวิจารณ์ของผู้อื่น และได้ชักชวนคนส่วนใหญ่ให้ระดมกำลังความรู้ความสามารถ ระดมมันสมองมาช่วยกันแก้ปัญหา แม้จะมีบางฝ่ายไม่พอใจก็ไม่ทำให้หวั่นไหว ยังมุ่งมั่นทำงานต่อไปเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก หากใครไร้ความรู้ความสามารถหรือไม่ให้การสนับสนุน ก็อย่าขัดขวางโดยไร้เหตุผล ควรให้โอกาสคนฉลาด คนมีความรู้สามารถ ได้ใช้เวลาต่อสู้กับปัญหา จะให้ดีควรพูดจาให้กำลังใจ จะได้มีพลังต่อสู้กับปัญหาที่รอการแก้ไขต่อไป

---

[๑] สำนวนใหม่

๑๖๗. **นีจ̣ กุลˆ นิปฺปญ̣ญ̣ วา นิรูปˆ นิพลˆ สมˆ**
อิมˆ กาลˆ ฉุตฺตกาลˆ ธนเมว วิเสสกˆ.

ผู้มีตระกูลต่ำ ผู้ไม่มีความรู้ ผู้มีรูปไม่งาม ผู้ไม่มีอำนาจ ล้วนมีสถานภาพเหมือนกัน แต่เมื่อบุคคลละทิ้งคุณธรรม ทรัพย์เท่านั้นที่ทำให้คนมีสถานภาพต่างกัน

หีนชาติขาดศาสตร์รู้ ขี้ริ้ว
ต้องการงานชี้นิ้ว ข้าใช้
ไร้ค่าดุจหอบหิ้ว ฟางหญ้า
ทรัพย์แบ่งดีร้ายให้ ต่างผู้ต่างพรรณ [๑]

บุคคลมีลักษณะแตกต่างกันหลายประการ คนดีมีคุณธรรมจะไม่คำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆ ของคน แต่จะมองคนในสภาพเท่าเทียมกัน ไม่คำนึงว่ามาจากตระกูลมีชื่อเสียงหรือไม่มีชื่อเสียง มีการศึกษา มีความรู้ รูปร่างขี้ริ้วขี้เหร่ มีเกียรติ มีอำนาจหรือไม่ โดยให้ความสำคัญเหมือนๆ กัน

หากสังคมใดขาดผู้มีคุณธรรม ย่อมมองกลุ่มคนที่กล่าวมาไม่มีคุณค่าเลย แต่จะให้ความสำคัญแก่ผู้ที่ร่ำรวย เป็นผู้มีสถานภาพและคุณค่าสูง ถ้าประสงค์เป็นคนดีมีคุณธรรม อย่าได้เลือกชั้นวรรณะและฐานะ จงให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้มีจิตใจงามเป็นหลัก

ปกิณฺณกกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.
หมวดเบ็ดเตล็ด จบ

---

[๑] สำนวนใหม่

นิคมนคาถา
คำลงท้ายคัมภีร์

ปณฺฑิโต สุชโน กณฺโฑ ทุชฺชโน มิตฺตอิตฺถิ จ
ราชา ปกิณฺณโก จาติ สตฺตกณฺฑวิภูสิตา.
มุทิเตน มหาธาตุ- มหาวิหารวาสินา
สพฺพกุลานมตฺถาย วิโสธิตา ภวาภเว.

ข้าพเจ้าพระมุทิตเถระ ผู้อาศัยอยู่ในวัดมหาธาตุซึ่งเป็นมหาวิหาร ได้แก้ไขชำระคัมภีร์โลกนีติให้ถูกต้องดีแล้ว มีเนื้อความครบถ้วนด้วยกัณฑ์ ๗ หมวด คือ หมวดบัณฑิต หมวดคนดี หมวดคนพาล หมวดมิตร หมวดผู้หญิง หมวดพระราชา และหมวดเบ็ดเตล็ด เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกทุกตระกูล ทั้งในภพนี้และภพหน้า

นรชนคนดีทั้ง พาลา
มิตรอิตถีราชา นับผู้
ปกิณณกะตรา เจ็ดถ้วน กัณฑ์แฮ
ข้าร้อยอรรถให้รู้ นีติโลกสารศิลป์ [๑]

โลกนีติ สมตฺตา.
โลกนีติ จบบริบูรณ์

---

[๑] สำนวนใหม่

ปฐมปาทานุกรม
ลำดับบาทที่หนึ่งของคาถา

บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า	บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า
อกฺโกเธน ชิเน โกธํ	๑๒๙	๑๖๘	อิตฺถีนญฺจ ธนํ รูปํ	๙๕	๑๓๒
อคฺคิ อาโป อิตฺถี ...	๑๒๕	๑๖๔	อุกฺกฏฺเจ สูรมิจฺฉนฺติ	๕๔	๘๒
อจินฺติตมฺปิ ภวติ	๖๖	๙๔	อุตฺตมตฺตนิวาเตน	๖๐	๘๘
อฏฺฐมิยํ คุรุ หนฺติ	๑๕๔	๑๙๕	อุเทยฺย ภาณุ ปจฺจิเม	๔๙	๗๗
อติปฺปิโย น กาตพฺโพ	๖๘	๙๙	เอกยามํ สเย ราชา	๑๑๒	๑๕๑
อติกฺกนฺตวโย โปโส	๑๑๑	๑๔๘	เอกํ จเช กุลสฺสตฺถํ	๑๕๖	๑๙๗
อทนฺตทมนํ ทานํ	๑๓๐	๑๖๙	โอวเทยฺยานุสาเสยฺย	๕๙	๘๗
อธนสฺส รสํ ขาทา	๓๐	๕๖	กณฺฏกํ คิริ โก ติกฺขติ	๑๙	๔๕
อนุวฺหายํ คมยนฺโต	๓๑	๕๗	กสฺสโก วาณิโชมจฺโจ	๑๖๓	๒๐๔
อนาคตํ ภยํ ทิสฺวา	๑๔๒	๑๘๓	กายสฺส ทกฺขิณหตฺโถ	๑๔๘	๑๘๙
อปฺปสฺสุโต สุตํ อปฺปํ	๑๕	๔๑	กุเทสญฺจ กุมิตฺตญฺจ	๙๑	๑๒๕
อปฺปกํ นาติมญฺเญยฺย	๕	๓๒	กุลชาโต กุลปุตฺโต	๔๗	๗๕
อปฺปตฺเถยฺยํ น ปตฺเถยฺย	๖๕	๙๓	โกกิลานํ สทฺทํ รูปํ	๙๔	๑๓๑
อปฺปรูโป พหุภาโส	๓๒	๕๘	โกธํ วิหิตฺวา กทาจิ ...	๕๗	๘๕
อปุฏฺโฐ ปณฺฑิโต เภรี	๑๒	๓๘	ขมา ชาคริยุฏฺฐานํ	๑๑๙	๑๕๘
อปุตฺตกํ ฆรํ สุญฺญํ	๑๑๕	๑๕๔	ขุทฺโทติ นาติมญฺเญยฺย	๖	๓๓
อลสสฺส กุโต สิปฺปํ	๓	๓๐	คุณี สพฺพญฺญุตุลฺโยปิ	๑๓๗	๑๗๖
อลโส คีหิ กามโภคี ..	๑๒๑	๑๖๐	ครุ สิทฺโธ สิปฺปารมฺโภ	๑๕๓	๑๙๔
อสชฺฌาน มลา มนฺตา	๑๖๔	๒๐๕	โคณา หิ สพฺพคิหีนํ	๑๕๑	๑๙๒
อสนฺตสฺส ปิโย โหติ	๖๗	๙๕	ฆเร ทุฏฺโฐ มูสิโก จ	๗๓	๑๐๔
อายํ ขยํ สยํ ชญฺญา	๑๒๓	๑๖๒	จช ทุชฺชนสංสคฺคं	๔๒	๗๐
อิคฺคิ ปาโป อิตฺถี ...	๑๒๕	๑๖๔	จนฺทนํ สีตลํ โลเก	๔๘	๗๖
อิณเสโส อคฺคิเสโส	๘๗	๑๒๑	จรเตฺยเกน ปาเทน	๑๕๙	๒๐๐
อิตฺถิมิสฺเส กุโต สีลํ	๑๓๘	๑๗๙	ชลปฺปมาณํ กุมฺทนาฬ	๑๔	๔๐

บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า	บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า
ชเวน ภทฺรํ ชานนฺติ	๖๒	๙๐	น ภิชฺเชตุ์ กุมฺภกาโร	๓๙	๖๕
ชาเนยฺย เปสเน ภจฺจํ	๘๒	๑๑๖	น เม ราชา สขา โหติ	๑๓๕	๑๗๔
ชิณฺณมนฺตํ ปสํเสยฺย	๙๙	๑๓๖	น รสํ อโกตมฺพุลํ	๒๐	๔๖
ชีวนฺตาปิ มตา ปญฺจ	๑๔๑	๑๘๒	น รญฺญา สมกํ ภุญฺเช	๑๓๔	๑๗๓
ตครญฺจ ปลาเสน	๔๐	๖๖	น รตฺตึ วินา จนฺทิมา	๑๐๒	๑๓๙
ตปสฺสิโน กิสา โสภา	๙๖	๑๓๓	น วทนฺติ เอวํ ธีรา	๑๖๖	๒๐๗
ตมฺพูลสฺส มชฺฌ ...	๑๔๙	๑๙๐	น วิสํ วิสมิจฺจาหุ	๖๑	๘๙
ติกิจฺฉา อิติหาสา จ	๑๑	๓๗	น วิสฺสาเส อมิตฺตสฺส	๘๔	๑๑๘
ติลมตฺตํ ปเรสวฺ	๗๕	๑๐๖	น สาธุ พลวา พาโล	๗๒	๑๐๓
ตูลํ สลฺลหุกํ โลเก	๑๔๖	๑๘๗	น เสเว ผรุสํ สามึ	๘๙	๑๒๓
ทานํ สิเนหเภสชฺชํ	๑๓๑	๑๗๐	น หิ โกจิ กเต กิจฺเจ	๑๔๕	๑๘๖
ทิวา นาทิกฺขา วตฺต...	๑๔๐	๑๘๑	นชฺโช ปิวนฺติ โน อาปึ	๖๔	๙๒
ทีฆา ชาครโต รตฺติ	๗๔	๑๐๕	นฏฺโจ ยติ อสนฺตุฏฺโจ	๑๑๗	๑๕๖
ทุกฺโข นิวาโส สมฺพาเธ	๕๘	๘๖	นตฺตโทสํ ปเร ชญฺญา	๗๖	๑๐๗
ทุคฺคตึ คจฺฉ เห ลาภ	๑๔๔	๑๘๕	นตฺถิ วิชฺชาสมํ มิตฺตึ	๒๓	๔๙
ทุชฺชนึ ปหรา ทเม	๑๐๑	๑๓๘	นาติทูเร ภเช รญฺโญ	๑๓๖	๑๗๕
ทุฏฺจภริยสวฺวาโส	๑๒๖	๑๖๕	นาหิกึ สตฺต น ภุญฺเช	๑๕๕	๑๙๖
เทสึ โอสชฺช คจฺฉนฺติ	๑๕๗	๑๙๘	นิทฺทาลุโก ปมตฺโต จ	๑๔๓	๑๘๔
ทฺวตฺติปติกา นารี จ	๑๐๐	๑๓๗	นีจึ กุลึ นิปฺปญฺญวา	๑๖๗	๒๐๘
ทฺวิคุโณ ถีนมาหาโร	๑๖๑	๒๐๒	นีติ โลเก ปุริสสฺส ...	๒	๒๙
ธนธญฺญปโยเคสุ	๑๖๐	๒๐๑	ปจฺมึ ปราชเย สิปฺปึ	๑๖	๔๒
ธนนาสึ มโนตาปึ	๒๘	๕๔	ปกฺขีนึ พลมากาโส	๑๑๘	๑๕๗
ธนมปฺปมฺปิ สาธูนึ	๖๓	๙๑	ปญฺจรตฺยา สุคนฺธพฺพา	๙๗	๑๓๔
ธนมิจฺเฉ วณิชฺเชยฺย	๑๑๖	๑๕๕	ปณฺฑิตสฺส ปสึสาย	๗๗	๑๐๘
ธนวา สูตวา ราชา	๑๑๓	๑๕๒	ปณฺฑิโต สุชโน กณฺโฑ	...	๒๐๙
ธนหีเน จเช มิตฺโต	๘๑	๑๑๕	ปณฺฑิโต สุตสมฺปนฺโน	๘	๓๕
น ติตฺติ ราชา ธนมฺหิ	๓๕	๖๑	ปตฺตานุรูปกึ วากฺยึ	๒๙	๕๕

บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า	บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า
ปตินา ชนิโต โภโค	๑๐๓	๑๔๐	ยา อิจฺเฉ ปุริโส โหตุ	๑๐๙	๑๔๖
ปทุมฺว มุขํ ยสฺส	๘๘	๑๒๒	ยาวชีวมฺปิ เจ พาโล	๒๕	๕๑
ปพฺเพ ปพฺเพ กเมนฺจุฉุ	๑๖๒	๒๐๓	เย จ ขาทนฺติ โคมํสํ	๑๕๒	๑๙๓
ปโรกฺเข คุณหนฺตารํ	๘๐	๑๑๔	โย สิสฺโส สิปฺปโลเภน	๓๘	๖๔
ปาสาณฉตฺตํ ครุกํ	๑๔๗	๑๘๘	โย พาโล มญฺญตี พาลฺยํ	๗๐	๑๐๑
ปิฏฺฐิโตกฺกํ นิเสเวยฺย	๑๒๔	๑๖๓	โย อิจฺเฉ ปุริโส โหตุ	๑๑๐	๑๔๗
โปตฺถเกสุ จ ยํ สิปฺปํ	๑๓	๓๙	รูปโยพฺพนสมฺปนฺนา	๓๖	๖๒
พหโว ยตฺถ เนตฺตาโร	๑๒๒	๑๖๑	โรคาตุเร จ ทุพฺภิกฺเข	๙๒	๑๒๖
พหูนมปฺปสารานํ	๑๓๒	๑๗๑	ลุทฺธํ อตฺเถน คณฺเหยฺย	๗๘	๑๐๙
พฺยตฺต ปุตฺต กิมาลโส	๑๗	๔๓	โลกนีตึ ปวกฺขามิ	๑	๒๖
ภมรา ปุปฺผมิจฺฉนฺติ	๕๑	๗๙	วเห อมิตฺตํ ขนฺเธน	๘๖	๑๒๐
ภุตฺเตสุ มณฺเฑสุ ...	๑๐๖	๑๔๓	วินา สตฺถํ น คจฺเฉยฺย	๒๗	๕๓
โภชนํ เมถุนํ นิทฺทา	๒๒	๔๘	วิวาทสีลี อุสฺสูยภาณินึ	๑๐๕	๑๔๒
มณฺฑูเกปิ อุเกฺร สีเห	๓๓	๕๙	สกึ ทุฏฺฐจิตฺจ โย มิตฺตํ	๘๕	๑๑๙
มณฺฑูเกปิ อุเกฺร สีเห	๓๔	๖๐	สกึ วทนฺติ ราชาโน	๑๒๐	๑๕๙
มธุวา มญฺญตี พาโล	๗๑	๑๐๒	สปฺโป ทุฏฺโจ ขโล ทุฏฺโจ	๖๙	๑๐๐
มา จ เวเคน กิจฺจานิ	๕๖	๘๔	สพฺพา นที วงฺกคตี	๑๐๔	๑๔๑
มาตา เสฏฺฐสฺส สุภาสา	๕๓	๘๑	สพฺภิเรว สมาเสถ	๔๑	๖๙
มาตา ปุตฺตกรํ ปาปํ	๑๒๘	๑๖๗	สมฺปุณฺณรกฺโข ...	๑๕๐	๑๙๑
มาตา เวรี ปิตา สตฺตุ	๑๘	๔๔	สรทํ อุตุกาลานํ	๑๐๘	๑๔๕
มาตา หีนสฺส ทุพฺภาสา	๕๒	๘๐	สหาโย อสมตฺโถปิ	๑๓๓	๑๗๒
มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู	๒๖	๕๒	สามา มิคกฺขี ตนู...	๑๐๗	๑๔๔
มุหฺหสิสฺโสปเทเสน	๑๒๗	๑๖๖	สิงฺคึ ปญฺญาสหตฺเถน	๙๐	๑๒๔
ยสฺมึ ปเทเส น มาโน	๑๑๔	๑๕๓	สิเน สิปฺปึ สิเน ธนํ	๙	๓๖
ยถา อุทุมฺพรา ปกฺกา	๔๓	๗๑	สิปฺปสมํ ธนํ นตฺถิ	๔	๓๑
ยถาปิ ปนสา ปกฺกา	๔๔	๗๒	สีตวาโจ พหุมิตฺโต	๙๓	๑๒๗
ยมฺหิ ปเทเส น มาโน	๑๕๘	๑๙๙	สีโห นาม ชิฆจฺฉาปิ	๔๖	๗๔

บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า	บาทแรกของคาถา	คาถา	หน้า
สุกฺโขปิ จนฺทนํ ตรุ...	๔๕	๗๓	โส พนฺธุ โย หิเต ยุตฺโต	๘๓	๑๑๗
สุขา รุกฺขสฺส ฉายาว	๕๐	๗๘	หโส มชฺเฌ น กากานํ	๒๔	๕๐
สุติ สมฺมุติ สงฺขฺยา จ	๑๐	๓๗	หิตกาโร ปโร พนฺธุ	๗๙	๑๑๓
สุนโข สุนขํ ทิสฺวา	๕๕	๘๓	หึ รมติ ปุ	๙๘	๑๓๕
สุราโยโค วิกาโล จ	๑๓๙	๑๘๐	หีนปุตฺโต ราชามจฺโจ	๓๗	๖๓
สุสฺสูสา สุตสมฺปนฺโน	๒๑	๔๗	หีนานํ คจฺฉเต วิตฺตํ	๑๖๕	๒๐๖
เสเล เสเล น มณิกํ	๗	๓๔			

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา. **ประชุมโคลงโลกนิติ**. กรุงเทพฯ: อักษรนิติ์, ๒๔๖๐. (พิมพ์แจกในงานปลงศพ ขุนสุวรรณไชย (กุน) ปีมะเส็ง นพศก พ.ศ.๒๔๖๐)

นิยะดา เหล่าสุนทร, ศ.ดร. **โคลงโลกนิติ** : การศึกษาที่มา. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, ๒๕๔๒.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงาน สมโภชหิรัญบัฏ และฉลองอายุวัฒนมงคล ๘๔ ปี พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสฺสานุกโร ป.ธ.๔) เจ้าอาวาส วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

โลกนีติ ไตรพากย์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๑.

โลกนีติ-สุตวัฒนนีติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

วิสุทธิมรรค ฉบับบาลี. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.